

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ & ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ

**Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στη Λογιστική και
Χρηματοοικονομική**

**Master of Science (M.Sc)
in Accounting and Finance**

Μεταπτυχιακή Διατριβή

Οικονομική Κρίση

Κοντιζάς Οδυσσέας

Συρμαλόγλου Αδαμάντιος

Διατριβή υποβληθείσα στο Τμήμα Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου. Η παρούσα διατριβή αποτελεί μέρος των απαιτήσεων για την απόκτηση του Μεταπτυχιακού Διπλώματος στη Λογιστική και Χρηματοοικονομική

Καλαμάτα, Μάρτιος 2023

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ & ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ

**Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στη Λογιστική και
Χρηματοοικονομική**

**Master of Science (M.Sc)
in Accounting and Finance**

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή

**Συρμαλόγλου Αδαμάντιος
Καθηγητής
Τμήμα Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου**

**Γιακουμάτος Στέφανος
Καθηγητής της Στατιστικής και των ποσοτικών Μεθόδων
Τμήμα Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου**

**Γιαννόπουλος Βασίλης
Επίκουρος Καθηγητής
Τμήμα Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου**

Ο Κοντιζάς Οδυσσέας

δηλώνω υπεύθυνα ότι:

- 1)** Είμαι ο κάτοχος των πνευματικών δικαιωμάτων της πρωτότυπης αυτής εργασίας και από όσο γνωρίζω η εργασία μου δε συκοφαντεί πρόσωπα, ούτε προσβάλλει τα πνευματικά δικαιώματα τρίτων.

- 2)** Αποδέχομαι ότι το Τμήμα Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής μπορεί, χωρίς να αλλάξει το περιεχόμενο της εργασίας μου, να τη διαθέσει σε ηλεκτρονική μορφή μέσα από τη ψηφιακή Βιβλιοθήκη του Ιδρύματος, να την αντιγράψει σε οποιοδήποτε μέσο ή/και σε οποιοδήποτε μορφότυπο καθώς και να κρατά περισσότερα από ένα αντίγραφα για λόγους συντήρησης και ασφάλειας.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΚΟΝΤΙΖΑΣ ΟΔΥΣΣΕΑΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο : ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ	12
1.1 Ορισμός της οικονομικής κρίσης	12
1.2 Χαρακτηριστικά της οικονομικής κρίσης.....	13
Η φάση της ύφεσης:	13
Η φάση της ανόδου ή οικονομικής άνθησης:	14
Η φάση της κρίσης:	14
Η φάση της καθόδου:	14
1.3. ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΟΔΗΓΟΥΝ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΥΦΕΣΗΣΤΗΝ ΑΝΑΚΑΜΨΗ	16
Η ανισοσκέλεια που παρατηρείται μεταξύ της συνολικής προσφοράς και	16
συνολικής ζήτησης προϊόντων υπέρ της πρώτης.....	16
Η τεχνολογία και οι καινοτομίες	16
Η επεκτατική πολιτική του κράτους	17
Τυχαία γεγονότα	17
1.4 Παράγοντες που οδηγούν την οικονομία από την υπερθέρμανση στην κάμψη.....	17
Η ανισοσκέλεια που παρατηρείται μεταξύ της συνολικής προσφοράς και	17
συνολικής ζήτησης προϊόντων εις βάρος της δεύτερης.....	17
Η περιοριστική κρατική πολιτική	18
Τυχαία γεγονότα	18
1.5 ΣΤΑΔΙΑ ΖΩΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ	19
Στάδιο Διαμόρφωσης της κατάστασης ή Πρόδρομων συμπτωμάτων (Prodromal crisis stage)	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο : Οικονομικές κρίσεις στην Ελλάδα	20
2.1 Ιωάννης Καποδίστριας η πρώτη πτώχευση	20
2.1 Ο ΟΘΩΝΑΣ.....	22
2.2 Οι σπατάλες του Όθωνα και η δεύτερη χρεωκοπία	23
2.3 Χαρίλαος Τρικούπης	25
2.3 Ελευθέριος Βενιζέλος	28
2.4 Η κρίση του 1965.....	33
2.5 Η κρίση της περιόδου 1985-1987	34
2.5 Η κρίση της περιόδου του 2008.....	35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο : Η περίοδος της οικονομικής κρίσης από το 2008 έως σήμερα	36
3.1 Αίτια της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα	37

3.1 Τα χαρακτηριστικά της κρίσιμης περιόδου	40
3.3 Η περίοδος του δεύτερου μνημονίου.....	52
3.4 Η περίοδος του Μεσοπρόθεσμου 2013-2016 και το τρίτο Μνημόνιο	56
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο : Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης.....	60
4.1 Εργασιακά και επιχειρήσεις	60
4.2 Επιπτώσεις στον κλάδο της Υγείας.....	65
4.3 Επιπτώσεις στον χρηματοπιστωτικό κλάδο.....	68
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο : Συμπεράσματα	72

Περίληψη

Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα ξεκίνησε το 2008 και διαρκεί μέχρι σήμερα, έχοντας σημαντικό αντίκτυπο στην οικονομία, την κοινωνία και την πολιτική της χώρας. Η κρίση αυτή είχε πολλαπλές αιτίες και παράγοντες που συνέβαλαν στην ανάπτυξή της. Μία από τις βασικές αιτίες της κρίσης στην Ελλάδα ήταν η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008, η οποία είχε διεθνείς συνέπειες. Η κρίση αυτή προκλήθηκε από τη συσσώρευση υποθηκών με υψηλό κίνδυνο, που οδήγησε στην κατάρρευση πολλών τραπεζών και χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων. Η Ελλάδα επηρεάστηκε σοβαρά από τη χρηματοπιστωτική κρίση καθώς είχε σημαντικό επιχειρηματικό δεσμό με τις δυτικές χώρες, και συγκεκριμένα με την Γερμανία, η οποία ήταν ο μεγαλύτερος επενδυτής στη χώρα. Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας που συνέβαλε στην κρίση ήταν η ανισορροπία στον προϋπολογισμό της χώρας. Η Ελλάδα είχε υποβαθμισμένη φορολογική συλλογή και υψηλό επίπεδο δαπανών του δημόσιου τομέα, κυρίως λόγω αυξημένων δαπανών στην παιδεία, την υγεία και την κοινωνική πρόνοια, καθώς και των μισθών και συντάξεων του δημόσιου τομέα. Η δημοσιονομική ανισορροπία επιδεινώθηκε ακόμα περισσότερο από την παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008, που επηρέασε το ΑΕΠ της χώρας και οδήγησε σε αύξηση του δημοσιονομικού ελλείμματος. Ένας ακόμα παράγοντας που συνέβαλε στην κρίση ήταν η υψηλή ανεργία. Η ανεργία είχε αρχίσει να αυξάνεται από τα μέσα της δεκαετίας του 2000 και έφτασε στο ποσοστό του 27% το 2013. Η υψηλή ανεργία οδήγησε σε μείωση των εσόδων του δημοσίου, καθώς και σε μείωση της κατανάλωσης και της επενδυτικής δραστηριότητας. Επίσης, η κακή διαχείριση του χρέους από την Ελλάδα ήταν ένας παράγοντας που συνέβαλε στην κρίση. Η χώρα είχε αρχίσει να χρεοκοπεί κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, όταν τα επιτόκια σταδιακά αυξήθηκαν και οι πληθωριστικές πιέσεις επιδεινώθηκαν. Αντί να προβεί σε διαρθρωτικές αλλαγές για να βελτιώσει την οικονομική της κατάσταση, η Ελλάδα εξακολούθησε να δανείζεται για να καλύψει τα ελλείμματά της, με αποτέλεσμα να αυξηθεί το χρέος της σε επίπεδα που δεν μπορούσε να διαχειριστεί. Η σημαντική αύξηση του χρέους της Ελλάδας προκάλεσε ανησυχίες στους επενδυτές και στις διεθνείς αγορές, καθώς αυξήθηκε ο κίνδυνος αδυναμίας της χώρας να αποπληρώσει τα δάνειά της. Αυτό οδήγησε σε αύξηση των επιτοκίων που ζητούσαν οι δανειστές, κάτι που έκανε ακόμη πιο δύσκολο

τον προϋπολογισμό της χώρας και την αποπληρωμή των δανείων. Η κρίση στην Ελλάδα επιδεινώθηκε όταν ο πρώην πρωθυπουργός Γιώργος Παπανδρέου ανακοίνωσε το 2009 ότι το ελληνικό χρέος ήταν πολύ μεγαλύτερο από αυτό που είχε ανακοινωθεί προηγουμένως. Η ανακοίνωση αυτή οδήγησε σε απώλεια των διεθνών αγορών και σε μείωση της αξιοπιστίας της Ελλάδας στα μάτια των επενδυτών. Το 2010, η Ευρωπαϊκή Ένωση και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) παρείχαν στην Ελλάδα ένα πακέτο διάσωσης ύψους 110 δισεκατομμυρίων ευρώ, προκειμένου να αποφευχθεί η πτώχευση της χώρας και η χρεοκοπία των τραπεζών. Ωστόσο, το πακέτο διάσωσης προϋποθέτει τη λήψη μέτρων λιτότητας από την Ελλάδα, τα οποία περιλαμβάνουν μείωση των δαπανών, αύξηση των φόρων και διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις. Αυτά τα μέτρα προκάλεσαν κοινωνικό αναστάτωμα, απεργίες και διαδηλώσεις στην Ελλάδα, καθώς οι πολίτες αντιλαμβάνονταν τα μέτρα αυτά ως απειλή στην κοινωνική και οικονομική τους ευημερία. Η κρίση στην Ελλάδα επηρέασε επίσης την οικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς η Ελλάδα είναι μέλος της ευρωζώνης. Η αβεβαιότητα σχετικά με την οικονομική κατάσταση της Ελλάδας προκάλεσε ανησυχίες για το μέλλον της ευρωζώνης και του ευρώ, καθώς και για την οικονομική σταθερότητα στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Το 2015, η κυβέρνηση της ΣΥΡΙΖΑ ανέλαβε την εξουσία στην Ελλάδα και αποφάσισε να αντιμετωπίσει την κρίση με διαφορετικό τρόπο. Αντί να συνεχίσει τις πολιτικές λιτότητας και τις μεταρρυθμίσεις που επιβλήθηκαν από την ΕΕ και το ΔΝΤ, η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ αποφάσισε να αναζητήσει επαναδιαπραγματεύσεις για να αλλάξει τις συνθήκες του πακέτου διάσωσης και να ανακτήσει την κυριαρχία της χώρας στα οικονομικά της θέματα. Οι επαναδιαπραγματεύσεις οδήγησαν σε ένα νέο πακέτο διάσωσης το 2015, ύψους 86 δισεκατομμυρίων ευρώ, το οποίο περιελάμβανε μέτρα λιτότητας αλλά και μέτρα κοινωνικής προστασίας για τους πληγέντες από την κρίση. Η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ προσπάθησε επίσης να προωθήσει διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις που θα ενίσχυαν την οικονομική ανάπτυξη και θα βοηθούσαν στην ανασυγκρότηση της οικονομίας. Ωστόσο, οι προσπάθειες της κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ να αλλάξει την πορεία της κρίσης στην Ελλάδα δεν επέφεραν τα επιθυμητά αποτελέσματα και στις 5 Ιουλίου του 2015 πραγματοποιήθηκε δημοψήφισμα για το εάν η χώρα θα αποδεχόταν τις προϋποθέσεις του πακέτου διάσωσης της ΕΕ και του ΔΝΤ. Η πλειοψηφία των Ελλήνων ψηφοφόρων ψήφισε κατά, αρνούμενη έτσι να αποδεχθεί τις προϋποθέσεις των δανειστών. Αυτό οδήγησε σε νέες διαπραγματεύσεις για τη διάσωση της Ελλάδας, οι οποίες κατέληξαν στη συνέχιση του πακέτου διάσωσης με μερικές ελαφρύτερες προϋποθέσεις και συγκεκριμένες δεσμεύσεις από την πλευρά της

ελληνικής κυβέρνησης. Το 2018 η Ελλάδα έλαβε το τελευταίο δάνειο του πακέτου διάσωσης και η οικονομία της ανέκαμψε σταδιακά, αν και αργά. Η ανεργία συνεχίζεται να είναι υψηλή, αλλά οι επενδύσεις και η τουριστική βιομηχανία συνέβαλαν στη μείωση της ανεργίας και στην ανάκαμψη της οικονομίας. Στη συνέχεια, τον Ιούλιο του 2019 ο Νέος Δημοκρατικός Συνασπισμός κέρδισε τις εκλογές και σχημάτισε κυβέρνηση, υπό την ηγεσία του Κυριάκου Μητσοτάκη. Η κυβέρνηση αναλάμβανε την περαιτέρω μείωση των δαπανών και την επιτάχυνση των μεταρρυθμίσεων, ενώ παράλληλα προώθησε μεγάλα έργα υποδομής και μέτρα για την ελάφρυνση του φορολογικού βάρους. Συνολικά, η οικονομική κρίση στην Ελλάδα ήταν ένα σημαντικό γεγονός που επηρέασε τη χώρα και τους πολίτες της για πολλά χρόνια. Η κρίση ξεκίνησε από μια συνδυαστική δυσμενή κατάσταση στην οικονομία και στο χρηματοπιστωτικό σύστημα της χώρας, που επιδεινώθηκε από την αδυναμία της κυβέρνησης να αντιμετωπίσει τα προβλήματα και να λάβει αποφασιστικά μέτρα εγκαίρως. Η διεθνής κοινότητα παρείχε στη συνέχεια οικονομική βοήθεια στην Ελλάδα, με αυστηρές προϋποθέσεις, και η χώρα βρέθηκε σε ένα πολύ δύσκολο και εξαντλητικό πρόγραμμα οικονομικής μεταρρύθμισης. Ωστόσο, η κρίση αυτή επέφερε και μια σειρά από αλλαγές στην οικονομία της χώρας. Οι επιχειρήσεις έμαθαν να αντιμετωπίζουν τα προβλήματα με λιγότερα κόστη, ενώ οι πολίτες έγιναν πιο επιδέξιοι στο να διαχειρίζονται τα οικονομικά τους. Επίσης, η κρίση ενίσχυσε τη συνειδητοποίηση της ανάγκης για μεταρρύθμιση του δημόσιου τομέα και της δημιουργίας μιας πιο αποδοτικής και διαφανούς κυβέρνησης. Σήμερα, πάνω από 10 χρόνια μετά την έναρξη της κρίσης, η Ελλάδα αντιμετωπίζει ακόμα προκλήσεις, αλλά έχει καταφέρει να προχωρήσει προς την ανάκαμψη. Η οικονομία της χώρας έχει ανακάμψει σταδιακά, ενώ η πολιτική σταθερότητα και η ανάπτυξη του τουριστικού κλάδου έχουν συμβάλει στην ενίσχυση των οικονομικών προοπτικών της χώρας. Ωστόσο, η Ελλάδα βρίσκεται ακόμα σε μια περίοδο μεγάλων προκλήσεων, καθώς η πανδημία του COVID-19 έχει έντονο αντίκτυπο στην οικονομία της χώρας. Η ανεργία εξακολουθεί να παραμένει υψηλή, ενώ η καθυστέρηση της επιστροφής στην οικονομική ανάπτυξη έχει οδηγήσει σε αύξηση του δημόσιου χρέους της χώρας. Παρόλα αυτά, η Ελλάδα συνεχίζει να λαμβάνει μέτρα για την αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων. Η κυβέρνηση συνεργάζεται με τους δανειστές της για τη διατήρηση ενός αυστηρού προγράμματος μεταρρυθμίσεων και τη μείωση του δημοσίου χρέους της χώρας. Επίσης, έχουν ληφθεί μέτρα για την ενίσχυση του ιδιωτικού τομέα και τη δημιουργία θέσεων εργασίας. Στην πορεία της κρίσης, η Ελλάδα έχει διδαχθεί πολλά

και έχει αποκτήσει μια πιο ανθεκτική και αποδοτική οικονομία. Ωστόσο, η ανάκαμψη της χώρας απαιτεί συνεχή προσπάθεια και μεταρρυθμίσεις για την αντιμετώπιση των δυσκολιών και τη δημιουργία μιας πιο ανθεκτικής και βιώσιμης οικονομίας για το μέλλον. Για να συνοψίσουμε, η οικονομική κρίση στην Ελλάδα προήλθε από πολλούς παράγοντες, όπως η υψηλή δημόσια δαπάνη, η φορολογική αποφυγή, η αντιδραστική νοοτροπία και η έλλειψη διαφάνειας σε ορισμένους τομείς της οικονομίας. Η κρίση επιδεινώθηκε από τη χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 και την ανεργία που ακολούθησε, ενώ η αντίδραση των κυβερνήσεων ήταν ανεπαρκής και καθυστερημένη. Η Ελλάδα αντιμετώπισε μια πολύ δύσκολη περίοδο, αλλά τα μέτρα που λήφθηκαν από την κυβέρνηση και οι δανειστές της έχουν βοηθήσει στη σταθεροποίηση της οικονομίας και της δημοσιονομικής κατάστασης της χώρας. Η Ελλάδα συνεχίζει να αντιμετωπίζει προκλήσεις και πρέπει να συνεχίσει να λαμβάνει μέτρα για την ανάκαμψη της οικονομίας της και τη δημιουργία μιας πιο ανθεκτικής και βιώσιμης οικονομίας για το μέλλον.

Εισαγωγή

Σε αυτή την εργασία θα προσπαθήσουμε να αναλύσουμε την οικονομική κρίση στην Ελλάδα. Θα ξεκινήσουμε την πορεία της Ελλάδας από την περίοδο της απελευθέρωσης έως το 2008. Αυτό θα το κάνουμε για να κατανοήσουμε τις δυσκολίες που έχουν προκύψει με την πάροδο των χρόνων και για ποιο λόγο έχει φτάσει η Ελλάδα τέσσερις φορές στα όρια της χρεοκοπίας. Θα προσπαθήσουμε να διατυπώσουμε τις διαφορετικές συνθήκες που επικρατούν στα χρόνια αυτά που έχουν περάσει. Ακόμα θα αποτυπώσουμε πως αυτές οι οικονομικές κρίσεις επηρέαζαν τα επόμενα χρόνια τις επόμενες κυβερνήσεις. Η οικονομική κρίση παρουσιάζεται πάντα μετά από κάποιες επιλογές που έχουν παρθεί είτε από τον εσωτερικό χώρο της Ελλάδας είτε από το εξωτερικό. Θα κατανοήσουμε πόσο πολύ ευάλωτη είναι η χώρα μας και κατά πόσο εξαρτάται από τις μεγάλες ξένες δυνάμεις. Η παρουσία της Ελλάδας στην ζώνη του ευρώ έχει τα πλεονεκτήματα της αλλά επίσης έχει και μειονεκτήματα τα οποία θα δούμε στα επόμενα κεφάλαια. Η τελευταία οικονομική κρίση ήταν μία παγκόσμια οικονομική κρίση που ξεκίνησε από την Αμερική συνέχισε στην Ευρώπη και ήταν θέμα χρόνου να έρθει και στην Ελλάδα. Βέβαια η διαφορά υπήρξε ότι στην Ελλάδα διήρκησε περισσότερο διάστημα από οποιαδήποτε άλλη χώρα. Αυτό συνέβη διότι σαν χώρα εξαρτόμαστε άμεσα από άλλες χώρες καθώς η Ελλάδα δεν ανήκει στις χώρες με μεγάλες παραγωγικές δυνατότητες. Αυτό κάνει την Ελλάδα να χρειάζεται προϊόντα και πρώτες ύλες από το εξωτερικό. Οπότε έχει ως συνέπεια σε περιόδους κρίσης να μην μπορεί να ανασυνταχθεί και να χρειάζεται την βοήθεια άλλων χωρών για να μπορέσει να ορθοποδήσει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο : ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

1.1 Ορισμός της οικονομικής κρίσης

Η έννοια της κρίσης, ως πολυδιάστατη έννοια, έχει αποδοθεί με διάφορες μορφές, και μάλιστα χρησιμοποιείται από τους απλούς ανθρώπους για να την περιγράψουν με μια λέξη όπως ότι αντιμετωπίζουν ένα δύσκολο πρόβλημα, διανύουν μια δύσκολη και ανώμαλη περίοδο ή έχουν βρεθεί σε μια κρίσιμη περίοδο. Ο Πρόεδρος του Χρηματιστηρίου Αξιών Κύπρου δήλωσε: «Η χρηματοπιστωτική κρίση είναι ένα οικονομικό φαινόμενο που χαρακτηρίζεται από μόνιμη και σημαντική πτώση της οικονομικής δραστηριότητας. Όταν λέμε οικονομική δραστηριότητα εννοούμε όλα τα μακροοικονομικά δεδομένα της οικονομίας όπως απασχόληση, εθνικό προϊόν, Ακαθάριστη αξία, οι τιμές, οι επενδύσεις, κ.λπ. Ο πιο θεμελιώδης δείκτης της οικονομικής δραστηριότητας είναι οι επενδύσεις, και όταν αυτή παρουσιάζει διακυμάνσεις, παρασύρει όλα τα άλλα οικονομικά δεδομένα».

Η οικονομική κρίση είναι μία από τις δύο φάσεις οικονομικής αστάθειας, η ύφεση, δηλαδή όταν η οικονομική δραστηριότητα βρίσκεται σε κατάσταση συνεχούς συρρίκνωσης (European Commission, 2009). Για τον καλύτερο ορισμό της οικονομικής κρίσης, χρησιμοποιούνται συχνά έννοιες από τη θεωρία των οικονομικών διακυμάνσεων. Αν παρατηρήσουμε τα στοιχεία μιας οικονομίας για μεγάλες χρονικές περιόδους, θα δούμε ότι η παραγωγή, το εισόδημα και η απασχόληση, δηλ. γενικά η οικονομική δραστηριότητα άλλοτε αυξάνεται γρήγορα, άλλοτε αργά και άλλοτε μειώνεται. Οι μεταβολές αυτές ονομάζονται οικονομικές διακυμάνσεις ή οικονομικοί κύκλοι και παρουσιάζουν μια συστηματική κυκλικότητα. Βέβαια, παρότι οι οικονομικοί κύκλοι επαναλαμβάνονται, δεν είναι ίδιοι ως προς την ένταση και τη διάρκειά τους. Τα στάδια από τα οποία περνάει η οικονομία στη διάρκεια του κύκλου έχουν κοινά χαρακτηριστικά και ονομάζονται συνήθως φάσεις του οικονομικού κύκλου.

Δεδομένης της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας και της διάδοσης των πληροφοριών, οι αγορές και οι οικονομίες όχι μόνο αλλάζουν διαρκώς, αλλά αλλάζουν γρήγορα. Εν μέσω του δυσμενούς οικονομικού περιβάλλοντος, υπήρξαν ορισμένες σημαντικές

αλλαγές στα δεδομένα της αγοράς. Για παράδειγμα, μια απότομη πτώση της ζήτησης μπορεί να οδηγήσει σε αλλαγές στις προβλέψεις πωλήσεων και στα γενικά σχέδια. Η οικονομική κρίση έφερε στην επιφάνεια όλους τους ελαττωματικούς μηχανισμούς και έγινε η αρχή μιας νέας λογικής για τη διόρθωση των παλιών. Σήμερα, όταν οι περισσότεροι επιχειρηματίες ακούνε για την οικονομική κρίση, το πρώτο πράγμα που έρχεται στο μυαλό είναι ότι είναι αρνητικό και θα βλάψει την επιχείρηση, με αποτέλεσμα να μειώνουν τις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες. Ωστόσο, πολλοί πιστεύουν ότι η κρίση δεν είναι πρόβλημα, αλλά μια κατάσταση που δημιουργεί ευκαιρίες. Άλλωστε, όπως θα αναφερθούμε πιο κάτω στη φάση της κρίσης, αναδύεται ανάπτυξη, οπότε μπορούμε να πούμε ότι η κρίση θέτει τις βάσεις για μελλοντική ανάπτυξη. Φυσικά, για να γίνει κάτι τέτοιο θέλει πολλή έρευνα και προσοχή σε ενέργειες και αποφάσεις που λαμβάνονται σε περιόδους κρίσης, διαφορετικά τα αποτελέσματα δεν είναι μόνο αρνητικά αλλά και καταστροφικά, όπως συμβαίνει σήμερα στη χώρα μας.

1.2 Χαρακτηριστικά της οικονομικής κρίσης

Σύμφωνα με την οικονομική θεωρία, οι επιχειρηματικοί κύκλοι χωρίζονται σε τέσσερις φάσεις¹, η διάρκεια της οποίας δεν δίνεται αλλά εξαρτάται από μια σειρά παραγόντων, πρωτίστως το βάθος της κρίσης και τον κοινωνικοοικονομικό αντίκτυπο. Σε γενικές γραμμές μπορούμε να τα ταξινομήσουμε τις φάσεις του οικονομικού κύκλου σε ύφεση, φάση ανόδου, φάση κρίσης και φάση καθόδου.

Η φάση της ύφεσης:

Η φάση της ύφεσης περιλαμβάνει εκτεταμένη ανεργία, ελλείψεις απο επενδύσεις και η ζήτηση για καταναλωτικά αγαθά λείπει. Αυτό σημαίνει στην πράξη πώς μια επιχείρηση που παράγει καταναλωτικά και κεφαλαιουχικά αγαθά έχουν αχρησιμοποίητη ή πλεονάζουσα παραγωγική δυναμικότητα. Η παραγωγή βρίσκεται στο χαμηλότερο επίπεδο. Το ίδιο και τα εισοδήματα. Η τιμή των προϊόντων αν δεν

¹ Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, Ψηφιακό Σχολείο, “Οικονομικές Διακυμάνσεις – Πληθωρισμός – Ανεργία”, Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. Διαθέσιμο: <http://digitalschool.minedu.gov.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C117/130/944,3464/> (15.03.2012).

μειωθεί, δεν αυξάνονται ή αυξάνονται μόνο λίγο. Άρα και τα κέρδη τους παραμένουν χαμηλά. Τα αποτελέσματα των επιχειρήσεων είναι ζημιογόνα. Πολλές επιχειρήσεις θα μπορούσαν να χάσουν. Το γενικό επιχειρηματικό περιβάλλον δεν ευνοεί τις εξαγορές. Οι επενδύσεις για το μέλλον αντιμετωπίζονται με απαισιοδοξία.

Η φάση της ανόδου ή οικονομικής άνθησης:

Η φάση της ύφεσης που φτάνει στο τέλος της κάποια στιγμή, όποιος κι αν είναι ο λόγος που θα την κάνει να σταματήσει, κατά την περίοδο της ανθοφορίας βλέπουμε αύξηση της παραγωγής, της απασχόλησης και φυσικά του εισοδήματος. Η αύξηση της παραγωγής είναι εύκολη γιατί υπάρχουν αχρησιμοποίητοι συντελεστές παραγωγής και υπάρχουν πλεονάζουσα δραστηριότητα παραγωγής. Καθώς η παραγωγή και η συνολική ζήτηση αυξάνονται τα κέρδη επίσης αυξάνονται, δημιουργώντας ένα ευνοϊκό περιβάλλον για επενδύσεις. Αρχικά, η αύξηση της παραγωγής δεν συνοδεύεται από αύξηση των τιμών γιατί υπάρχουν αχρησιμοποίητοι συντελεστές παραγωγής. Αλλά όπως η απασχόληση των παραγωγικών συντελεστών και η συνολική ζήτηση αυξάνονται αρχίζουν σταδιακά και οι πρώτες αυξήσεις τιμών.

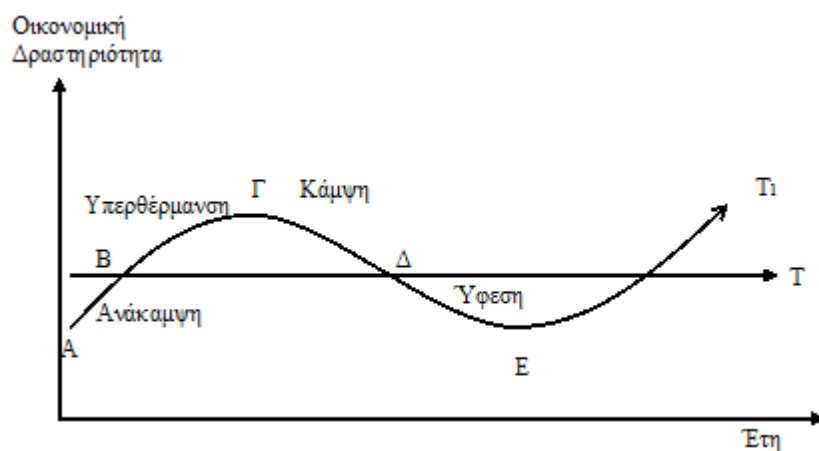
Η φάση της κρίσης:

Οι αυξήσεις στις τιμές κινούνται εντονότερα καθώς η οικονομία πλησιάζει προς το επίπεδο πλήρους απασχόλησης. Αυτή τη στιγμή αρχίζουν να εμφανίζονται ελλείψεις, αρχικά σε ορισμένες κατηγορίες εξειδικευμένης εργασίας, αργότερα στο γενικό εργατικό δυναμικό. Η αύξηση του κόστους, η αύξηση της παραγωγής που έγινε πιο δύσκολη και οι αυξήσεις τιμών έγιναν δεδομένα. Σε αυτή την φάση της η οικονομία βρίσκεται στην κορυφή του κύκλου της, δηλαδή στο τελικό στάδιο της ανοδικής της κίνησης. Σε αυτό το στάδιο η οικονομία είναι πιο επιρρεπής σε διάφορους παράγοντες που βοηθούν να σταματήσει την ανοδική της πορεία. Αν συμβεί αυτό, τότε η οικονομία έχει περάσει την κορύφωσή της και εισέρχεται σε φάση καθόδου.

Η φάση της καθόδου:

Τα χαρακτηριστικά που σχετίζονται με την φθίνουσα φάση είναι αντίθετα με εκείνα τα χαρακτηριστικά που χαρακτηρίζουν μια ανοδική πορεία σε μια οικονομία: στασιμότητα ή χαμηλότερες επενδύσεις, χαμηλότερη κατανάλωση, χαμηλότερο εισόδημα και εργασία. Όπως αναφέραμε παραπάνω, οι κύκλοι ποικίλλουν πολύ σε διάρκεια και το εύρος των παρατηρούμενων φαινομένων. Άρα λοιπόν μερικές φορές οι υφέσεις τελειώνουν γρήγορα και ξεκινά ξανά την ανοδική της διαδρομή και έχει ως αποτέλεσμα την σχετικά ανώδυνη αποκατάσταση της. Ενώ άλλες φορές διαρκεί αρκετά και έχουμε ως αποτέλεσμα παρατεταμένη ύφεση και οδηγεί σε αυτά που αναφέραμε προηγουμένως.

Στο διάγραμμα που ακολουθεί παρουσιάζονται οι φάσεις του οικονομικού κύκλου σχηματικά. Ένας κύκλος (ΑΕ) αποτελείται από την άνοδο ή οικονομική άνθηση (ΑΓ) και την κάθοδο ή οικονομική κρίση (ΓΕ). Τόσον η άνοδος όσον και η κάθοδος αποτελούνται από δύο επιμέρους φάσεις. Απ' ότι φαίνεται και στο σχήμα η άνοδος αποτελείται από την ανάκαμψη (ΑΒ) και την υπερθέρμανση (ΒΓ), ενώ η κάθοδος από την κάμψη (ΓΔ) και την ύφεση (ΔΕ).

Διάγραμμα 1.1: Οι Φάσεις του Οικονομικού Κύκλου

Πηγή²: http://alfavita.gr/artra/art13_7_9_0703.php (πρόσβαση 20/08/201)

Παρατηρήσεις:

Η γραμμή Τ δείχνει τη μακροχρόνια εξέλιξη της οικονομικής δραστηριότητας της οικονομίας, αν δεν υπήρχαν οικονομικές διακυμάνσεις. Κανονικά θα έπρεπε να έχει

² Θεοδώρου, Κ. Θεόδωρος, “Η οικονομική κρίση”, *alfavita.gr*, Ιούλιος 2009.

Διαθέσιμο :

http://www.alfavita.gr/artra/art13_7_9_0703.php (20/08/2012).

κατεύθυνση προς τα πάνω δεξιά, για να δείχνει την τάση για μακροχρόνια οικονομική ανάπτυξη. Έγινε παράλληλη με τον άξονα των ετών για να διευκολύνεται η κατανόηση των φάσεων του οικονομικού κύκλου. Η γραμμή T1 δείχνει την πραγματική εξέλιξη της οικονομικής δραστηριότητας της οικονομίας. Επισημαίνεται ότι δεν πρέπει να παρασυρόμαστε από το σχήμα και να νομίζουμε ότι όλες οι φάσεις του κύκλου έχουν ίση χρονική διάρκεια. Δηλαδή δεν ισχύει $AB=BG=ΓΔ=ΔΕ$. Ούτε ασφαλώς $ΑΓ=ΓΕ$. Η φάση της ανάκαμψης μπορεί να διαρκέσει για παράδειγμα ένα χρόνο, ενώ η φάση της υπερθέρμανσης τρία χρόνια και αντίθετα. Κατά την άνοδο ΑΓ όλα τα οικονομικά μεγέθη εκτός της ανεργίας και των αποθεμάτων αυξάνονται. Στην αρχή (ανάκαμψη) με αργό ρυθμό και στη συνέχεια (υπερθέρμανση) με γρηγορότερο. Κατά τη κάθοδο ΓΕ όλα τα οικονομικά μεγέθη εκτός της ανεργίας και των αποθεμάτων μειώνονται. Στην αρχή (κάμψη) με γρήγορο ρυθμό και στη συνέχεια (ύφεση) με αργότερο ρυθμό.

1.3. ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΟΔΗΓΟΥΝ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΥΦΕΣΗΣΤΗΝ ΑΝΑΚΑΜΨΗ

Η ανισοσκέλεια που παρατηρείται μεταξύ της συνολικής προσφοράς και συνολικής ζήτησης προϊόντων υπέρ της πρώτης

Αυτό δεν θα συμβεί επειδή η μείωση της προσφοράς αγαθών σε περίοδο ύφεσης είναι τόσο μεγάλη που ανέτρεψε το ισοζύγιο προσφοράς υπέρ της ζήτησης. Η υπερβολική ζήτηση οδηγεί σε αυξημένες επενδύσεις που δημιουργούν νέες θέσεις εργασίας, κάτι που εκδηλώνεται ως νέα αύξηση της ζήτησης διότι οι μισθοί που δίνονταν στους εργατές με τη σειρά τους αυξάνουν τις επανεπενδύσεις έτσι αυτή η συνεχής σταδιακή αλληλεπίδραση το άθροισμα της συνολικής ζήτησης και των συνολικών επενδύσεων δημιουργεί τα λεγόμενα φαινόμενα του πολλαπλασιασμού και της επιτάχυνσης τα οποία αυξάνουν την οικονομική δραστηριότητα σε μια οικονομία.

Η τεχνολογία και οι καινοτομίες

Το παραπάνω φαινόμενο του πολλαπλασιασμού και της επιτάχυνσης είναι η κινητήρια δύναμη της οικονομικής ανάπτυξης που δεν προέρχεται από την υπερβάλλουσα ζήτηση, αλλά εξαιτίας των επενδύσεων, της ανάπτυξης της

τεχνολογίας και των καινοτομιών. Είχαμε αυτήν την επενδυτική ώθηση τον 19ο αιώνα, με την είσοδο των μηχανών στην παραγωγική διαδικασία και η εισαγωγή των ηλεκτρονικών υπολογιστών στον 20ο αιώνα και ειδικότερα με την εξάπλωση του διαδικτύου.

Η επεκτατική πολιτική του κράτους

Συνήθως όταν η ύφεση δεν είναι ιδιαίτερα σοβαρή, η οικονομία μπορεί να βρεθεί σε φάση ανάκαμψης με κρατικές παρεμβάσεις έτσι ώστε να ενισχύσει τη ζήτηση (π.χ. φορολογικές περικοπές) ή τις επενδύσεις (π.χ. δημόσια έργα, χαμηλότερα επιτόκια) κ.λπ.

Τυχαία γεγονότα

Η οικονομική ανάκαμψη μπορεί να πυροδοτηθεί από διάφορα σπάνια τυχαία γεγονότα όπως ο μαζικός επαναπατρισμός πληθυσμού για διάφορους λόγους πολιτικούς και οικονομικούς λόγους ή μεγάλη εισροή ξένων επενδύσεων κ.λπ.

1.4 Παράγοντες που οδηγούν την οικονομία από την υπερθέρμανση στην κάμψη

Σύμφωνα με τον Δρ. Θεόδωρο Κ. Θεοδώρου, Επιθεωρητή Οικονομικών Μαθημάτων, υπουργείο Παιδείας, (2010), οι παράγοντες που οδηγούν την οικονομία από την υπερθέρμανση στην κάμψη είναι οι παρακάτω:

Η ανισοσκέλεια που παρατηρείται μεταξύ της συνολικής προσφοράς και συνολικής ζήτησης προϊόντων εις βάρος της δεύτερης

Η υπερβολική αύξηση των επενδύσεων κατά την περίοδο υπερθέρμανσης οδηγεί σε μία υπερπροσφορά προϊόντος, η οποία δεν μπορεί να απορροφηθεί, άρα έχει ως αποτέλεσμα την μείωση των επενδύσεων. Οι μειωμένες επενδύσεις έχουν ως

αποτέλεσμα την ανεργία η οποία έχει αντίκτυπο σε μειώσεις των μισθών και συνεπώς στο συνολικό εισόδημα που έχει πάλι αντίκτυπο σε μειωμένη ζήτηση. Σε αυτή την περίπτωση, τα πολλαπλασιαστικά και επιταχυντικά φαινόμενα οδεύουν σε αντίθετες κατευθύνσεις και έχουν ως αποτέλεσμα να σπρώχνουν την οικονομική δραστηριότητα σε καθοδική πορεία.

Η περιοριστική κρατική πολιτική

Σε ορισμένες περιπτώσεις, το κράτος προσπαθεί να αποτρέψει τον πληθωρισμό με μέτρα που παρατηρούνται σε αυτές τις περιόδους μιας οικονομικής υπερθέρμανσης, όπως π.χ. αυξημένα επιτόκια, αυξημένοι φόροι κ.λπ. οδηγούν σε συρρίκνωση των επενδύσεων και ωθούν έτσι την οικονομία σε κρίση πιο γρήγορα.

Τυχαία γεγονότα

Σπάνια συμβαίνουν κάποια γεγονότα που προκαλούν ύφεση όπως π.χ. η μαζική μετανάστευση πληθυσμού, η μαζική εκροή επενδύσεων από τη χώρα λόγω πολιτικής αστάθειας κ.α. Για να κατανοήσουμε τη διαδικασία που δημιουργούνται οι οικονομικοί κύκλοι, θα πρέπει να καταλάβουμε η ανισορροπία που δημιουργείται μεταξύ της συνολικής ζήτησης και της συνολικής προσφοράς. Σημειώσαμε νωρίτερα ότι κατά την άνοδό του οικονομικού κύκλου όλοι οι οικονομικοί δείκτες εκτός από την ανεργία και τα αποθέματα αυξήθηκαν. Συνεπώς, η τάση τόσο της προσφοράς όσο και της ζήτησης είναι ανοδική. Ως εκ τούτου, η ζήτηση υπερβαίνει την προσφορά κατά τη φάση ανόδου, κάποια στιγμή θα υπάρξει αντιστροφή. Αυτό συμβαίνει επειδή η προσφορά αυξάνεται γρηγορότερα ενώ ο ρυθμός αύξησης της ζήτησης είναι μικρότερος. Οπότε θα πρέπει να θυμόμαστε ότι πίσω από την προσφορά βρίσκεται η επένδυση και πίσω από τη ζήτηση βρίσκεται το εισόδημα. Η οικονομική θεωρία αναφέρεται στη φάση της ύφεσης ως «οικονομική κρίση», δηλαδή την δεύτερη σε σειρά φάση του οικονομικού κύκλου. Αυτό το στάδιο χαρακτηρίζεται από τους πιο κάτω δείκτες: υψηλή ανεργία, έλλειψη επενδύσεων και ανεπαρκή ζήτηση για καταναλωτικά αγαθά. Συνεπώς, οι επιχειρήσεις που παράγουν καταναλωτικά προϊόντα και κεφαλαιουχικά προϊόντα έχουν αχρησιμοποίητη ή πλεονάζουσα

παραγωγική δυνατότητα, άρα και τα έσοδα τους βρίσκονται στο χαμηλότερο σημείο τους. Στην καλύτερη περίπτωση οι τιμές, αν δεν μειώνονται, τουλάχιστον παραμένουν σταθερές ενώ υπάρχει μικρή ή καθόλου ανάπτυξη και τα επιχειρηματικά κέρδη είναι περιορισμένα. Είναι λοιπόν λογικό να αναδύονται πολλές ζημιογόνες επιχειρήσεις αντί για κερδοφόρες. Το συνολικό επιχειρηματικό περιβάλλον δεν ευνοεί την δυνατότητα επενδύσεων καθώς υπάρχει αβεβαιότητα και απαισιοδοξία για το μέλλον. Η σφοδρότητα των παραπάνω φαινομένων διαφέρει από κύκλο σε κύκλο.

1.5 ΣΤΑΔΙΑ ΖΩΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Τα κύρια στάδια ζωής μιας οικονομικής κρίσης είναι τα εξής:

Στάδιο Διαμόρφωσης της κατάστασης ή Πρόδρομων συμπτωμάτων (Prodromal crisis stage)

Πριν από την οικονομική κρίση, θα υπάρχουν πάντα κάποιες καταστάσεις και σημάδια ότι δεν λαμβάνονται μέτρα ή ενέργειες και παραλείψεις που οδηγούν σε μη φυσιολογικές οικονομικές δραστηριότητες. Όλα αυτά ονομάζονται πρόδρομα συμπτώματα και κάθε δραστηριότητα που εμφανίζεται έχει τα δικά της συμπτώματα.

2) Στάδιο εκδήλωσης-κορύφωσης της κρίσης (Acute crisis stage)

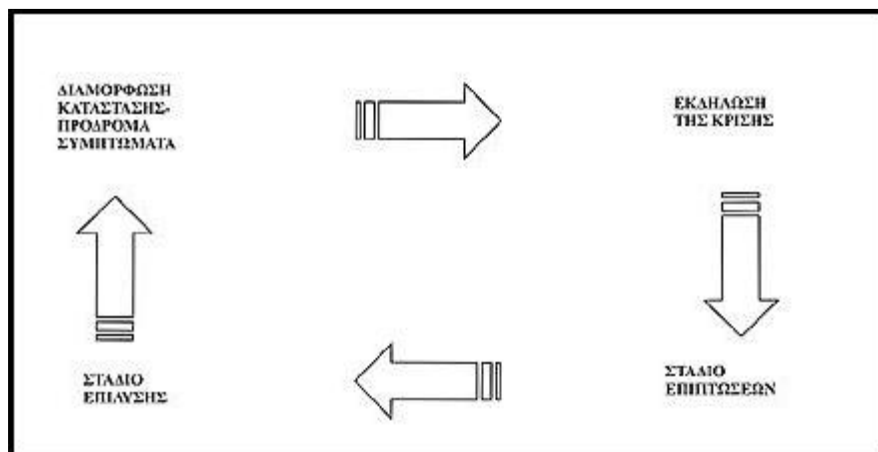
Αυτή η φάση είναι όταν η οικονομική κρίση εκδηλώνεται και κυρίως φτάνει στο αποκορύφωμά της. Η διάρκεια αυτής της περιόδου εξαρτάται από τα χαρακτηριστικά της οικονομικής κρίσης που εμφανίζεται.

3) Στάδιο των επιπτώσεων (Chronic crisis stage)

Αυτό το στάδιο είναι η περίοδος που εμφανίζεται ο αντίκτυπος της οικονομικής κρίσης και οι συνέπειες είναι ορατές.

4) Στάδιο επίλυσης-ομαλοποίησης (Crisis resolution stage)

Η τέταρτη και τελευταία φάση της οικονομικής κρίσης είναι η περίοδος που το σύστημα αρχίζει να ανακτά τον προ κρίσης ρυθμό του.³

Διάγραμμα 1: Τα στάδια ζωής της οικονομικής κρίσης (Πηγή Αναφορά 3)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο : Οικονομικές κρίσεις στην Ελλάδα

2.1 Ιωάννης Καποδίστριας η πρώτη πτώχευση

Η περιστασιακή κατάχρηση δανείων, η άσκοπη σπατάλη και η κατάχρηση δημοσίων πόρων έχουν φέρει την Ελλάδα στο σημείο να μην μπορεί πλέον να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις της. Η χώρα έχει τεράστιο πρόβλημα ρευστότητας και το μόνο που ακούς συνέχεια είναι η λέξη «χρεοκοπία». Όπως αναφέρει συγκεκριμένα ο Χαρίλαος Τρικούπης, «είναι πιθανό να η χώρα να χτυπήσει κανόνι». Κάποιοι δεν θέλουν καν να το σκέφτονται, άλλοι πιστεύουν ότι αυτή είναι η λύση. Όπως ξέρουμε όλοι αυτή δεν είναι η μόνη φορά που φτάνει σε αυτό το σημείο η Ελλάδα. Η Ελλάδα ως χώρα, όπως όλες οι χώρες, έχει αναζητήσει πολλές φορές βοήθεια, αλλά δυστυχώς η

³ Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Ψηφιακό Σχολείο, "Οικονομικές Διακυμάνσεις- Πληθωρισμός-Ανεργία" Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. Ιστοσελίδα: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C117/130/944,3464/>

κακοδιαχείριση έχει οδηγήσει σε διαφορετικά αποτελέσματα από αυτά που περίμεναν οι πολιτικοί και ο κόσμος. Μετά την απελευθέρωση το 1821, η χώρα μας βρισκόταν σε κατάσταση χρεοκοπίας τέσσερις φορές. Είναι μια από τις λίγες χώρες που έχει βρεθεί και έχει μπει υπό διεθνή οικονομικό έλεγχο αρκετές φορές κατά τη διάρκεια των δεκαετιών.

Κατά τα δύο πρώτα χρόνια της επανάστασης, ο ένοπλος αγώνας υποστηρίχθηκε από πενιχρά κρατικά έσοδα, ληηλασίες απελευθερωμένων περιοχών και δωρεές ιδιωτών και φιλελλήνων του εξωτερικού. Παρά τις δυσκολίες στη συγκέντρωση των κεφαλαίων που απαιτούνται για τη διεξαγωγή του αγώνα, η Εθνοσυνέλευση απαγόρευσε την πώληση δημοσίων κτημάτων που εγκατέλειψαν οι Τούρκοι και κατέστησε δύσκολη την πώληση φθαρτών κτημάτων. Όμως, στα τελευταία χρόνια του αγώνα, η απόφαση αυτή καταστρατηγήθηκε, με αποτέλεσμα να πουληθούν πολλές φθαρτές περιουσίες και πολλές κρατικές εκτάσεις. Ωστόσο, ποτέ δεν εισπράχθηκε αντίτιμο. Μικρά ήταν και τα κέρδη από τους ειδικούς φόρους στους κληρικούς και στα μοναστήρια. Αξίζει να αναφερθεί η συλλογή χρυσών και αργυρών αγγείων από ναούς και μοναστήρια το 1822, αξίας 140.000 γροσιών.

Στις αρχές του 1823 η οικονομική κατάσταση ήταν ήδη κρίσιμη. Το κανονικό εισόδημα μόλις και μετά βίας καλύπτει το 1/3 των εξόδων. Ο εγχώριος δανεισμός έχει φτάσει στα όριά του. Τα εθνικά ομόλογα αγοράζονται στο 15% έως 17% της ονομαστικής τους αξίας. Μετά τον σχηματισμό της προσωρινής κυβέρνησης Κουντουριώτη-Μαυροκορδάτου στην Τρίπολη, αποφάσισε να απευθυνθεί στο Ηνωμένο Βασίλειο για βοήθεια. Συγκεκριμένα, ο Ρωμαίος Γ. ανέφερε ότι στις 2 Ιουνίου 1823 ανέθεσε στους Ι. Ορλάνδο, Ι. Ζαΐμη και Α. Λουριώτη να πάνε στο Λονδίνο και να συνεργαστούν με την εκεί ελληνική επιτροπή για τη συμπλήρωση δανείου. Συγκεκριμένα, στις 21 Φεβρουαρίου 1824 υπογράφηκε δάνειο 36 ετών ύψους 800.000 λιρών. Όπως προαναφέρθηκε, το ποσό είναι υπερβολικό. Τελικά, από τις 800.000 λίρες η Ελλάδα έλαβε τις 298.700 σε δόσεις και καθυστερημένες αφίξεις.

Ψηφίστηκε δεύτερο δάνειο 15 εκατομμυρίων ταλίων στις 31 Ιουλίου 1824 και η κυβέρνηση ανέθεσε στον Ορλάντο, τον Λουριώτη και τον Ζαΐμη να διαπραγματευτούν το δάνειο. Τον Φεβρουάριο του 1825, ο διορισμός του Ζαΐμη ανακλήθηκε και διάδοχός του ορίστηκε ο Σπανιολάκης, ο οποίος δεν τα κατάφερε να συμφωνήσει με τους άλλους δύο. Τελικά, οι αδελφοί Ρικάρντο ανέλαβαν την διαπραγμάτευση για την συμφωνία

του δανεισμού. Στις 7 Φεβρουαρίου 1825, υπογράφηκε συμβόλαιο για δάνειο 2.000.000 λιρών, χωρισμένο σε ομόλογα 200.000 τεμαχίων των £100. Στην Ελλάδα κατέληξε το 55½, ή 1.100.000 λίρες. Τα ακόλουθα ποσά ήταν στη διάθεση του πράκτορα στο Λονδίνο: τα υπόλοιπα £ 18.100 του πρώτου δανείου, £2.200 από συγκέντρωση χρημάτων στην Ελλάδα και £ 30.500 τόκοι ομολόγων για το πρώτο και το δεύτερο δάνειο. Σύνολο £ 1.150.800. Το τελικό ποσό που μεταφέρθηκε στην Ελλάδα ήταν μόλις 232.558 λίρες, δηλαδή λιγότερο από το πρώτο δάνειο ονομαστικής αξίας 800.000 λιρών που αναφέρεται στο βιβλίο του Ρωμαίου Γ. «Δάνεια και χρεοκοπία στην Ελλάδα». Τα δάνεια που είχαν παρθεί από την Αγγλία ονομάζονται επαναστατικά δάνεια, και μόνο το 20% από αυτά έφτασαν στον προορισμό τους. Ο Ιωάννης Καποδίστριας ζήτησε από τις μεγάλες δυνάμεις νέα δάνεια το 1827. Με αυτόν τον τρόπο, ο Κυβερνήτης πίστευε ότι θα μπορούσε να ξεχρεώσει μέρος των τόκων των προγενέστερων δανείων και να ξοδέψει το υπόλοιπο για την αποκατάσταση της πληγείσας ελληνικής οικονομίας. Αλλά η απάντηση που έλαβε είναι όχι. Οι μεγάλες δυνάμεις δεν έχουν καμία πρόθεση να προχωρήσουν σε σύναψη νέου δανεισμού με την Ελλάδα. Σε αυτή την κατάσταση, η Ελλάδα έρχεται αντιμέτωπη με την αδυναμία αποπληρωμής των δανείων που είχαν με σκοπό την απελευθέρωση τους και το ελληνικό δημόσιο αναγκάστηκε σε χρεοκοπία. Η πρώτη χρεοκοπία της Ελλάδας είναι γεγονός. Διαδραματίζεται το 1827, πριν από την επίσημη ίδρυση του ελληνικού κράτους.

2.1 Ο ΟΘΩΝΑΣ

Με τη σύσταση του νέου βασιλείου της Ελλάδας και την επιλογή ως πρώτου βασιλιά τον πρίγκιπα Λεοπόλδο οι μεγάλες δυνάμεις τελικά αποφάσισαν να δώσουν το δάνειο των εξήντα εκατομμυρίων που είχαν αρνηθεί στον Ιωάννη Καποδίστρια. Τον Φεβρουάριο του 1830 στο συνέδριο του Λονδίνου αποφασίστηκε η έγκριση του δανείου με όρο ότι θα χρησιμοποιηθούν για τις ανάγκες κάλυψης των υποχρεώσεων συντήρησης του στρατού. Ο βασιλιάς Λεοπόλδος δεν συμφώνησε με τον όρο και αντιπρότεινε το δάνειο να χρησιμοποιηθεί για τις γενικές ανάγκες του Ελληνικού πλέον κράτους. Οι μεγάλες δυνάμεις δέχθηκαν την πρόταση του και με το πρωτόκολλο στις 07 Μαΐου του 1830 συμφώνησαν το ύψος του δανείου στα 60 εκατομμύρια. Στις 21 Μαΐου του 1830 ο Λεοπόλδος παραιτήθηκε καθώς δεν

συμφώνησαν να ενταχθεί η Κρήτη στα όρια του Ελληνικού κράτους. Την θέση του βασιλιά πήρε, ο ανήλικος τότε Όθωνας. Οι τρεις δυνάμεις υπέγραψαν συνθήκη με τη Βαυαρία στις 7 Μαΐου 1832 στην οποία το δάνειο θα χορηγούνταν σε τρεις ισόποσες δόσεις ανάλογα με τις ανάγκες της χώρας και η Ελλάδα θα πλήρωνε τους τόκους και τα χρεολύσια από δικά της κεφάλαια. Για την εξασφάλιση της αποπληρωμής του δανείου, το άρθρο 12 δέσμευε ότι η πληρωμή τόκων και τόκων υπερημερίας θα έχει προτεραιότητα έναντι κάθε άλλης υποχρέωσης και θα εξασφαλιζόταν από τα δημόσια έσοδα. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που αναφέρονται στο βιβλίο του Ρωμαίου Γ., το δάνειο εξασφαλίστηκε στο Παρίσι (Μάιος 1833) με τους αδελφούς Ρότσιλντ. Το επιτόκιο ορίζεται στο 5% και το χρεολύσιο ήταν στο 1%. Η περίοδος απόσβεσης είναι 36 έτη. Οι τραπεζίτες αγόρασαν το δάνειο στο 94% και προμήθεια 2%. Τα 40 εκατομμύρια, που ήταν οι δύο πρώτες δόσεις, εκταμιεύθηκαν αρκετά γρήγορα. Κατά την πληρωμή της τρίτης δόσης των 20 εκατομμυρίων, υπήρξε πρόβλημα με την Ρωσία. Ζήτησε η τρίτη εκταμίευση, δηλαδή τα 20 εκατομμύρια, να δεσμευτεί για την αποπληρωμή των τόκων και των χρεολυσίων των πρώτων δανείων, αλλά τελικά ενέδωσε. Το τελικό ποσό του δανείου είναι 63.924.559 σε δραχμές. Εκ των οποίων κρατήσεις: 3.835.473, δηλαδή το 6% του ποσού της συμφωνίας, 1.186.288 3,37% για προεξόφληση του κεφαλαίου και 1.964.252 άλλες επιβαρύνσεις. Από τα στοιχεία καταλαβαίνουμε ότι το ποσό του δανείου που απομένει στην Ελλάδα είναι 56.924.546 δραχμές. Μέχρι τις 31 Δεκεμβρίου 1843, άλλες 33.080.795 δραχμές χρησιμοποιήθηκαν για τόκους και χρεολύσια. Το τελικό ποσό που έμεινε για την Ελλάδα ήταν 23.867.751 δραχμές. Από αυτές οι 12.531.174 δραχμές δόθηκαν στις για την εξαγορά της Φθιώτιδας στην Τουρκία. Οι υπόλοιπες 9.098.017 δραχμές κατασπαταλήθηκαν τελικά από την αντιβασιλεία του Όθωνα.

2.2 Οι σπατάλες του Όθωνα και η δεύτερη χρεωκοπία

Για τον Όθωνα και την αντιβασιλεία οι σπατάλες είναι ασταμάτητες. Κατά τη διάρκεια της παραμονής του μόνο για ένα χρόνο, δαπανήθηκαν 4.748.000 δραχμές. Οι σπατάλες όμως συνεχίζονται και το συνολικό κόστος έως το 1843 έφτασε τα 19.000.000 δραχμές. Ο προϋπολογισμός του 1842 έκλεισε με έλλειμμα 3.000.000 δραχμών, που οδήγησε αναγκαστικά σε αναστολή πληρωμών. Οι μεγάλες δυνάμεις όπως ήταν φυσικό δεν έμειναν άπραγες. Το συνέδριο του Λονδίνου επανεξέτασε τα

οικονομικά της Ελλάδας και διέταξε ετήσια περικοπή του προϋπολογισμού κατά 3.742.000 δραχμές και διέθεσε τις εισπράξεις του Τελωνείου της Σύρου, ένα από τα πλουσιότερα, για την αποπληρωμή του δανείου. Ο Όθωνας αναγκάστηκε να δεχθεί την συμφωνία αλλά δεν πρόλαβε να την εκτελέσει. Στις 3 Σεπτεμβρίου 1843, η «Συνταγματική Επανάσταση» ανέστειλε την αποπληρωμή των δανείων. Είναι η δεύτερη φορά που η Ελλάδα χρεοκοπεί. Το χρονικό διάστημα μεταξύ 1844 και 1860 ήταν μια περίοδος χωρίς μεγάλα ελλείμματα και δανεισμό. Παρά την αρχική σπατάλη που προκλήθηκε από τον Όθωνα και την Αντιβασιλεία, από το 1836 τέθηκε σε λειτουργία η «αποστραγγιστική μηχανή των φόρων»⁴ ενσωματώνοντας πρόσθετους φόρους στο εισόδημα, τις οικοδομές και τα τέλη χαρτοσήμου. Άλλωστε, μετά την δανειοδότηση με 60 εκατομμύρια και την μη αποπληρωμή τους οι σχέσεις με τις μεγάλες δυνάμεις είχαν διαταραχθεί και δεν μπορούσαν να προσβλέπουν σε νέο εξωτερικό δανεισμό. Το ίδιο όμως συνέβαινε και στο εσωτερικό και δεν μπορούσαν να αντλήσουν κεφάλαια. Ωστόσο, από το 1861 έως το 1878, υπήρξαν δραματικές περιόδοι μεγάλων ελλειμμάτων και η αδυναμία κάλυψής τους καθώς πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα οδήγησαν σε αύξηση των δαπανών και μείωση των εσόδων. Η Ναυτιλιακή Επανάσταση τον Φεβρουάριο του 1862 οδήγησε στην πτώση του Όθωνα. Το 1866 ξέσπασε η Κρητική Επανάσταση και κράτησε τρία 3 χρόνια. Αναπόφευκτα, προέκυψαν νέες οικονομικές υποχρεώσεις, εκτός από την αποστολή όπλων και προσωπικού, για τη φροντίδα των 30.000 Κρητικών γυναικόπαιδων που είχαν γλιτώσει από τις σφαγές των Τούρκων. Στη συνέχεια, υπάρχει το ζήτημα του εξοπλισμού σε περίπτωση σύγκρουσης με την Τουρκία. Όμως το πιο σοβαρό πρόβλημα εκείνης της περιόδου ήταν η αστάθεια της κυβέρνησης που προκλήθηκε από το πολυκομματικό σύστημα. Μετά τον Κριμαϊκό Πόλεμο (1856), το Προτεκτοράτο έστειλε τριμελή επιτροπή στην Ελλάδα για να ερευνήσει την οικονομική κατάσταση και να επιβάλει όρους για την αποπληρωμή του δανείου. Η επιτροπή θεωρεί ότι η ελληνική διοίκηση είναι υγιής και ικανή να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις της. Ως εκ τούτου, πρότειναν να οριστεί η ελάχιστος όρος εισφοράς στα

⁴https://el.wikibooks.org/wiki/%CE%9F%CE%B9_%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82_%CE%BA%CF%81%CE%AF%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82_%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1_%CE%B1%CF%80%CF%8C_%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%B1%CF%80%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CF%85%CE%B8%CE%AD%CF%81%CF%89%CF%83%CE%B7_%CE%AD%CF%89%CF%82_%CF%83%CE%AE%CE%B5%CF%81%CE%B1#cite_note-%CE%A1%CF%89%CE%BC%CE%B1%CE%AF%CE%BF%CF%82_%CE%93.-1

900.000 φράγκα ενόψει της αύξησης του εθνικού εισοδήματος. Η λύση έγινε αποδεκτή από το ελληνικό δημόσιο, το οποίο υποχρεώθηκε να χρησιμοποιήσει το 1/3 της εισπραξης του Τελωνείου της Σύρου για την αποπληρωμή του δανείου. Παρόμοιες δεσμεύσεις έχουν αναληφθεί για την αποπληρωμή των δάνειων που είχαν παρθεί για τον αγώνα της Ανεξαρτησίας, τα οποία και εξοφλήθηκαν. Είκοσι δύο χρόνια διαπραγματεύσεων ολοκληρώθηκαν. Το 1/3 θα διατεθεί για την προίκα του νέου Βασιλέως Γεωργίου Α'.

2.3 Χαρίλαος Τρικούπης

Σύμφωνα με τον Φραγκιάδη Α. στο βιβλίο του «Ελληνική Οικονομία», το 1878, μετά από δεκαετίες οπισθοδρόμησης, η ελληνική κυβέρνηση κατέληξε σε συμβιβασμό με τους ξένους δανειστές. Σκοπός αυτής της συμφωνίας είναι να ανοίξει ξανά η διεθνής χρηματοπιστωτική αγορά στα ελληνικά ομόλογα για τη χρηματοδότηση της ανάπτυξης του κρατικού μηχανισμού, ιδιαίτερα του στρατού, και την κατασκευή έργων υποδομής. Έκτοτε, ο διεθνής δανεισμός της χώρας αυξήθηκε δραματικά και το κόστος εξυπηρέτησης του δημόσιου χρέους διπλασιάστηκε: από 5 δραχμές κατά κεφαλήν ετησίως την τετραετία 1875-1878 σε 27 δραχμές κατά κεφαλήν την τετραετία 1887- 1890 όπως θα δούμε στον πίνακα παρακάτω.

ΕΤΗ	ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ	ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟ ΕΠΙΤΟΚΙΟ
1879	60.000.000	44.000.000	8,18%
1880	120.000.000	89.500.000	6,70%
1884	100.000.000	69.786.000	7,15%
1887	135.000.000	90.900.000	5,95%
1887(πάγιο)	30.000.000	20.436.000	5,87%
1889	125.000.000	91.000.000	5,50%
1890	60.000.000	53.000.000	5,66%

Πηγή : Γ. Κατσούλη, Μ. Νικολινάκου, Β. Φίλια, Οικονομική Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας, σελ. 246.

Για την κάλυψη αυτών των δαπανών, οι ελληνικές κυβερνήσεις, ιδίως αυτές με πρωθυπουργό τον Χαρίλαο Τρικούπη, αύξησαν τη φορολογική επιβάρυνση από 18 δραχμές κατά κεφαλήν ετησίως την τετραετία 1875-1878 αυξήθηκαν σε 29 δραχμές την τετραετία 1887-1890. Αλλά μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1880, τα περιθώρια για περαιτέρω αυξήσεις φόρων είχαν εξαντληθεί και τα έσοδα ήταν ανεπαρκή για την εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους. Ως αποτέλεσμα, η χώρα μπήκε σε έναν φαύλο κύκλο δανεισμού. Τα τοκοχρεολύσια των προηγούμενων δανείων αντιμετώπιζονταν με την έκδοση νέων δάνειων και το ύψος του χρέους έφτασε σε υπερβολικά ύψη. Κατά τη δεκαετία του 1880, το κλίμα στις διεθνείς χρηματαγορές ευνόησε την αύξηση του δημόσιου δανεισμού. Αλλά ανατράπηκε το 1890, όταν η ξαφνική χρεοκοπία της Αργεντινής πυροδότησε μια διεθνή κρίση γνωστή ως Barings (που πήρε το όνομά της από την τότε πτωχευμένη βρετανική τράπεζα με το ίδιο όνομα). Οι συνθήκες δανεισμού για πιο αδύναμες οικονομίες έχουν επιδεινωθεί σημαντικά. Το δυσμενές κλίμα επιδείνωσε την κατάσταση και περιόρισε τη δυνατότητα περαιτέρω δανεισμού. Φάνηκε ότι τα κανονικά έσοδα του ελληνικού δημοσίου δεν επαρκούσαν για να καλύψουν το κόστος εξυπηρέτησης του χρέους. Οι ευρέως διαδεδομένες αρνητικές προσδοκίες έχουν περιορίσει τις ροές κεφαλαίων προς την Ελλάδα. Τα δημόσια οικονομικά βαδίζουν τώρα σε τεντωμένο σκοινί, με τις προσωρινές καθυστερήσεις στη χρεοκοπία να εξαρτώνται από την εύρεση νέων πιστωτών που την συγκεκριμένη χρονική περίοδο ήταν όλο και πιο δύσκολη. Σε αυτή την πολύ δύσκολη συγκυρία, η γαλλική αγορά σταφίδας, το κύριο εξαγωγικό προϊόν της χώρας, είναι κλειστή. Στα τέλη του 1892, με την εισαγωγή των αμερικανικών ποικιλιών σταφυλιού, οι γαλλικοί αμπελώνες είχαν ξαναχτιστεί από τη φυλλοξήρα και η γαλλική κυβέρνηση επέβαλε εξαιρετικά υψηλούς δασμούς στην κορινθιακή σταφίδα, απαγορεύοντας τη χρήση της για οινοποιητικούς σκοπούς. Η ξαφνική συρρίκνωση της γαλλικής ζήτησης έχει απορροφήσει σχεδόν το ένα τρίτο της συνολικής παραγωγής, οδηγώντας τον κλάδο σε σοβαρή κρίση υπερπροσφοράς. Η κρίση έγινε αισθητή το καλοκαίρι του 1893, που περιελάμβανε και πωλήσεις νέων καλλιεργειών. Οι τιμές έχουν πέσει σε τόσο χαμηλά επίπεδα που δεν μπορούν να καλύψουν ούτε το κόστος παραγωγής. Από την άλλη πλευρά, παρά την πτώση των τιμών, οι όγκοι των εξαγωγών δεν έχουν αυξηθεί επειδή η διεθνής ζήτηση για σταφίδες είναι ανελαστική ως προς τις τιμές. Η πτώση των τιμών οδηγεί έτσι σε αναλογική μείωση της αξίας των εξαγωγών. Ο συνδυασμός της οικονομικής κρίσης και της κρίσης του εξαγωγικού εμπορίου οδήγησε σε περαιτέρω πτώση της ισοτιμίας

της δραχμής, με αποτέλεσμα την αντίστοιχη μείωση των συναλλαγματικών εσόδων από τις εξαγωγές. Η πτώση της συναλλαγματικής ισοτιμίας έχει ως αποτέλεσμα περιορισμούς εσόδων και μείωση του όγκου των εξαγωγών. Οι συνθήκες αυτές έχουν αποδυναμώσει περαιτέρω το ισοζύγιο πληρωμών της χώρας, καθιστώντας αδύνατη την εκπλήρωση των διεθνών της υποχρεώσεων. Τον Δεκέμβριο του 1893, όταν η δραχμή έχασε περισσότερο από το ένα τρίτο της αξίας της, η ελληνική κυβέρνηση ανακοίνωσε την αναστολή των συναλλαγματικών της υποχρεώσεων. Το γεγονός ότι η τρίτη χρεοκοπία της Ελλάδας έγινε τον Δεκέμβριο του 1893 και έμεινε στην ιστορία «Δυστυχώς, Κύριοι, επτωχεύσαμεν...».⁵

Στο επόμενο διάστημα μετά τη χρεοκοπία του 1893, η κυβέρνηση Τρικούπη ξεκίνησε τις αναμφίβολα δύσκολες διαπραγματεύσεις με εκπροσώπους των χωρών που επλήγησαν περισσότερο από τις αθετήσεις των υποχρεώσεων της αποπληρωμής εξωτερικών δανείων της Ελλάδας. Έτσι, τον Ιανουάριο του 1894, σύμφωνα με τις πληροφορίες που έδωσε ο Ρωμαίος Γ. στο βιβλίο του, έφθασαν στην Ελλάδα ο Άγγλος Νταφ, ο Γάλλος Ορνστέιν και ο Γερμανός Στάεβι. Μετά από εβδομάδες διαπραγματεύσεων, ο Τρικούπης και οι τρεις ξένοι εκπρόσωποι κατέληξαν σε έναν συμβιβασμό που φαινόταν πολύ ευνοϊκός για την Ελλάδα υπό τις δύσκολες συνθήκες που επικρατούσαν. Μεταξύ άλλων, η συμφωνία προέβλεπε τον καθορισμό των τόκων στο 32%, την απόσβεση της οφειλής άνω των 50 ετών και την παραχώρηση των παρεπόμενων εσόδων του Δημοσίου (τέλη χαρτοσήμου, φόρος καπνού κ.λπ.) ως εγγύηση που θα διαχειριζόταν η Εταιρεία των Μονοπωλίων. Όπως αναγνώρισε ο Βρετανός εκπρόσωπος Νταφ στην επιστολή του προς το Λονδίνο, όλες οι παραχωρήσεις έγιναν από τους αντιπροσώπους και καμία από την Ελλάδα. Μάλιστα, οι τρεις ξένοι πράκτορες ζήτησαν τουλάχιστον 35% επιτόκιο, αυξημένο ενδιαφέρον σε περίπτωση αύξησης των εσόδων από στεγαστικά δάνεια και δημιούργησαν μια νέα εταιρεία για να εκμεταλλευτεί το εισόδημα από τα στεγαστικά δάνεια με τη συμμετοχή αξιωματούχων από τις τρεις χώρες. Μετά τη χρεοκοπία ήρθε το τέλος της βασιλείας του Χαρίλαου Τρικούπη. Στα τέλη του 1894, η ίδια η πολιτική σταδιοδρομία του Τρικούπη έφτασε στο τέλος της. Όλοι επιβουλεύονται εναντίον του. Η αντιπολίτευση πιστεύει ότι τώρα είναι η κατάλληλη στιγμή να πλήξουν πολιτικά αυτόν τον μεγάλο αντίπαλο.

⁵ Φραγκιαδάκης Α., (2007), «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ 190ς – 20ος αιώνας. Από τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση της Ευρώπης», Αθήνα, Εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ

Μετά την στρατιωτική ήττα της Ελλάδας από την Τουρκία έδωσε στις Μεγάλες δυνάμεις την δυνατότητα να επιβάλουν τους όρους που ήθελαν στην Αθήνα. Η Ελλάδα ηττήθηκε στρατιωτικά, καταστράφηκε οικονομικά και δεν υπήρχε πλέον δυνατότητα διαπραγμάτευσης. Στις 27 Ιουνίου 1897, η εφημερίδα Εμπρός, η οποία πρωτοστάτησε στην προπαγάνδα υπέρ του πολέμου, δημοσίευσε ένα άρθρο που επέκρινε τον χειρισμό της κυβέρνησης από την κυβέρνηση του Δημήτριου Ράλλη, λίγο πριν εγκριθεί επίσημα ο έλεγχος. Η ίδια εφημερίδα, μόλις δύο ημέρες πριν από τη δημοσίευση του επίσημου εγγράφου της συνθήκης ειρήνης με την Τουρκία, επέκρινε την κυβέρνηση με πιο σκληρό τρόπο και προειδοποίησε ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις είχαν σκοπό μέσω της συνθήκης και σκληρών αποζημιώσεων στην Τουρκία να μετατρέψουν την Ελλάδα σε τσιφλίκι τους όπως συνήθως αναφέρει ο Ρωμαίος Γ.⁶

Ωστόσο, τέτοιες προειδοποιήσεις ήρθαν πολύ αργά. Τον Μάρτιο του 1897, η Ελλάδα έχασε την τελευταία της ευκαιρία να διακανονίσει με τους δανειστές της το χρέος της. Στα τέλη Οκτωβρίου 1897, λίγο μετά τη Συνθήκη της Κωνσταντινούπολης και την οριστική απόφαση για την επιβολή του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου στην Ελλάδα, εκπρόσωποι των ευρωπαϊκών χωρών που θα συμμετείχαν στον έλεγχο (Βρετανία, Γαλλία, Ιταλία, Γερμανία, Ρωσία και Αυστρία) ταξίδεψαν στη Αθήνα. Από ελληνικής πλευράς, στις διαπραγματεύσεις θα λάμβανε μέρος ο Υπουργός Οικονομικών της κυβέρνησης Αλ. Ζαΐμη, Στέφανο Στρέιτ. Ο Ζαΐμης αντικατέστησε την κυβέρνηση του Δημητρίου Ράλλη, η οποία είχε πέσει με τη Συνθήκη της Κωνσταντινούπολης.

2.3 Ελευθέριος Βενιζέλος

Ως επί το πλείστον, το 1929 φαινόταν να είναι μια αρκετά αισιόδοξη χρονιά για την ελληνική οικονομία και την Ελλάδα συνολικά. Σύμφωνα με τον Δείκτη Οικονομικής Δραστηριότητας του Ανώτατου Οικονομικού Συμβουλίου, η ελληνική δραστηριότητα έφτασε στο υψηλότερο σημείο της το 1929. Τον Αύγουστο του προηγούμενου έτους, ο Ελευθέριος Βενιζέλος κέρδισε τις εκλογές με πλειοψηφία και από την θέση του πρωθυπουργού πέτυχε νομισματική σταθερότητα. Με αυτό τον τρόπο άνοιξε ο δρόμος προς τις ξένες κεφαλαιαγορές και σε νέα εξωτερικά δάνεια από το ελληνικό κράτος, ενώ εφάρμοσε ένα φιλόδοξο ελληνικό οικονομικό

⁶ Η ΕΛΛΑΔΑ ΤΩΝ ΔΑΝΕΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΧΡΕΟΚΟΠΙΩΝ, ΡΩΜΑΙΟΣ Γ., ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΤΑΚΗ

πρόγραμμα ανάπτυξης βασισμένο σε μια σειρά από μεγάλα παραγωγικά έργα. Ο Βενιζέλος εκτιμά ότι η εκτέλεση δημοσίων έργων στο άμεσο μέλλον θα επιτρέψει στην αγροτική οικονομία της χώρας, τον πυλώνα της ευρύτερης ελληνικής οικονομίας, να αυξήσει το παραγωγικό της δυναμικό και να γίνει ο κύριος μοχλός της ελληνικής ανάπτυξης τη δεκαετία του 1930. Κεντρικό στοιχείο της οικονομικής πολιτικής του Βενιζέλου είναι ο μόνιμος εξωτερικός δανεισμός, καθώς μόνο έτσι μπορεί το ελληνικό κράτος να χρηματοδοτήσει παραγωγικά έργα μεγάλης κλίμακας. Ο εξωτερικός δανεισμός επιτρέπει στην κυβέρνηση της Ελλάδος να διασφαλίσουν τη νομισματική σταθερότητα και να διατηρήσουν έναν ισοσκελισμένο προϋπολογισμό. Στην πραγματικότητα, η εξυπηρέτηση του εξωτερικού χρέους είναι ένα από τα μεγαλύτερα κονδύλια του προϋπολογισμού. Ουσιαστικά πρόκειται για «ισορροπία τρόμου», ωστόσο, όσο ο ξένος δανεισμός είναι ανοιχτός και τα ευρωπαϊκά κεφάλαια ρέουν στη χώρα, φαίνεται λιγότερο απειλητικό. Ωστόσο, ο Βενιζέλος δεν υπολογίζει την παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929, που ξεκίνησε από τη Νέα Υόρκη και γρήγορα εξαπλώθηκε σε Ευρώπη και Ελλάδα.

Ενώ ο Έλληνας υπουργός Οικονομικών δήλωσε στο κοινοβούλιο την εμπιστοσύνη του στη δύναμη της ελληνικής οικονομίας, η Ευρώπη αισθάνεται τις επιπτώσεις της κατάρρευσης της οικονομίας των ΗΠΑ. Η πρώτη χώρα που δέχτηκε τις συνέπειες της κρίσης ήταν η Γερμανία, η οποία είχε δανειστεί σε μεγάλο βαθμό από τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Τον Ιανουάριο του 1931, η Γερμανία ανακοίνωσε στα μέλη και τους Συμμάχους της Αντάντ ότι δεν ήταν σε θέση να πληρώσει αποζημιώσεις για τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η Ελλάδα είναι μια από αυτές τις χώρες. Τον Σεπτέμβριο, καθώς η οικονομία συνέχιζε να έχει κατακόρυφη πτώση, η βρετανική κυβέρνηση αποφάσισε να εγκαταλείψει τον «χρυσό κανόνα» που συνδέεται με τη βρετανική λίρα και άρχισε να καθιερώνει την υποχρεωτική κυκλοφορία των χαρτονομισμάτων. Η απόφαση αυτή του Λονδίνου είχε κλονίσει την οικονομία της Ελλάδας, με το χρηματιστήριο της Αθήνας να είναι κλειστό για μεγάλο χρονικό διάστημα. Ο Βενιζέλος επιδόθηκε σε μαραθώνιες συναντήσεις με συναδέλφους και υπουργούς του. Η τελική απόφαση που έλαβε η ελληνική κυβέρνηση είναι να επιλέξει να συνδεθεί με το δολάριο των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής αντί να εγκαταλείψει το «χρυσό κανόνα». Ο Βενιζέλος εξακολουθεί να πιστεύει ότι η πορεία προς τον εξωτερικό δανεισμό θα εξαρτηθεί από την αδιαπραγμάτευτη διατήρηση της νομισματικής σταθερότητας. Ορισμένες οικονομικές αναφορές σε έντυπα και

σημαντικοί οικονομικοί παράγοντες της ελληνικής οικονομικής ζωής της εποχής φαίνονται καθυστερημένοι. Ωστόσο, υπάρχουν και εκείνοι που βλέπουν την κρίση ως έχει και ζητούν αλλαγές στις οικονομικές πολιτικές της κυβέρνησης. Ανάμεσά τους και δύο διάσημοι οικονομολόγοι, ο Κυριάκος Βαρβαρέσσος και ο Ξενοφών Ζολώτας. Ο Βαρβαρέσσος, σύμβουλος της Τράπεζας της Ελλάδος, διαφωνεί με την απόφαση Βενιζέλου να ξεκινήσει τη «Μάχη της Δραχμής» και πιστεύει ότι η Ελλάδα πρέπει να εγκαταλείψει αμέσως το «χρυσό κανόνα». Μετά από μερικούς μήνες ο Βαρβαρέσσος θα καλούνταν από τον Βενιζέλο να αναλάβει τα ηνία της ελληνικής οικονομίας όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Φραγκιάδης Α. Είναι χαρακτηριστική και η φράση του Βενιζέλου το Νοέμβριο του 1931, σε εκδήλωση της Ένωσης Βιομηχάνων στην Αθήνα, που ανέφερε : «Θα υπερασπιστώ τη νομισματική σταθεροποίηση μέχρι το τελευταίο μπαλωμένο παντελόνι του Έλληνα»⁷. Ο Βενιζέλος είχε αποφασίσει την πολιτική της δραχμής. Η προσήλωση της κυβέρνησης Βενιζέλου στην πολιτική της δραχμής είχε ξεκινήσει να κλυδωνίζει σοβαρά την ελληνική οικονομία και παρά τα μέτρα που έλαβε ο οικονομικός τομέας, όπως η επιβολή δασμών στις εισαγωγές για μείωση των εξαγωγών συναλλάγματος, οι οικονομικοί δείκτες άρχισαν να παρουσιάζουν μεγάλη πτώση. Τα τραπεζικά αποθέματα έχουν μειωθεί απότομα, περιορίζοντας περαιτέρω τη ρευστότητα. Στα τέλη Σεπτεμβρίου, η Τράπεζα της Ελλάδος συνέχισε να εφαρμόζει αυστηρούς συναλλαγματικούς ελέγχους, αλλά οι πιέσεις υποτίμησης εξακολουθούσαν να υπάρχουν. Τον Δεκέμβριο άρχισαν να κυκλοφορούν έντονες φήμες για επικείμενη χρεοκοπία της Ελλάδας, τις οποίες ο ίδιος ο πρωθυπουργός διέψευσε γρήγορα. Ωστόσο, οι φήμες εντάθηκαν μετά από άρθρο του Δημήτριου Μεταξά. Στο συγκεκριμένο άρθρο, υποστηρίζει ότι η Ελλάδα πρέπει να συνεχίσει να αναστέλλει όλες τις πληρωμές σε συνάλλαγμα, κάτι που σημαίνει ότι η χώρα είναι χρεοκοπημένη. Την ίδια μέρα ο πρωθυπουργός κάλεσε τον Μαξίμο στην κατοικία του για πολύωρες συνομιλίες. Αμέσως μετά το γραφείο του Πρωθυπουργού εξέδωσε ανακοίνωση με την οποία απέρριψε τα μέτρα που προτείνει το Μαξίμου. Στις 10 Μαρτίου, στη συνεδρίαση της Δημοσιονομικής Επιτροπής της Κοινωνίας των Εθνών στο Παρίσι, οι Τσουδερός, Μαρής και Μαντζαβίνος, που αποτελούσαν την ελληνική αντιπροσωπεία, αντιμετώπισαν την ευρωπαϊκή αδιαφορία για τη βοήθεια της ελληνικής κυβέρνησης. Είναι χαρακτηριστική η ευρωπαϊκή απροθυμία να βοηθήσει την Ελλάδα. Ο Σάλενταλ, εκπρόσωπος της Γαλλίας στην οικονομική επιτροπή, ήταν

⁷Φραγκιαδάκης Α., (2007), «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ 190ς – 20ος αιώνας. Από τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση της Ευρώπης», Αθήνα, Εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ

επίσης σκληρός με τον Έλληνα ομόλογό του Μαντζαβίνο κατά τη συνεδρίαση της Δημοσιονομικής Επιτροπής. Όπως αναφέρει ο Ρωμαίος Γ., είπε συγκεκριμένα : «Αν πρόκειται να αρνηθείτε τις υποχρεώσεις σας προς το εξωτερικό, οφείλετε πρώτα να κάνετε σκληρή οικονομία και να κλείσετε σχολεία, να σταματήσετε υπαλλήλους διότι έχετε πολλούς, να περιορίσετε τους μισθούς των υπαλλήλων μέχρι 20%. Διαφορετικά δεν δικαιολογείστε να φτάσετε σε αναστολή του χρεολυσίου».⁸ Την ίδια στιγμή οι ξένοι σύμβουλοι που ήταν στην Ελλάδα ωθούσαν τον Βενιζέλο να παρατήρει την μάχη με την δραχμή. Η κυβέρνηση Βενιζέλου, στις αρχές Απριλίου, είχε ήδη προβλήματα. Οι ελπίδες του Βενιζέλου για εξωτερική βοήθεια διαψεύστηκαν. Την ίδια στιγμή, η κατάσταση στο εσωτερικό έχει αλλάξει δραματικά. Το κλείσιμο βιομηχανικών και εμπορικών επιχειρήσεων αυξάνεται καθημερινά, ο αριθμός των ανέργων ξεπέρασε τις 230.000, οι μισθοί μειώθηκαν κατά 10% σε πραγματικούς όρους, οι οικονομικές δραστηριότητες μειώθηκαν σημαντικά και οι τράπεζες αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα ρευστότητας. Ο Βενιζέλος φαινόταν να έχει συμβιβαστεί σιγά σιγά με το γεγονός ότι η κατάσταση δεν μπορούσε πλέον να αντιστραφεί. Την ίδια στιγμή, ισχυροί οικονομικοί παράγοντες της χώρας, όπως ο βιομήχανος Επαμεινώνδας Χαρίλαος, ζήτησαν την άμεση εγκατάλειψη του «χρυσού κανόνα», μια κίνηση που περίμεναν ότι θα οδηγούσε σε αύξηση των εξαγωγών και σε ανοιχτή πιστωτική πολιτική. Όλες οι ελληνικές εμπορικές τράπεζες έχουν την ίδια προσδοκία. Αντίθετα, λόγω της αύξησης των καταθέσεων σε ξένο νόμισμα, η Εθνική Τράπεζα δεν θέλει να συμβεί αυτό. Στις 16 Απριλίου, ο Βενιζέλος ανακοίνωσε στη Γενεύη ότι στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Κοινωνίας των Εθνών, η Ελλάδα δεν ήταν σε θέση να αποπληρώσει τα χρέη της και ως εκ τούτου κήρυξε επίσημα αθέτηση υποχρεώσεων. Αυτή είναι η τέταρτη επίσημη χρεοκοπία της χώρας μας. Την προηγούμενη μέρα, ο πρωθυπουργός της Ελλάδας έκανε μια ύστατη προσπάθεια για την τόσο αναγκαία εξωτερική βοήθεια. Από το βήμα Κοινωνίας των Εθνών, ο Βενιζέλος ανέλυσε τα προβλήματα της ελληνικής οικονομίας στους Ευρωπαίους ηγέτες και επανέλαβε τις απαιτήσεις της ελληνικής κυβέρνησης για πενταετές μορατόριουμ στις πληρωμές τόκων και δάνειο 50 εκατομμυρίων δολαρίων. Όμως η τελική απόφαση της ΚΤΕ ήταν αρνητική. Από το 1949 έως το 1952, οι ελληνικές εξαγωγές ήταν αμελητέες, τα φορολογικά έσοδα ήταν εντελώς ανεπαρκή και η εμπιστοσύνη στη δραχμή έπαψε να

⁸ Η ΕΛΛΑΔΑ ΤΩΝ ΔΑΝΕΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΧΡΕΟΚΟΠΙΩΝ, ΡΩΜΑΙΟΣ Γ., ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΤΑΚΗ

υπάρχει. Την ιδιότητα του εθνικού νομίσματος ως κύριου μέσου ανταλλαγής κατείχε η λίρα Αγγλίας, επομένως οι καταθέσεις ήταν αμελητέες και οι αποταμιεύσεις δεν μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως πηγή χρηματοδότησης και δημιουργίας πιστώσεων, όπως αναφέρει ο Φραγκιάδης Α. στο βιβλίο του «Ελληνική οικονομία»⁹. Η βοήθεια των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής ήταν καθοριστική για την αντιμετώπιση της δεινής οικονομικής κατάστασης. Η εισροή δολαρίων επέτρεψε τις απαραίτητες εισαγωγές, κάλυψε σχεδόν ολόκληρο το έλλειμμα του εξωτερικού ισοζυγίου, χρηματοδότησε το δημόσιο έλλειμμα, διατήρησε τη λειτουργία της χώρας και επέτρεψε στην Τράπεζα της Ελλάδος να χορηγήσει πιστώσεις στην οικονομία.

Έτσι, τρία χρόνια μετά το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου, η εγχώρια παραγωγή είχε σχεδόν επιστρέψει στα επίπεδα προ πολέμου. Η πλήρης υποστήριξη που παρέχεται από την οικονομική βοήθεια των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής είναι κατάσταση έκτακτης ανάγκης με συγκεκριμένο ορίζοντα εφαρμογής. Το 1952, με το ξέσπασμα του πολέμου της Κορέας, έγινε σαφές ότι οι πιστώσεις θα μειωνόταν σημαντικά και οι προτεραιότητες των Η.Π.Α. μετατοπίστηκαν από την οικονομική ανασυγκρότηση της Ευρώπης στον επανεξοπλισμό του δυτικού μπλοκ. Αυτή η προοπτική έχει εγείρει ανησυχίες στην Ελλάδα ότι η ανοικοδόμηση έχει σταματήσει και η οικονομία έχει καταρρεύσει. Όμως η άμεση επέμβαση της Αμερικής στην Ελλάδα έχει εξυπηρετήσει τον σκοπό της. Όταν τελείωσε το Σχέδιο Μάρσαλ, οι περισσότεροι Αμερικανοί σύμβουλοι αποσύρθηκαν και η οικονομική βοήθεια κόπηκε. Από την τελευταία χρεοκοπία του Βενιζέλου και για τα επόμενα χρόνια η λέξη χρεοκοπία δεν θα ξανακουστεί στην ελληνική επικράτεια. Η Ελλάδα θα καταφέρει να τακτοποιήσει όλα τα χρέη της με τους ξένους πιστωτές από δάνεια ανεξαρτησίας, δάνεια του Όθωνα και προπολεμικά δάνεια μετά από πολλές πιέσεις μόλις τη δεκαετία του 1960. Την εποχή εκείνη, και ιδιαίτερα το 1962, η κατάσταση της Ελλάδας της ελληνικής οικονομίας βρέθηκε αρκετές φορές στο στόχαστρο του ξένου Τύπου όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το ενδιαφέρον του απεσταλμένου των Times του Λονδίνου στην Αθήνα που τον Ιούνιο του 1962 ασχολήθηκε με το θέμα της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα.

⁹ Φραγκιαδάκης Α., (2007), «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ 190ς – 20ος αιώνας. Από τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση της Ευρώπης», Αθήνα, Εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ

2.4 Η κρίση του 1965

Στις 3 Δεκεμβρίου 1965 η Ελλάδα βρέθηκε ξανά εν μέσω οικονομικής κρίσης. Το πρωί εκείνης της ημέρας πραγματοποιήθηκε έκτακτη σύσκεψη στο Υπουργείο Εξωτερικών, με μοναδικό θέμα τα νέα οξύτατα προβλήματα που αντιμετωπίζει η ελληνική οικονομία, μεταξύ των οποίων και το διαρκώς αυξανόμενο έλλειμμα του δημόσιου χρέους. Είχε προηγηθεί η πτώση της κυβέρνησης της Ένωσης Κέντρου του Γιώργου Παπανδρέου και ο σχηματισμός της κυβέρνησης του Στέφανου Στεφανόπουλου. Ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης ήταν το ανώτατο στέλεχος και ουσιαστικά ο πρωθυπουργός της κυβέρνησης Στεφανόπουλου. Υπήρχε ένα κρίσιμο ζήτημα, η προσπάθεια παροχής πρόσθετης οικονομικής βοήθειας που επιδίωξε να λάβει η κυβέρνηση Στεφανόπουλου από την Ουάσιγκτον. Την ίδια προσπάθεια είχε κάνει λίγους μήνες νωρίτερα ο βασιλιάς Κωνσταντίνος. Το απόγευμα της 11ης Δεκεμβρίου 1965, ο Πρέσβης των ΗΠΑ Φίλιπ Τάλμποτ επισκέφθηκε τον πρωθυπουργό Στεφανόπουλο και του παρέδωσε την ανακοίνωση της αμερικανικής κυβέρνησης για βοήθεια προς την Ελλάδα. Η ανακοίνωση της αμερικανικής κυβέρνησης ανέφερε ότι θα συνεργαστούν με την Ελλάδα και θα τη βοηθήσουν να αντιμετωπίσει τα προβλήματά της. Στις 6:30 το πρωί της Παρασκευής 21 Απριλίου 1967 οι Έλληνες άκουσαν στα ραδιόφωνα τους ότι λόγω της χαοτικής πολιτικής κατάστασης, η διακυβέρνηση της χώρας ανελήφθη από τον στρατό. Λίγο αργότερα, μετά το υπουργικό συμβούλιο Κόλλια, σε νέο ραδιοφωνικό μήνυμα, το στρατιωτικό καθεστώς δήλωσε ότι ένας από τους λόγους που ανέλαβε βίαια την εξουσία ήταν η οικονομική κατάσταση της χώρας. Στη συνέχεια, στις προγραμματικές δηλώσεις της «κυβέρνησης» αναφέρθηκε ότι θα επιδιώξει με κάθε μέσο την επιτάχυνση του ρυθμού οικονομικής ανάπτυξης της χώρας βάσει επιστημονικού προγράμματος. Μέσα στα δύο πρώτα χρόνια, το στρατιωτικό καθεστώς ψήφισε δύο νόμους που χορηγούσαν στις εταιρείες πολλά φορολογικά προνόμια και απαλλαγές. Λόγω των ευνοϊκών κανονισμών, πολλές ξένες επιχειρήσεις μετεγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα. Ωστόσο, αυτό δημιούργησε εκτεταμένη εταιρική αναρχία όπου τα οικονομικά κέρδη των εταιρειών έλαβαν μεγαλύτερη βαρύτητα σε σχέση με τον μακροπρόθεσμο σχεδιασμό ή τα εθνικά οικονομικά οφέλη από την επένδυσή τους. Επιπλέον, η ΕΟΚ διέκοψε την οικονομική βοήθεια προς την Αθήνα. Επιπλέον, δεν έχουν εφαρμοστεί σημαντικές διοικητικές ή οικονομικές μεταρρυθμίσεις που απαιτούνται για τη δύσκολη μετάβαση της Ελλάδας σε μια ευρωπαϊκή κοινή αγορά. Δανείστηκαν από

την τράπεζα και αύξαναν κάθε χρόνο τις δημόσιες δαπάνες για να καλύψουν τα έξοδά τους. Σε επτά χρόνια, δεν μπορούσαν να διαχειριστούν τα χρήματά τους και οι αυξημένες δημόσιες δαπάνες οδήγησαν σε οικονομικά ζητήματα. Λόγω των κακών οικονομικών συνθηκών που προκλήθηκαν από την πετρελαϊκή κρίση και τη γενική οικονομική ύφεση το 1973, η Ελλάδα βρέθηκε σε δύσκολη θέση. Ο πληθωρισμός αυξήθηκε από 4,9% σε 15,5% το 1966. Αυξήθηκε ακόμη περισσότερο το 1974, τη χρονιά που έπεσε η χούντα. Το επόμενο έτος, το 1975, παρατηρήθηκε μείωση του ρυθμού ανάπτυξης σε αρνητικές τιμές. Η Ελλάδα έλαβε δάνειο εκατό εκατομμυρίων δολαρίων για να βοηθήσει την οικονομία της χώρας. Αυτό ανακοινώθηκε τον Σεπτέμβριο του 1974 μετά την πτώση του στρατιωτικού καθεστώτος. Η ετήσια οικονομική βοήθεια της Ελλάδας από τη Δυτική Γερμανία ξεκίνησε τον επόμενο χρόνο και συνεχίστηκε μέχρι το 1976.

2.5 Η κρίση της περιόδου 1985-1987

Ο Λιαργκόβας Π. στο βιβλίο του «Κρίση, δανεισμός και χρεοκοπία» αναφέρει ότι μετά τη μεταπολίτευση, η κυβέρνηση εισέπραξε αυτό το χρέος από τις δημόσιες επιχειρήσεις. Έκθεση του 1985 ανέφερε ότι η ΔΕΗ, η κρατική τότε ΔΕΗ, χρειαζόταν μόνο μία δραχμή εσωτερικά για κάθε 1.000 δραχμές που δανειζόταν. Τα υπόλοιπα ήταν άγνωστες εξωλογιστικές απαιτήσεις που χρησιμοποιήθηκαν για την αποπληρωμή οφειλών. Τότε η κυβέρνηση άρχισε πάλι να δανείζεται για τις δικές της ανάγκες και το βάρος του δανεισμού ήταν πολύ βαρύ. Για παράδειγμα, το 1977 ένας γαλλικός τραπεζικός όμιλος υπέγραψε δάνειο με το ελληνικό δημόσιο, στο οποίο, εκτός από τις άθλιες συνθήκες τοκογλυφίας που επιβλήθηκαν στην Ελλάδα, του επιβλήθηκαν και οι εξής όροι: Πρώτον πόσες φρεγάτες θα αγοράσει από τη Γαλλία. Δεύτερον πόσα υφάσματα θα αγοράσει από τη Lacoste και τις γαλλικές εταιρείες, το αποτέλεσμα φυσικά είναι να καταστρέψει την ελληνική κλωστοϋφαντουργία, γιατί εισάγουμε ό,τι μπορεί να παράγει ο τότε ανεπτυγμένος βιομηχανικός τομέας. Έκτοτε, δημιουργήσαμε τεράστια ελλείμματα λόγω της σχέσης μας κυρίως Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα που προέκυψε μετά το 1984, και είχαμε επίσης μια πολιτική, κυρίως μέσω αμφισβητήσεων. Μιλάμε για τις 340 ή 370 βιομηχανικές επιχειρήσεις της χώρας που αποτελούν την αφρόκρεμα της ελληνικής βιομηχανίας και της ευρύτερης ελληνικής παραγωγής. Το ποσό που οφείλουν, που είναι το μέσο φορτίο

αυτών των μεγάλων βιομηχανικών και μεταποιητικών εταιρειών από προηγούμενους ιδιοκτήτες, είναι περίπου 12 φορές το ίδιο κεφάλαιο της εταιρείας, το οποίο έχει μετατραπεί σε χρέη και απαιτήσεις. Το αποτέλεσμα είναι το χρέος της χώρας να διπλασιαστεί σε τέσσερα χρόνια.

2.5 Η κρίση της περιόδου του 2008

Ο Λιαργκόβας Π. επεσήμανε ότι η ύφεση των ΗΠΑ επηρεάστηκε από τα τρομοκρατικά χτυπήματα της 11ης Σεπτεμβρίου 2001 και ως αποτέλεσμα τα επιτόκια τον Ιούνιο του 2003 ήταν στο 1%, το χαμηλότερο επίπεδο των τελευταίων 50 ετών. Όταν ξέσπασε η κρίση στις Ηνωμένες Πολιτείες, η Ευρώπη θεώρησε ότι το πρόβλημα δεν είχε καμία σχέση με αυτή. Μέχρι που ανακάλυψε ότι πολλές ευρωπαϊκές τράπεζες συμμετείχαν σε αυτό το στοίχημα ποντάροντας με θεωρητικό χρήμα που δεν υπήρχε. Ο Πετράκης Π. πιστεύει ότι τέσσερα είναι τα κύρια χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομικής κρίσης του 2008. Πρώτον, έρχεται σε μια ήδη «αδύναμη» οικονομία, καθώς η ελληνική οικονομία έχει εξαντλήσει σε μεγάλο βαθμό τα παραδοσιακά της μέσα αντιμετώπισης των κλασικών υφέσεων, δηλαδή τα δημοσιονομικά ελλείμματα, λόγω των ετών επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής. Δεύτερον, εμφανίζεται σε μια οικονομία, κυρίως μέσω μειωμένης ζήτησης, με τον μεγαλύτερο σκιώδη τομέα και μικρή έκθεση στην εξωτερική διεθνή οικονομία. Τρίτον, απειλεί τον τραπεζικό κλάδο. Τέλος, επιδεινώνει τα δημόσια οικονομικά. Σημάδια αδυναμίας στην ελληνική οικονομία υπάρχουν από το 2007, κυρίως λόγω του υπερπληθωρισμού των ιδιωτικών επενδύσεων που οδήγησε σε μείωση των επενδύσεων. Αυτός ο υπερπληθωρισμός είναι ένα φαινόμενο αύξησης των επενδύσεων που συγχρονίζεται με τη διεθνή οικονομία και είναι επίσης αποτέλεσμα κυβερνητικών πολιτικών, κυρίως μέσω της αναμενόμενης εισαγωγής φόρου προστιθέμενης αξίας για τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος αγοράς. Τα τραπεζικά επιτόκια παρέμειναν χαμηλά μέχρι το 2007, γεγονός που οδήγησε επίσης σε αυξημένη ζήτηση. Για παράδειγμα, το 2007 η ελληνική οικονομία είχε στην διάθεση της 250.000 διαμερίσματα να προσφέρει. Η μείωση της κατασκευαστικής δραστηριότητας κατά 15,6% το πρώτο εξάμηνο του 2009 οφείλεται στην υπερπροσφορά και στη μειωμένη ζήτηση λόγω της κρίσης. Στα μέσα του 2010, μετά την αποκάλυψη ότι το έλλειμμα του προϋπολογισμού της Ελλάδας το 2009 ήταν πολύ πάνω από το βιώσιμο επίπεδο του

δημόσιου χρέους, η ελληνική κυβέρνηση δεν μπόρεσε να δανειστεί από την αγορά με λογικά επιτόκια για να αναχρηματοδοτήσει το τρέχον δημοσιονομικό έλλειμμα και χρέος. Το αποτέλεσμα είναι ότι η ελληνική κυβέρνηση βρίσκεται σε άμεσο κίνδυνο χρεοκοπίας και στάσης πληρωμών του ελληνικού δημοσίου. Οι περικοπές δαπανών από την κυβέρνηση σε μια προσπάθεια να ανακτήσει την αξιοπιστία της χώρας στις διεθνείς αγορές και τα χαμηλότερα επιτόκια απέτυχαν να ανατρέψουν το αρνητικό κλίμα. Αμέσως μετά, η Ελλάδα στράφηκε στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα για να δημιουργήσουν από κοινού έναν μηχανισμό βοήθειας για την Ελλάδα. Στις 23 Απριλίου 2010, στο Καστελόριζο, ο πρωθυπουργός ανακοίνωσε την προσφυγή στον μηχανισμό υποστήριξης. Η χρηματοδότηση του μηχανισμού στήριξης εξαρτάται από τη λήψη μέτρων δημοσιονομικής προσαρμογής από την Ελλάδα, ιδίως μέτρα δημοσιονομικής εξυγίανσης. Με τη χρηματοδότηση στο πλαίσιο αυτής της διευκόλυνσης, αποφεύγεται ο άμεσος κίνδυνος της ελληνικής χρεοκοπίας, η οποία θα μπορούσε να έχει μη διαχειρίσιμες συνέπειες για ολόκληρη την ευρωζώνη. Ο Πρωθυπουργός ανακοίνωσε τα πρώτα μέτρα την Κυριακή 2 Μαΐου 2010. Η ελληνική οικονομία συνέχισε να είναι δημοσιονομικά ανισόρροπη την επόμενη περίοδο, με αποτέλεσμα ένα χρόνο αργότερα, τον Ιούνιο του 2011, η κυβέρνηση να υιοθετήσει ένα μεσοπρόθεσμο σχέδιο που περιλάμβανε νέα μέτρα λιτότητας και περικοπές. Επιπλέον, η Λιαργκόβα Π. έθεσε και θέμα αξιοποίησης της δημόσιας περιουσίας και αναδιάρθρωσης ή «κουρέματος» του χρέους, με στόχο τη μείωση του χρέους σε μακροπρόθεσμα βιώσιμα επίπεδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο : Η περίοδος της οικονομικής κρίσης από το 2008 έως σήμερα

Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα συνέβη αφού η κυβέρνησή δεν μπορούσε να δανειστεί χρήματα με χαμηλά επιτόκια από τις διεθνείς αγορές. Αυτό οφειλόταν στην παγκόσμια οικονομική ύφεση του 2007-2009 και στην επακόλουθη αδυναμία να αποπληρώσουν το δημόσιο χρέος. Ως αποτέλεσμα αυτού, η Ελλάδα γνώρισε ανεργία και υψηλότερες τιμές. Επιπλέον, το βιοτικό επίπεδο, οι μισθοί και οι εξαγωγές μειώθηκαν. Πάνω από 610.000 Έλληνες μετανάστευσαν εκείνη την περίοδο, προκαλώντας κοινωνική αναταραχή και άλλες αλλαγές στον ελληνικό τρόπο ζωής.

Η κρίση, που ξεκίνησε στα τέλη του 2009, πυροδοτήθηκε από την παγκόσμια ύφεση, τις διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας, την ακαμψία της δημοσιονομικής πολιτικής ως μέλος της Ευρωζώνης και την υποτίμηση των στατιστικών στοιχείων για το δημόσιο χρέος της Ελλάδας την τελευταία περίοδο. Η κρίση χρέους θεωρείται ότι έχει τελειώσει το 2018 με την ολοκλήρωση του τρίτου «μνημονίου» ή τον Σεπτέμβριο του 2019 την πλήρη άρση των capital controls που είχαν τεθεί σε ισχύ. Η αδυναμία της κυβέρνησης να κάνει οτιδήποτε για τις απαιτήσεις, καθώς και οι προς τα κάτω αναθεωρήσεις των στατιστικών για το δημοσιονομικό έλλειμμα και το δημόσιο χρέος, οδήγησαν σε απώλεια εμπιστοσύνης στην ελληνική οικονομία, απότομη αύξηση των διαφορών επιτοκίων και υποβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας. Η κυβέρνηση είχε θέσει μια σειρά από μέτρα φορολογικής μεταρρύθμισης και περικοπές δαπανών στο πλαίσιο της εφαρμογής τριών πακέτων διάσωσης, των λεγόμενων «μνημονίων». Τα γενικά χαρακτηριστικά δυσλειτουργίας της ελληνικής οικονομίας είναι το υψηλό χρέος, τα υψηλά επιτόκια δανείων, η υψηλή ανεργία και η χαμηλή ανταγωνιστικότητα, η έλλειψη παραγωγικών επενδύσεων, αναγκάζοντας το κράτος να αυξήσει το κόστος διατήρησης της πελατειακής συμπεριφοράς με τις επακόλουθες κοινωνικές επιπτώσεις. Στην καθημερινή γλώσσα «ειδήσεων» επικρατεί σύγχυση ως προς την ορολογία για τα ελληνικά οικονομικά και πολιτικά θέματα. Μια «οικονομική κρίση» θα μπορούσε να σημαίνει αύξηση της ανεργίας, πτώση των πραγματικών εισοδημάτων και γενική μείωση της ζήτησης (ύφεση) ή κρίση χρέους.

3.1 Αίτια της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα

Μετά το 1974, η Ελλάδα δανείστηκε σε μεγάλο βαθμό, οδηγώντας σε ταχεία επέκταση του χρέους. Μεταξύ 1980 και 1993, ο λόγος χρέους προς ΑΕΠ εκτινάχθηκε από 28,6% σε 111,6%. Το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών εξωτερικών συναλλαγών έφτασε τα 2,5 δισεκατομμύρια δολάρια το 1981 και η βιομηχανική παραγωγή μειώθηκε κατά 2% το 1981. Κατά τη δεκαετία της διακυβέρνησης του

Ανδρέα Παπανδρέου, οι μη παραγωγικές δαπάνες αυξήθηκαν αλλά τα έσοδα υποχώρησαν, οδηγώντας σε υπερβολικό δανεισμό. Οι κυβερνήσεις Καραμανλή και Παπανδρέου αύξησαν περαιτέρω τις δημόσιες δαπάνες για να διατηρήσουν τις κρατικοποιημένες εταιρείες και αύξησαν το υπόλοιπο των δανείων που έλαβαν. Με άλλα λόγια, μεταξύ 1981 και 1989, τα διαθέσιμα κεφάλαια για δαπάνες του δημόσιου τομέα αυξήθηκαν κατά 22%, από 625 δισεκατομμύρια δραχμές σε 3,2 τρισεκατομμύρια δραχμές. Μετά το 1984, το έλλειμμα του ισοζυγίου εξωτερικών συναλλαγών αυξήθηκε ραγδαία. Οι διαδοχικές εκλογές το 1989 επιδείνωσαν το πρόβλημα, αναγκάζοντας τον Ξενοφόντα Ζολώτα να δανειστεί με 27% επιτόκιο και το έλλειμμα του προϋπολογισμού έφτασε το 19,89% το 1990. Οι φιλελεύθερες πολιτικές του Κωνσταντίνου Μητσοτάκη και η εξυγίανση ορισμένων εταιρειών ομαλοποίησαν τις οικονομικές συνθήκες, ιδιαίτερα μετά το 1993, και η οικονομία μπήκε σε πιο ομαλή πορεία με στόχο την ικανοποίηση των κριτηρίων σύγκλισης του συμβουλίου για τη Συνθήκη του Μάαστριχτ. Ως αποτέλεσμα των υψηλότερων ρυθμών ανάπτυξης, ο λόγος του χρέους προς το ΑΕΠ έχει αρχίσει να μειώνεται ελαφρά και το έλλειμμα έχει επίσης μειωθεί. Το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης μειώθηκε από 9,1 τοις εκατό του ΑΕΠ το 1995 σε 3,1 τοις εκατό το 1999, σύμφωνα με τα αναθεωρημένα στοιχεία της Eurostat για την περίοδο αυτή. Το δημόσιο χρέος μειώθηκε από 97 τοις εκατό του ΑΕΠ το 1995 σε 94 τοις εκατό το 1999. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, η Ελλάδα αύξησε σημαντικά τα φορολογικά έσοδα και κατέστειλε τις πρωτογενείς δαπάνες, επιτυγχάνοντας πρωτογενές πλεόνασμα. Το πρωτογενές πλεόνασμα αυξήθηκε από 2,2% του ΑΕΠ το 1995 σε 4,3% το 1999. Έτσι, σε συνδυασμό με τη μείωση του κόστους εξυπηρέτησης του δημόσιου χρέους από 11,2 τοις εκατό του ΑΕΠ το 1995 σε 7,4 τοις εκατό το 1999, πέτυχε τη σημαντική μείωση του ελλείμματος και του χρέους. Το φθινόπωρο του 2004, ο τότε υπουργός Οικονομικών Γιώργος Αλογοσκούφης πείστηκε από τη Eurostat να πραγματοποιήσει οικονομική απογραφή. Η απογραφή αποκάλυψε συγκάλυψη δαπανών από την προηγούμενη κυβέρνηση, που οδήγησε σε ανοδικές αναθεωρήσεις του ελλείμματος τα προηγούμενα χρόνια. Το γεγονός αυτό οδήγησε σε πτώση της αξιοπιστίας της χώρας και την έθεσε υπό τριετή έλεγχο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Την ίδια χρονιά, η Eurostat διεξήγαγε μια ανασκόπηση των ελλειμμάτων του παρελθόντος της Ελλάδας και διαπίστωσε ότι η Ελλάδα δεν είχε ποτέ εκπληρώσει τα κριτήρια σύγκλισης του Μάαστριχτ και ότι ακόμη και το κρίσιμο έτος του 1999, το έλλειμά της

εξακολουθούσε να υπερβαίνει το 3%.¹⁰ Την πενταετία από το 2003 έως το 2008, οι μισθοί και οι συνταξιοδοτικές δαπάνες αυξήθηκαν κατά 28%, από 46,7 δισ. το 2003 σε 80 δισ. το 2008. Η κατά κεφαλήν δαπάνη ανά συνταξιούχο αυξήθηκε κατά 19,6% τη διετία 2008-2009. Την τριετία 2004-2007, το χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ αυξήθηκε, ενώ το ίδιο το ΑΕΠ αυξήθηκε, ενώ το εθνικό εισόδημα αυξήθηκε κατά 12-15 δισ. δολάρια ετησίως λόγω υψηλού ρυθμού ανάπτυξης. Οι δαπάνες της γενικής κυβέρνησης και η αύξηση του χρέους γενικά αυξήθηκαν, κυρίως λόγω μη καταγεγραμμένων δανείων εξοπλισμού και 18 ομολόγων, με τόκους αξίας 48,8 δισεκατομμυρίων ευρώ για ομόλογα σταθερού επιτοκίου από το 1996 έως το 2001 που έπρεπε να αποπληρωθούν στη λήξη. Έπρεπε να αποπληρώσουν χρέη προς ΔΕΚΟ και το ασφαλιστικό ταμείο 4,1 δισ. ευρώ και 400 εκατ. ευρώ τιτλοποίηση εσόδων¹¹. Το ΑΕΠ έχει συρρικνωθεί από το υψηλό ρεκόρ των 241.990 δισεκατομμύρια ευρώ το 2008 σε 176.488 δισεκατομμύρια ευρώ το 2015. Το ετήσιο έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών έφτασε τα 30 δισ. ευρώ το 2009, με ρυθμό αύξησης -2,3%, και αυτά καθιστούσαν ότι ο δανεισμός της χώρας αρχίζει να δυσκολεύει, καθώς γίνεται μόνο μέσω υψηλών επιτοκίων. Η κυβέρνηση του Κώστα Καραμανλή χαρακτηρίζεται από υπερβολικές δαπάνες στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, συχνά χρησιμοποιώντας και εικονικά στοιχεία. Τον Νοέμβριο του 2010, η Eurostat άρχισε να εξετάζει το έλλειμμα της Ελλάδας τα τελευταία χρόνια. Σύμφωνα με αυτά τα στοιχεία, το έλλειμμα ήταν 5,7% του ΑΕΠ (12,1 δισ. ευρώ) το 2006, 6,4% του ΑΕΠ (14,4 δισ. ευρώ) το 2007, 9,4% του ΑΕΠ (22,3 δισ. ευρώ) το 2008 και το 2009 15,4% του ΑΕΠ (36,1 δισ. ευρώ). Αντίστοιχα, το χρέος έχει αναθεωρηθεί προς τα πάνω στο 126,8% του ΑΕΠ το 2009, που αντιστοιχεί σε 298 δισ. ευρώ. Εν ολίγοις, το οικονομικό θεμέλιο της Ελλάδας είναι εύθραυστο και υπάρχουν διαρθρωτικά προβλήματα, δηλαδή στηρίζεται σε εύαλωτες βιομηχανίες όπως η ναυτιλία, οι κατασκευές και το λιανικό εμπόριο. Τα ελληνικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα αντιμετωπίζουν τεράστιους κινδύνους λόγω των επεκτατικών πολιτικών τους στα Βαλκάνια. Η υποχρέωση για τον άμεσο δανεισμό από εμπορικές τράπεζες και όχι απευθείας από την ΕΚΤ σε συνδυασμό με την αύξηση των επιτοκίων λόγω αδυναμίας αποπληρωμής δανείων και ομολόγων κατέστησαν την κατάσταση της ελληνικής

¹⁰ «Με έλλειμμα άνω του Μάαστριχτ μπήκαμε το 1999 στην ΟΝΕ». Ελευθεροτυπία. 15 Νοεμβρίου 2004.

¹¹ Λάζαρος Ελευθεριάδης (31 Μαΐου 2012). «Πώς η Goldman Sachs μέσω της titlos plc κέρδισε 400 εκ.ευρώ σε ένα βράδυ!». www.economist.gr. Ανακτήθηκε στις 28 Σεπτεμβρίου 2019.

οικονομίας κρίσιμη. Το ευρώ ήταν καταλύτης. Πριν από το ευρώ, ήταν ευκολότερο να μεταφερθούν πόροι στις ταχύτερα αναπτυσσόμενες χώρες. Αυτές οι εισροές κεφαλαίων εξισορροπούσαν το ισοζύγιο πληρωμών της χώρας και έδιναν την δυνατότητα στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες να έχουν ελλείμματα ισοζυγίου πληρωμών πριν από την κρίση. Μετά την ένταξη αυτή η δυνατότητα δεν υπάρχει, γιατί μειώνεται η εισροή κεφαλαίων. Η χαμηλή παραγωγικότητα, η φοροδιαφυγή και η καταστροφή του ανταγωνισμού έπαιξαν επίσης ρόλο.

3.1 Τα χαρακτηριστικά της κρίσιμης περιόδου

Η ανεργία αυξάνεται από τον Οκτώβριο του 2008, το ΑΕΠ άρχισε να μειώνεται και ένα έλλειμμα κατά 717 εκατ. ευρώ (-0,3%) εμφανίστηκε σε τέσσερις μήνες, και έτσι ξεκίνησε να συζητείτε το ενδεχόμενο αναχρηματοδότησης του χρέους. Στα μέσα Αυγούστου ανακοινώθηκαν μέτρα στήριξης της οικονομίας. Οι τράπεζες άρχισαν να αντιμετωπίζουν προβλήματα και στις 18 Νοεμβρίου 2008 το κράτος διοχέτευσε στις τράπεζες 28 δισ. ευρώ. Ο πρώην πρωθυπουργός Κώστας Σημίτης προειδοποίησε κατά τη διάρκεια κοινοβουλευτικής συζήτησης για τον προϋπολογισμό του 2009 ότι εάν η χώρα αντιμετωπίσει προβλήματα δανεισμού, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα δώσει εντολή στην Ελλάδα να στραφεί στο ΔΝΤ για δανεισμό, θεωρώντας ότι έχει εξαπατηθεί από την ελληνική κυβέρνηση. Ο υπουργός Οικονομικών Γιώργος Αλογοσκούφης απάντησε ότι δεν έχει τεθεί τέτοιο θέμα και χαρακτήρισε την ομιλία Σημίτη «επικίνδυνη», ενώ ο πρωθυπουργός Κώστας Καραμανλής χαρακτήρισε την έκθεση «υποβολιμαία, ανεύθυνη και επικίνδυνη» δύο μέρες νωρίτερα¹². Τον Ιανουάριο του 2009, η Standard & Poor's υποβάθμισε τη μακροπρόθεσμη πιστοληπτική ικανότητα της Ελλάδας από Α σε Α-, αυξάνοντας το κόστος δανεισμού της χώρας. Μετά τις ευρωεκλογές του 2009, ο διάδοχος του Γεώργιου Αλογοσκούφη, Γιάννης Παπαθανασίου, ετοιμάζει μια μεταρρύθμιση με στόχο την αναχρηματοδότηση της χώρας. Το πραγματικό ετήσιο δημοσιονομικό έλλειμμα ήταν 15,6% το 2009, υποδηλώνοντας ότι ο λόγος του δημόσιου χρέους προς το ΑΕΠ αυξήθηκε από περίπου 110% σε πάνω από 125% σε ένα έτος. Αυτό συνέβη επειδή το ΑΕΠ είχε παραμείνει στάσιμο και μειώθηκε το 2008 λόγω της διεθνούς

¹² «Κ. Καραμανλής: Τεράστιο βάρος το δημόσιο χρέος». Ναυτεμπορική. 2008-12-16. Ανακτήθηκε στις 2016-12-18.

χρηματοπιστωτικής κρίσης μεταξύ άλλων παραγόντων. Άρα το ετήσιο έλλειμμα προστίθεται απλώς στο χρέος. Ο παρονομαστής (ΑΕΠ) είναι πλέον στάσιμος. Η τότε κυβέρνηση προσπάθησε να κρύψει αυτά τα δυσάρεστα στοιχεία από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τις διεθνείς χρηματοπιστωτικές αγορές. Ωστόσο, τέτοιες προσπάθειες είναι μάταιες καθώς υπάρχουν και άλλοι δημοσιευμένοι δείκτες όπως αυτοί της Τράπεζας της Ελλάδος που περιγράφουν ξεκάθαρα την έκταση του προβλήματος. Ο πρωθυπουργός Κώστας Καραμανλής, ο οποίος κυβερνά με ισχνή πλειοψηφία 152 αντιπροσώπων, προκήρυξε εκλογές στις 4 Οκτωβρίου 2009, λόγω του κακού κλίματος της ελληνικής οικονομίας στο εξωτερικό. Λόγω της απόφασής του, οι αντίπαλοί του τον κατηγόρησαν ότι στοχεύει στις εκλογές για να βγει από την πολύ δύσκολη κατάσταση που δημιουργούσε. Δύο ημέρες μετά τις εκλογές, οι υπηρεσίες της κεντρικής τράπεζας συνέταξαν σημείωμα προς τον διοικητή της, Γιώργο Προβόπουλο, στο οποίο διαπίστωσαν «έναν πρωτοφανή δημοσιονομικό εκτροχιασμό, και εκτός από ένα μικρό βαθμό, η πτώση της οικονομικής δραστηριότητας ήταν αδικαιολόγητη», κρίνοντας με απόλυτη βεβαιότητα ότι η τρέχουσα δημοσιονομική κατάσταση της χώρας να μην είναι βιώσιμη, προβλέπουν δημόσιο έλλειμμα μεταξύ 12-14% το 2009, χαρακτηρίζοντας εξαιρετικά αισιόδοξη την εκτίμηση για έλλειμμα 5,9% το 2009, που έστειλε η κυβέρνηση Καραμανλή στη Eurostat. Την επόμενη μέρα, όταν ορκίστηκε υπουργός Οικονομικών ο Γιώργος Παπακωνσταντίνου, κλήθηκε να αντιμετωπίσει μια δραματική κατάσταση. Στις 20 Οκτωβρίου 2009, ανακοίνωσε στο ECOFIN ότι το έλλειμμα για το 2009 ήταν 12,5%, σε σύγκριση με την εκτίμηση της προηγούμενης κυβέρνησης για 6% (τελικά αναθεωρήθηκε σε 15,4% το 2010). Δύο ημέρες αργότερα, ο οίκος αξιολόγησης Fitch υποβάθμισε επίσης την αξιολόγηση της Ελλάδας από Α σε Α-. Ωστόσο, η κυβέρνηση απέφυγε να λάβει άμεσα μέτρα δημοσιονομικής εξυγίανσης για να καθησυχάσει τις αγορές. Στη συνέχεια προχώρησε στην υλοποίηση των υποσχέσεων της προεκλογικής κοινωνικής πολιτικής, όπως το επίδομα αλληλεγγύης για κοινωνικές ομάδες χαμηλού εισοδήματος. Ο προϋπολογισμός του 2010, που παρουσιάστηκε στο κοινοβούλιο στις 20 Νοεμβρίου 2009, ήταν κάπως σύμφωνος με τις προεκλογικές υποσχέσεις της κυβέρνησης, οι οποίες περιλάμβαναν αυξήσεις σε χαμηλούς μισθούς και συντάξεις εντός πληθωριστικών περιορισμών. Ο προϋπολογισμός περιλάμβανε επίσης μέτρα για τη μείωση του κόστους της κρατικής σπατάλης και τη μείωση του λειτουργικού κόστους, ενώ υπολόγιζε στην ενίσχυση των εσόδων, κυρίως με την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής. Λίγο μετά την παρουσίαση του προϋπολογισμού, υπήρξαν νέες

αρνητικές εξελίξεις στην αξιοπιστία της Ελλάδας. Στις 8 Δεκεμβρίου, ο οίκος Fitch υποβάθμισε για δεύτερη φορά την οικονομική αξιολόγηση της Ελλάδας σε BBB+¹³. Η Standard & Poor's συνέχισε την υποβάθμιση για την οικονομική αξιολόγηση της Ελλάδας στις 16 Δεκεμβρίου, υποστηρίζοντας ότι το σχέδιο δημοσιονομικής εξυγίανσης της κυβέρνησης ήταν ανεπαρκές.¹⁴ Στις 23 Δεκεμβρίου, ο Moody's υποβάθμισε την οικονομική αξιολόγηση της Ελλάδας για τρίτη φορά¹⁵. Ξεκινώντας από τα μέσα Ιανουαρίου 2010, το spread άρχισε να αυξάνεται συνεχώς. Στις 21 Ιανουαρίου 2010, το spread του 10ετούς ομολόγου του δημοσίου ξεπέρασε τις 300¹⁶ μονάδες και στη συνέχεια παρουσίασε έντονη ανοδική τάση και μάλιστα ξεπέρασε τις 1.000 μονάδες τον Απρίλιο του 2010.¹⁷

3.2 Μηχανισμός στήριξης της οικονομίας

Μετά την αποκάλυψη στα μέσα του 2010 ότι το έλλειμμα του προϋπολογισμού της Ελλάδας το 2009 ήταν πολύ πάνω από το βιώσιμο επίπεδο του δημόσιου χρέους, 15,4% του ΑΕΠ, η ελληνική κυβέρνηση δεν μπόρεσε να δανειστεί από την αγορά με λογικά επιτόκια για να χρηματοδοτήσει το τρέχον έλλειμμα του προϋπολογισμού και να αναχρηματοδοτήσει το χρέος. Ως συνέπεια λοιπόν ήταν ότι η ελληνική κυβέρνηση κινδύνευε άμεσα με στάσεις πληρωμών. Οι περικοπές δαπανών από την κυβέρνηση σε μια προσπάθεια να ανακτήσει την αξιοπιστία της χώρας στις διεθνείς αγορές και να έχει πρόσβαση σε χαμηλότερα επιτόκια, απέτυχαν να ανατρέψουν το αρνητικό κλίμα. Η Ελλάδα στράφηκε έκτοτε στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, τον ευρωπαϊκό και παγκόσμιο οικονομικό φορέα, οι οποίοι μαζί δημιούργησαν έναν μηχανισμό για την Ελλάδα. Στις 23 Απριλίου 2010, στο Καστελλόριζο, ο πρωθυπουργός Γεώργιος Α.

¹³ «Υποβάθμιση της Ελλάδας σε BBB+ από τη Fitch». Πρώτο Θέμα. 8 Δεκεμβρίου 2009.

¹⁴ «Σε υποβάθμιση της ελληνικής οικονομίας προχώρησε η Standard & Poors». in.gr. 16 Δεκεμβρίου 2009.

¹⁵ «Τρίτη υποβάθμιση της ελληνικής οικονομίας τον Δεκέμβριο». Καθημερινή. 23 Δεκεμβρίου 2009.

¹⁶ «Πάνω από τις 300 μονάδες βάσης τα spread». Έθνος. 21 Ιανουαρίου 2010.

¹⁷ «Εκτός ελέγχου τα spreads, ξεπέρασαν τις 1000 μονάδες». Έθνος. 28 Απριλίου 2010.

Παπανδρέου ανακοίνωσε την προσφυγή στον μηχανισμό στήριξης. Η χρηματοδότηση του μηχανισμού στήριξης όριζε τη λήψη μέτρων δημοσιονομικής προσαρμογής από την Ελλάδα, και ιδίως μέτρα δημοσιονομικής εξυγίανσης. Με τη χρηματοδότηση αυτή από τον μηχανισμό στήριξης, αποφεύγεται ο άμεσος κίνδυνος μιας ελληνικής χρεοκοπίας, η οποία θα μπορούσε να έχει μη διαχειρίσιμες συνέπειες για ολόκληρη την ευρωζώνη. Ο Πρωθυπουργός ανακοίνωσε τα πρώτα μέτρα την Κυριακή 2 Μαΐου 2010. Η ελληνική οικονομία συνέχισε να είναι δημοσιονομικά ανισόρροπη την επόμενη περίοδο, με αποτέλεσμα ένα χρόνο αργότερα, τον Ιούνιο του 2011, η κυβέρνηση να υιοθετήσει ένα μεσοπρόθεσμο σχέδιο που περιλάμβανε νέα μέτρα λιτότητας και περικοπές. Υπάρχει επίσης το θέμα της πώλησης κάποιας δημόσιας περιουσίας και της αναδιάρθρωσης ή «κουρέματος» του χρέους προκειμένου να μειωθεί σε επίπεδο βιώσιμο μακροπρόθεσμο. Στο τέλος του 2018 το συνολικό χρέος διαμορφώθηκε στα 334,5 δισ. ευρώ, αντιπροσωπεύοντας το 181,1% του ΑΕΠ.¹⁸¹⁹ Στις 3 Μαΐου 2010, η Ελλάδα ζήτησε 80 δισ. ευρώ από τις υπόλοιπες (15) χώρες της ευρωζώνης και 30 δισ. ευρώ από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ). Η αίτηση συνοδεύεται από 3 υπομνήματα:

- "Μνημόνιο Οικονομικής και Χρηματοπιστωτικής Πολιτικής" (ΜΟΧΠ),
- "Τεχνικό Μνημόνιο Συνεννόησης" (ΤΜΣ) και
- "Μνημόνιο Συνεννόησης στις Συγκεκριμένες Προϋποθέσεις Οικονομικής Πολιτικής" (ΣΠΟΠ).

Υπογράφοντες από την ελληνική πλευρά ήταν ο υπουργός Οικονομικών Γιώργος Παπακωνσταντίνου και ο διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδος Γιώργος Προβόπουλος. Στις 8 Μαΐου 2010 εγκρίθηκε η «Σύμβαση Δανειακής Διευκόλυνσης» με τις χώρες της Ευρωζώνης και ο «Διακανονισμός Χρηματοδότησης Αμέσου Ετοιμότητας» με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Το σύνολο από αυτές τις συμφωνίες αναφέρεται συχνά απλώς ως «μνημόνιο». Στη συνέχεια, μια ομάδα εκπροσώπων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (ΕΕ), της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ), γνωστή και ως Τρόικα, αξιολογεί την πρόοδο του σχεδίου εφαρμογής σε τριμηνιαία βάση, των όρων του

¹⁸ «Eurostat: Στο 181,1% του ΑΕΠ το δημόσιο χρέος της Ελλάδας το δ' τρίμηνο του 2018». Capital.gr. Ανακτήθηκε στις 23 Μαΐου 2019.

¹⁹ «Handelsblatt: Σε όλη την Ευρώπη το χρέος μειώθηκε, σε Ελλάδα και Ιταλία αυξήθηκε!». ProtoThema. 24 Απριλίου 2019.

«Μνημονίου» (ΜΟΧΠ και ΣΠΟΠ) και να καθορίσει την πληρωμή της αντίστοιχης δόσης του δανείου.

Ο Έλληνας πρωθυπουργός Γιώργος Α. Παπανδρέου παρευρίσκεται στο ετήσιο Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ στο Νταβός της Ελβετίας στα τέλη Ιανουαρίου του 2010. Κατά τη διάρκεια του οικονομικού φόρουμ, δέχτηκε έντονες πιέσεις από ξένους ηγέτες να λάβει άμεσα μέτρα. Λίγο μετά την επιστροφή του από το Νταβός, η κυβέρνηση ανακοίνωσε μέτρα στον δημόσιο τομέα στις 9 Φεβρουαρίου, όπως πάγωμα μισθών, περικοπή 10% στα επιδόματα και μειώσεις στις υπερωρίες και τα οδοιορικά. Η ανακοίνωση έφερε αντιδράσεις και στις 10 Φεβρουαρίου ξεκίνησε πανελλαδική απεργία από την ΑΔΕΔΥ. Την περίοδο που ακολούθησε άρχισε να αναφέρεται έντονα το ενδεχόμενο αναστολής πληρωμών. Για να μην συμβεί αυτό, η κυβέρνηση έλαβε νέα σκληρά μέτρα στις 3 Μαρτίου. Τα οικονομικά μέτρα που λήφθηκαν είναι:

1. Μείωση 30% στα δώρα Χριστουγέννων, Πάσχα, αδειάς
2. Μείωση 12% σε όλα τα επιδόματα του Δημοσίου
3. Μείωση 7% στις αποδοχές υπαλλήλων ΔΕΚΟ, ΟΤΑ, ΝΠΙΔ
4. Αύξηση ΦΠΑ από 4,5% στο 5%, από 9% στο 10%, από 19% στο 21%
5. Αύξηση 15% στον φόρο της βενζίνης
6. Επιβολή επιπλέον 10% έως 30% στους (ήδη υπάρχοντες) φόρους εισαγωγής επί της αξίας των περισσότερων εισαγόμενων αυτοκινήτων.
7. Επαναφορά τεκμηρίων διαβίωσης σε όλα ανεξαιρέτως τα αυτοκίνητα (είχαν καταργηθεί τον Σεπτέμβριο του 2003), ακόμα και στα μικρότερου κυβισμού.
8. Επέκταση των τεκμηρίων διαβίωσης σε όλα ανεξαιρέτως τα ακίνητα, ακόμα και στα μικρότερα.

Τα μέτρα αυτά προκάλεσαν μεγάλες αντιδράσεις και οργανώθηκαν μεγάλες απεργίες και πορείες στις 5 και 11 Μαρτίου.

Παρά τα μέτρα αυτά, η Ελλάδα δεν κατάφερε να βελτιώσει τη θέση της στη διεθνή αγορά, έτσι ενάμιση μήνα αργότερα στράφηκε στο ΔΝΤ, την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, οι οποίες από κοινού επεξεργάστηκαν τη δημιουργία ενός μηχανισμού διάσωσης για Ελλάδα. Στις 23 Απριλίου, στο Καστελλόριζο, ο πρωθυπουργός ανακοίνωσε την προσφυγή στον μηχανισμό στήριξης. Η Ελλάδα βρίσκεται στη διαδικασία υπογραφής μνημονίου με το Διεθνές

Νομισματικό Ταμείο και την Ευρωπαϊκή Ένωση για τα οικονομικά μέτρα που θα λάβει για την ενεργοποίηση του μηχανισμού στήριξης.²⁰ Τα μέτρα αυτά ανακοινώθηκαν από τον Πρωθυπουργό και τον Υπουργό Οικονομικών την Κυριακή 2 Μαΐου και ορίζουν ότι²¹:

1. Αντικατάσταση του 13ου και 14ου μισθού των δημοσίων υπαλλήλων με επίδομα 500 Ευρώ σε όλους όσους έχουν αποδοχές μέχρι 3.000 Ευρώ και πλήρης κατάργηση των δύο μισθών για μεγαλύτερες αποδοχές²²
2. Αντικατάσταση 13ης και 14ης σύνταξης με επίδομα 800 Ευρώ για συντάξεις ως 2.500 Ευρώ
3. Περαιτέρω περικοπή επιδομάτων 8% στα επιδόματα των δημοσίων υπαλλήλων και 3% στους υπαλλήλους των ΔΕΚΟ όπου δεν υπάρχουν επιδόματα.
4. Αύξηση του υψηλού συντελεστή ΦΠΑ από 21% σε 23%, του μεσαίου από 10% σε 11% (από 1η Ιουλίου 2010) και από 11% σε 13% (από 1η Ιανουαρίου 2011) και αντίστοιχα του χαμηλού στο 6,5% (από 1η Ιανουαρίου 2011).
5. Αύξηση στον ειδικό φόρο κατανάλωσης σε καύσιμα, τσιγάρα και ποτά κατά 10%
6. Αύξηση στις αντικειμενικές τιμές ακινήτων
7. Πρόσθεση ενός επιπλέον 10% στους φόρους εισαγωγής επί της αξίας των περισσότερων εισαγόμενων αυτοκινήτων.

Επιπλέον, το νομοσχέδιο κατοχυρώνει εργασιακές αλλαγές, αυξάνοντας το όριο απολύσεων και μειώνοντας τον κατώτατο μισθό. Επιπλέον, ο ασφαλιστικός κανονισμός αύξησε το όριο ηλικίας συνταξιοδότησης για τις γυναίκες στο δημόσιο τομέα στα 65 έτη έως το τέλος του 2013 με έναρξη από το 2011.²³ Μετά την ανακοίνωση των μέτρων αυτών, η Πανελλαδική απεργία και οι μαζικές διαδηλώσεις της 5ης Μαΐου κατεστάλησαν βάνουσα από τις δυνάμεις της τάξης και σημειώθηκαν πολύ σοβαρά επεισόδια. Η μεγάλη διαδήλωση επισκιάστηκε από μια εμπρηστική επίθεση από την οποία επήλθε ο θάνατος τριών ατόμων, μεταξύ των οποίων μια έγκυος εργαζόμενη, στη Marfin Bank στην οδό Σταδίου. Την επομένη μέρα, 6 Μαΐου,

²⁰ «Η συμφωνία με Ευρώπη και ΔΝΤ». Τα Νέα. 5 Μαΐου 2010.

²¹ «Ωρα μηδέν για τα νέα μέτρα». Τα Νέα. 2 Μαΐου 2010.

²² «Σε επίδομα 500 ευρώ μετατρέπονται 13ος και 14ος μισθός στο Δημόσιο». Αρχειοθετήθηκε από το πρωτότυπο στις 5 Μαΐου 2010. Ανακτήθηκε στις 21 Ιουλίου 2011.

²³ «Αιματηρή διάσωση». Τα Νέα. Αρχειοθετήθηκε από το πρωτότυπο στις 6 Μαΐου 2010. Ανακτήθηκε στις 21 Ιουλίου 2011.

το Κοινοβούλιο ψήφισε επί της αρχής στη βουλή το μνημόνιο. Υπέρ ψήφισαν 172 βουλευτές, μεταξύ των οποίων ΠΑΣΟΚ και ΛΑΟΣ, και η Ντόρα Μπακογιάννη από τη ΝΔ (η οποία όμως καταψήφισε τα μέτρα που αφορούν τις περικοπές και τη μείωση κατά άρθρα και υπερψήφισε το πακέτο επί της αρχής και διαρθρωτικών αλλαγών). Από την πλευρά του ΠΣΟΚ, τρεις βουλευτές (Γιάννης Δημαράς, Σοφία Σακοράφα και Βασίλης Οικονόμου) που διαφώνησαν και δεν τα ψήφισαν απομακρύνθηκαν αμέσως από την κοινοβουλευτική ομάδα του κόμματος, η οποία έχει ακόμη 157 βουλευτές.²⁴ Στις 9 Μαΐου, το ΔΝΤ ενέκρινε την πρώτη δανειακή σύμβαση σε μια θερμή συνεδρίαση του διοικητικού του συμβουλίου. Περίπου το ένα τρίτο των μελών του συμβουλίου, που εκπροσωπούν περίπου 40 μη ευρωπαϊκές χώρες της Μέσης Ανατολής, της Ασίας και της Λατινικής Αμερικής, έχουν αντιταχθεί στο σχέδιο διάσωσης, το οποίο λένε ότι θα αποδειχθεί μη βιώσιμο και θα αποτύχει εάν οι πιστωτές δεν επωμιστούν το βάρος της αναδιάρθρωσης μέρους του χρέους της Ελλάδας προς τον ιδιωτικό τομέα. Τα κριτήρια για την ειδική πρόσβαση μιας χώρας στα δάνεια του ΔΝΤ άλλαξαν προκειμένου να εγκριθεί η συμμετοχή του ΔΝΤ στο ελληνικό πρόγραμμα. Ενώ υπό το υφιστάμενο πλαίσιο έπρεπε πρώτα να αναδιρθρώσει το χρέος, ώστε το ΔΝΤ να μπορεί να χορηγήσει 30 από τα 110 δισεκατομμύρια δολάρια δανεισμού που απαιτείται για το πρόγραμμα, για τις χώρες των οποίων τα οικονομικά προβλήματα θα μπορούσαν να τις θέσουν σε κίνδυνο για την παγκόσμια σταθερότητα του χρηματοπιστωτικού συστήματος, κάτι που αποτελεί εξαίρεση. Η θέσπιση αυτής της εξαίρεσης αργότερα κρίθηκε άκυρη και καταργήθηκε το 2016. Σύμφωνα με τον συνταγματολόγο Γ. Κασιμάτη, το μνημόνιο περιλάμβανε σειρά αντισυνταγματικών διατάξεων:

- η εξουσιοδότηση του Υπουργού Οικονομικών να υπογράφει εκ μέρους της Ελληνικής Δημοκρατίας, χωρίς την έγκριση της Βουλής (κάτι τέτοιο προκύπτει από τους νόμους Ν.3845/2010 και Ν.3847/2010)
- η παραίτηση της Ελλάδας από κάθε ασυλία, σε περίπτωση αδυναμίας αποπληρωμής αυτού του δανείου ή προηγούμενων δανείων²⁵

²⁴ «Ψηφίστηκαν τα μέτρα-σοκ με ανταρσία στη ΝΔ και διαρροές στο ΠΑΣΟΚ». Ελευθεροτυπία. 6 Μαΐου 2010.

²⁵ «Γιώργος Κασιμάτης: "Για τη δανειοδοτική σύμβαση, το μνημόνιο και τη συμφωνία έγκρισης του ΔΝΤ"».

Ο Γ. Κασσιμάτης υποστηρίζει ότι είναι ουσιαστικά αντισυνταγματική η δανειακή σύμβαση και όχι το μνημόνιο, κυρίως επειδή υπογράφηκε έμμεσα χωρίς την έγκριση των 3/5 του ελληνικού κοινοβουλίου, συν τους όρους του που βλάπτουν την Ελλάδα. Η θέση υποστηρίχθηκε από πολλούς συνταγματολόγους όπως ο Γ. Κατρούγκαλος και ο Κ. Χρυσόγονος και αμφισβητήθηκε από ορισμένους όπως ο Α. Μανιτάκης. Το ίδιο το μνημόνιο κρίθηκε συνταγματικό με την υπ' αριθμ. 668 απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας το 2012. Στη συνέχεια όμως το Συμβούλιο της Επικρατείας κήρυξε τη ρήτρα διαιτησίας (Απόφαση Αρ. 2.307 του 2014), τη μείωση των παροχών των στρατιωτικών και σωμάτων ασφαλείας (Απόφαση αρ. 2.192 του 2014) και την επακόλουθη μείωση του μηδενικού ελλείμματος του Συνταξιοδοτικού και Ασφαλιστικού Ταμείου ως αντισυνταγματικά. Με την απόφαση αυτή το ελληνικό Δημόσιο υποχρεώθηκε να επιστρέψει στους συνταξιούχους ποσά που υπολογίστηκαν σε πάνω από τρία δισ. Ευρώ.²⁶ Στο διάστημα μεταξύ της ψήφισης της τρίτης δέσμης μέτρων και της γενικής απεργίας στις 5 Μαΐου, δεν υπήρξε καμία άλλη σημαντική συλλογική αντίδραση. Τα μέτρα που ανακοίνωσε η κυβέρνηση προκάλεσαν αντιδράσεις στους επαγγελματικούς κλάδους το καλοκαίρι και το φθινόπωρο. Πιο σημαντικές περιπτώσεις είναι οι ιδιοκτήτες φορτηγών που αντέδρασαν στο άνοιγμα του επαγγελματικού τους κλάδου, οι ναυτεργάτες που αντέδρασαν στην κατάργηση καμποτάζ, το προσωπικό των ΜΜΜ που αντέδρασαν σε περικοπές μισθών και το προσωπικό του αρχαιολογικού χώρου που αντέδρασαν σε απολύσεις. Η επίδραση των μέτρων άρχισε να φαίνεται από το καλοκαίρι. Η ανεργία και ο πληθωρισμός άρχισαν να εκτινάσσονται στα ύψη, ενώ ο κύκλος εργασιών των μικρών επιχειρήσεων μειώνονταν σταθερά, αναγκάζοντας όλο και περισσότερες επιχειρήσεις να κλείνουν, αυτό έγινε γνωστό ως κύμα λουκέτων. Στις 9 Δεκεμβρίου 2010, η κυβέρνηση υπέβαλε στη Βουλή πολυνομοσχέδιο που στοχεύουν στα εργασιακά και τις ΔΕΚΟ²⁷. Το νομοσχέδιο περιλάμβανε διατάξεις για την παράκαμψη των κλαδικών συμβάσεων λειτουργίας έναντι των επιχειρησιακών συμβάσεων με στόχο την περαιτέρω μείωση των μισθών χωρίς το πρόβλημα που ονομάζεται κλαδικές συμβάσεις, στο ποσό των βασικών μισθών που ορίζεται στις εθνικές συλλογικές συμβάσεις. Καθιερώθηκε δοκιμαστική περίοδος εργασίας 12 μηνών, κατά την οποία η σύμβαση μπορεί να λυθεί χωρίς προειδοποίηση και χωρίς καταβολή αποζημίωσης απόλυσης. Επιπλέον,

²⁶ <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=699744>

²⁷ «Ειδική Επιχειρησιακή Συλλογική Σύμβαση αντί της Κλαδικής». Τα Νέα. 9 Δεκεμβρίου 2010.

ο νόμος ορίζει ανώτατο όριο 4.000 ευρώ στις συνολικές αποδοχές των εργαζομένων στις ΔΕΚΟ, μείωση 10% στις αμοιβές άνω των 1.800 ευρώ.²⁸ Στις 15 Δεκεμβρίου οι βουλευτές του κυβερνώντος κόμματος ψήφισαν υπέρ των νομοσχεδίων, με εξαίρεση τον βουλευτή Βαγγέλη Παπαχρήστο, ο οποίος διαγράφηκε από το κοινοβουλευτικό κόμμα του ΠΑΣΟΚ, το οποίο έμεινε με 156 βουλευτές. Στο τέλος του 2010 το χρέος έφτασε στο 142,8% του ΑΕΠ και το έλλειμμα στο 10,5%. Εν τω μεταξύ, η οικονομία συρρικνώθηκε κατά 4,5%. Το 2011, η δημόσια δυσαρέσκεια για τη μεγάλη οικονομική ύφεση έφτασε στα ύψη και άρχισε να εκδηλώνεται με αποδοκιμασίες σε πολιτικούς που εμφανίζονταν δημόσια ακόμα και στο εξωτερικό. Την περίοδο αυτή άρχισαν να εντείνονται τα κινήματα πολιτών που δεν συνδέονταν με τα υφιστάμενα πολιτικά κόμματα, όπως το κίνημα «δεν πληρώνω», τα μέλη του οποίου αρνήθηκαν να πληρώσουν υπέρογκα διόδια, τραβώντας την προσοχή και άλλων πολιτών. Η πραγματική οικονομία συνεχίζει να επιδεινώνεται, το λεγόμενο κύμα λουκέτων συνεχίζεται και η ανεργία συνεχίζει να εκτινάσσεται στα ύψη. Τον Μάιο του 2011, η συνεχιζόμενη δυσαρέσκεια άρχισε να εκφράζεται σε ένα νέο κίνημα διαμαρτυρίας που οργανώθηκε μέσω σελίδων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και ονομάστηκε Κίνημα Αγανάκτησης. Επηρεάστηκε από ένα αντίστοιχο κίνημα που είχε ξεκινήσει παλαιότερα στην Ισπανία. Οι συμμετέχοντες ήταν ανεξάρτητοι πολίτες χωρίς κομματικές δεσμεύσεις που ήθελαν κάποιου είδους δράση ως απάντηση στη συνεχιζόμενη επιδείνωση της ποιότητας ζωής τους. Οι συμμετέχοντες πολίτες οργανώνουν σχεδόν καθημερινά μεγάλες διαδηλώσεις στις πλατείες των μεγάλων πόλεων της Ελλάδας. Στα μέσα Ιουνίου, τα δημοσιευμένα στοιχεία έδειχναν ότι η ελληνική οικονομία αποκλίνει από τον στόχο και τα έσοδα είναι σοβαρά ανεπαρκή. Στις 14 Ιουνίου ανεξαρτητοποιήθηκε ο βουλευτής του ΠΑΣΟΚ Γιώργος Λιάνης, αφήνοντας 155 βουλευτές στο κυβερνών κόμμα. Στις 15 Ιουνίου, το Κοινοβούλιο συζήτησε το μεσοπρόθεσμο σχέδιο. Έξω από το κοινοβούλιο, οργισμένα κινήματα και συνδικάτα οργάνωσαν μαζικές διαδηλώσεις που συνεχίστηκαν μέχρι το βράδυ. Στις 16 Ιουνίου παραιτήθηκαν δύο βουλευτές του ΠΑΣΟΚ, ο Γιώργος Φλωρίδης και ο Έκτορας Νασιώκας. Την ίδια μέρα 21 βουλευτές του ΠΑΣΟΚ ζήτησαν τη σύγκληση της Κοινοβουλευτικής Ομάδας του κόμματος, με αποτέλεσμα να ληφθεί απόφαση ανασχηματισμού. Ο Ευάγγελος Βενιζέλος αναλαμβάνει το υπουργείο οικονομικών ως νέος υπουργός Οικονομικών. Ανέλαβε και αντιπρόεδρος της

²⁸ «Σαρωτικές αλλαγές σε εργασιακά και ΔΕΚΟ». ΣΚΑΙ. 9 Δεκεμβρίου 2010.

κυβέρνησης. Στις 29 Ιουνίου, στην βουλή πραγματοποιήθηκε η ψηφοφορία για το μεσοπρόθεσμο, ενώ μια μαζική συγκέντρωση πολιτών και συνδικάτων πραγματοποιήθηκε έξω από το Κοινοβούλιο. Στο κέντρο της Αθήνας η αστυνομική δύναμη ήταν συγκεντρωμένη σε πρωτόγνωρα επίπεδα. Οι δρόμοι αποκλείστηκαν, ενώ ένας μεταλλικός φράκτης υψώθηκε μπροστά από το κοινοβούλιο για να αποτρέψει την πρόσβαση στην περιοχή. Η όλη κατάσταση κατέληξε σε σοβαρά επεισόδια με το ξέσπασμα των συμπλοκών μεταξύ των διαδηλωτών και των κατασταλακτικών δυνάμεων των ΜΑΤ που εφάρμοσαν βάνανυσες μεθόδους καταστολής²⁹. Τελικά το μνημόνιο ψηφίστηκε από 155 βουλευτές (ΠΑΣΟΚ 154, ΝΔ 1). Από το ΠΑΣΟΚ το ψήφισε κατά μόνο ο Παναγιώτης Κουρουμπλής και από την ΝΔ μόνο η Έλσα Παπαδημητρίου ψήφισε υπέρ. Με βάση το μεσοπρόθεσμο, μια σειρά μέτρων αναμένεται να περιορίσουν τις δαπάνες (μείωση μισθών) και να αυξήσουν τα έσοδα (αύξηση φόρων). Περικόπτονται μισθοί και λειτουργικά έξοδα και προστίθενται νέα φορολογικά μέτρα. Ιδρύεται οργανισμός ιδιωτικοποιήσεων (Ταμείο Δημόσιας Περιουσίας) που ιδρύθηκε για την πώληση δημόσιας περιουσίας. Στόχος είναι να δημιουργηθούν έσοδα 50 δισεκατομμυρίων δολαρίων από τις ιδιωτικοποιήσεις.³⁰

Στα φορολογικά μέτρα του μεσοπρόθεσμου περιλαμβάνονταν τα εξής:

1. Αλλαγή φορολογικής κλίμακας με επιβάρυνση σε όλους όσους δηλώνουν εισόδημα πάνω από 8.000 Ευρώ
2. Έκτακτη εισφορά για όλους όσους έχουν εισόδημα πάνω από 12.000 Ευρώ
3. Μετάβαση σε ανώτερη κλίμακα ΦΠΑ προϊόντων και υπηρεσιών εστίασης
4. Επιβολή κλιμακωτής αντικειμενικής δαπάνης κατοικίας
5. Επιβολή ετήσιου τέλους για τους ελεύθερους επαγγελματίες και τους επιτηδευματίες
6. Επιβολή ειδικής εισφοράς αλληλεγγύης για την καταπολέμηση της ανεργίας ύψους 2%
7. Επιβολή Ειδικής Εισφοράς Συνταξιούχων Επικουρικής Ασφάλισης που θα παρακρατείτε μηνιαία

²⁹ «Πέρασε το Μεσοπρόθεσμο, ΜΑΤωσαν πάλι το Σύνταγμα». Εφημερίδα Ελευθεροτυπία. 2011-06-29

³⁰ «Οι αποκρατικοποιήσεις που προβλέπει το Μεσοπρόθεσμο». Ελεύθερος τύπος. 11 Ιουνίου 2011

8. Αύξηση του ποσοστού παρακράτησης ΛΑΦΚΑ σε όλες τις συντάξεις άνω των 1450 ευρώ, από 4% έως 10%, που ίσχυε μέχρι τότε, σε 6% έως 14%

Στα εργασιακά υπήρξαν επίσης σημαντικές αλλαγές:

1. Θεσπίζεται μέτρο εργασιακής εφεδρείας για οργανισμούς που καταργούνται
2. Όσοι προσλαμβάνονται χωρίς επαγγελματική εμπειρία θα αμείβονται με μισθό χαμηλότερο κατά 20% από το όριο της Εθνικής Συλλογικής Σύμβασης
3. Η διάρκεια των συμβάσεων ορισμένου χρόνου πηγαίνει από τα 2 στα 3 χρόνια

Τον Ιούλιο πραγματοποιήθηκε μια σύνοδος κορυφής της ΕΕ για την επίλυση των προβλημάτων χρέους της Ελλάδας, ενώ παράλληλα προσπάθησε να βρει τρόπους για να προστατεύσει το ευρώ από κερδοσκοπικές επιθέσεις. Η σύνοδος κορυφής ολοκληρώθηκε στις 21 Ιουλίου με συμφωνία για νέο δάνειο για την Ελλάδα. Η συμφωνία περιλαμβάνει 158 δισ. ευρώ σε νέα δάνεια για τη χώρα. Τα 109 δισεκατομμύρια ευρώ θα προέλθουν από την ΕΕ και το ΔΝΤ, εκ των οποίων τα 49 δισεκατομμύρια ευρώ είναι το υπόλοιπο του πρώτου προγράμματος διάσωσης, 37 δισεκατομμύρια δολάρια θα προέλθουν από τη συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα και άλλα 12 δισεκατομμύρια δολάρια θα προέλθουν από εξαγορές ομολόγων. Σχεδιάζει επίσης να παρατείνει τη λήξη των ομολόγων που λήγουν πρόσφατα από 15 σε 30 χρόνια έως το 2020³¹. Μετά την ανακοίνωση της συμφωνίας, οι οίκοι αξιολόγησης Fitch και Moody's υποβάθμισαν την αξιολόγηση της Ελλάδας σε περιορισμένη χρεοκοπία. Αλλά σύντομα, η αισιοδοξία άλλαξε αφού προέκυψαν προβλήματα όταν τα κράτη μέλη της ΕΕ έδειξαν απροθυμία να συμμετάσχουν στο πρόγραμμα χωρίς εγγυήσεις. Η κυβέρνηση υπέγραψε συμφωνία με τη Φινλανδία παρέχοντας τις εγγυήσεις που έπρεπε ώστε να συμμετέχει η Φινλανδία στη δεύτερη δόση του δανείου της Ελλάδας. Η συμφωνία των δύο χωρών προκάλεσε άμεση αντίδραση από άλλες χώρες της ευρωζώνης όπως η Αυστρία, η Ολλανδία και η Σλοβακία, που ζήτησαν παρόμοια συμφωνία, αλλά και από τη Γερμανία, η οποία παρενέβη για να ακυρώσει την ελληνο-φινλανδική συμφωνία.³² Στα τέλη Αυγούστου ανακοινώθηκε ότι η ελληνική οικονομία ήταν εκτός στόχου λόγω σοβαρής υστέρησης εσόδων και αυξημένων δαπανών. Ο Γερμανός υπουργός Οικονομικών Βόλφγκανγκ Σόιμπλε συναντά τον Έλληνα υπουργό οικονομικών Ευάγγελο Βενιζέλο στο περιθώριο της

³¹ «Η Ευρώπη θωρακίζει Ελλάδα και ευρώ». Καθημερινή. 22 Ιουλίου 2011.

³² «Γερμανική παρέμβαση στη συμφωνία Ελλάδας και Φινλανδίας για τις εγγυήσεις». Καθημερινή.

συνεδρίασης Ecofin και Eurogroup στο Βρότσλαβ στις 16 Σεπτεμβρίου. Προτάθηκε οικειοθελής έξοδος της Ελλάδας από το ευρώ, αλλά ο Βενιζέλος απέρριψε αμέσως την πρόταση. Η κατάσταση υποχρέωσε την κυβέρνηση να ανακοινώσει μια σειρά από έκτακτα πρόσθετα μέτρα τον Σεπτέμβριο, καθώς η τρόικα απείλησε να μην πληρώσει την έκτη δόση του πρώτου πακέτου διάσωσης. Τα μέτρα που ανακοινώθηκαν περιλαμβάνουν τα ακόλουθα³³:

1. Διεύρυνση του μέτρου της εργασιακής εφεδρείας και σε οργανισμούς που δεν καταργούνται
2. Νέος έκτακτος φόρος στην ηλεκτροδοτούμενη δομημένη επιφάνεια ακινήτων που θα καταβάλλεται μέσω του λογαριασμού της ΔΕΗ
3. Περικοπή συντάξεων και μεγάλες περικοπές στο εφάπαξ
4. Νέες περικοπές μισθών στο δημόσιο και εφαρμογή ενιαίου μισθολογίου
5. Μείωση του αφορολόγητου ορίου από τις 8.000€ στις 5.000€
6. Άνοιγμα όλων των κλειστών επαγγελμάτων

Αντιδράσεις προκάλεσε η ανακοίνωση του υπουργού οικονομικών Ευάγγελου Βενιζέλου στη Διεθνή Έκθεση Θεσσαλονίκης για το ειδικό τέλος ηλεκτροδοτούμενων κτιριακών επιφανειών (ΕΕΤΗΔΕ) μέσω των λογαριασμών της ΔΕΗ. Η ανακοίνωση και οι δηλώσεις νέων μέτρων οδήγησαν σε μια σειρά από μαζικές απεργίες, διαδηλώσεις και καταλήψεις σε δημόσιες υπηρεσίες και οργανισμούς. Στις 11 Οκτωβρίου, η Proton Bank ανακοίνωσε ότι θα υποβάλει αίτηση για κεφαλαιακή στήριξη από την ελληνική κυβέρνηση και θα ενταχθεί στο Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας. Η απόφαση του υπουργείου Οικονομικών ελήφθη μετά από αίτημα της Τράπεζας της Ελλάδος. Στην πραγματικότητα, αυτή ήταν η πρώτη εθνικοποίηση που σημειώθηκε κατά τη διάρκεια της κρίσης χρέους.³⁴ Στις 6 Οκτωβρίου κατατέθηκαν στη Βουλή νέο πολυνομοσχέδιο που προσδιόριζε το νέο βαθμολόγιο και μισθολόγιο στο δημόσιο τομέα, μειώσεις κύριων και επικουρικών συντάξεων, μειώσεις εφάπαξ, μέγεθος νέων φόρων και αλλαγές στον εργασιακό νόμο. Η Βουλή των Ελλήνων ψήφισε το πολυνομοσχέδιο στις 20 Οκτωβρίου, με 154 ψήφους επί της αρχής και 153 ψήφους υπέρ όλων των διατάξεων, σε σύνολο 298. Καταψήφισαν 144 επί της αρχής και επί των άρθρων, ενώ

³³ «Μέτρα σοκ για την έκτη δόση». News247.

³⁴ «Αναταράξεις στο πιστωτικό σύστημα από την κρατικοποίηση της Proton». Ηλεκτρονική εφημερίδα Εξπρές. 11 Οκτωβρίου 2011

η βουλευτής του ΠΑΣΟΚ Λούκα Κατσέλη καταψήφισε μόνο το άρθρο 37 του νομοσχεδίου, που είχε ως αποτέλεσμα ο Γ. Παπανδρέου να την διαγράψει από την κοινοβουλευτική ομάδα του ΠΑΣΟΚ

3.3 Η περίοδος του δεύτερου μνημονίου

Στις 23 Οκτωβρίου πραγματοποιήθηκε ειδική σύνοδος κορυφής της ΕΕ για να διαμορφωθεί ένα τελικό σχέδιο για την αντιμετώπιση της κρίσης χρέους στην ευρωζώνη. Η Σύνοδος κατέληξε σε συμφωνία, η οποία ανακοινώθηκε τα ξημερώματα της 27ης Οκτωβρίου, η οποία προβλέπει «κούρεμα» του 50% του ελληνικού χρέους και παροχή στην Ελλάδα πρόσθετου σχεδίου βοήθειας συνολικού ύψους 130 δισ. ευρώ. Σύμφωνα με τη συμφωνία, τα φυσικά πρόσωπα θα αποδεχτούν οικειοθελώς μείωση της αξίας των ελληνικών ομολόγων τους κατά 50%. Η συμφωνία θα συνοδεύεται από ένα σχέδιο δημοσιονομικής προσαρμογής που θα διαρκέσει έως το 2021 και θα δημιουργήσει έναν μόνιμο μηχανισμό παρακολούθησης για την Ελλάδα ώστε να παρακολουθεί συνεχώς την εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων. Παράλληλα, αποφασίστηκε η ανακεφαλαιοποίηση κατά 30 δισ. ευρώ των ελληνικών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και η αύξηση του ταμείου χρηματοπιστωτικής σταθερότητας κατά 1 τρισεκατομμύριο ευρώ.³⁵ Οι αποφάσεις της συνόδου κορυφής, είχε ως αποτέλεσμα να διχάσει τα πολιτικά κόμματα αφού χαιρέτιστηκε θετικά από την κυβέρνηση και καταδικάστηκε από όλα τα κόμματα της αντιπολίτευσης, κάνοντας λόγο για απόφαση ελεγχόμενης χρεοκοπίας. Υπάρχουν έντονες ανησυχίες που εκφράζονται στο εσωτερικό της χώρας για τον αντίκτυπο της συμφωνίας στην εισοδηματική πολιτική τα επόμενα χρόνια και στο μέλλον των ελληνικών τραπεζών και ασφαλιστικών ταμείων που είχαν εκτεθεί σε ελληνικά ομόλογα.³⁶ Επιστρέφοντας στην Ελλάδα από τη Σύνοδο Κορυφής της 27ης Οκτωβρίου, ο πρωθυπουργός Γιώργος Παπανδρέου βρήκε την κατάσταση εκτός ελέγχου. Στη Θεσσαλονίκη, διαδηλωτές οδήγησαν στην ακύρωση της στρατιωτικής παρέλασης της 28ης Οκτωβρίου και στην αποχώρηση του Προέδρου της Δημοκρατίας Κάρουλου Παπούλια. Ο Γ. Παπανδρέου αφού συγκάλεσε μια μικρή ομάδα συμβούλων, τους αποκάλυψε πως είχε αποφασίσει να διεξάγει δημοψήφισμα για την νέα δανειακή σύμβαση ποσού 172 εκατομμυρίων ευρώ με σκοπό να υποχρεώσει τον αρχηγό της

³⁵ «Αύξηση των πόρων του EFSF στο 1 τρισ. Ευρώ». Ναυτεμπορική. 27 Οκτωβρίου 2011

³⁶ «Οι πρώτες εκτιμήσεις για το «κούρεμα» και τις επιπτώσεις στη ζωή μας». Τα Νέα. 27 Οκτωβρίου 2011.

Νέας Δημοκρατίας καθώς και τους διαφωνούντες εντός του ΠΑΣΟΚ να πάρουν θέση. Τη Δευτέρα 31 Οκτωβρίου ο Γ. Παπανδρέου προκήρυξε δημοψήφισμα. Η απόφαση αυτή προκάλεσε την έντονη αντίδραση του κόμματος της αντιπολίτευσης αλλά και εντός του κυβερνώντος κόμματος. Την επόμενη μέρα, η βουλευτής του ΠΑΣΟΚ Μιλένα Αποστολάκη ανακοίνωσε την ανεξαρτησία της, λέγοντας ότι διαφωνεί με την απόφαση του πρωθυπουργού για το δημοψήφισμα. Όσον αφορά τις αγορές, το κόστος δανεισμού των χωρών της ευρωζώνης, όπως η Ελλάδα, έχει αυξηθεί αλματωδώς, όπως για παράδειγμα η απόδοση των 10ετών κρατικών ομολόγων στην Ιταλία έφτασε πάνω από 6%. Ο Γάλλος πρόεδρος Νικολά Σαρκοζί συμφώνησε με την πρόσκληση της Γερμανίδας καγκελαρίου Άνγκελα Μέρκελ να καλέσουν τον Παπανδρέου στην σύνοδο των G20 στις Κάννες για να τον πείσουν ότι η ένταξη της Ελλάδας στο ευρώ θα πρέπει να αποτελέσει το αντικείμενο του δημοψηφίσματος.³⁷ Στις 2 Νοεμβρίου, μία ώρα πριν από τη συνάντηση με τον Έλληνα πρωθυπουργό Γ. Παπανδρέου και τον Έλληνα αντιπρόεδρο και υπουργό Οικονομικών Ελευθέριο Βενιζέλο, ο Σαρκοζί συναντήθηκε με τη Μέρκελ, τον Πρόεδρο του Eurogroup Ζαν Κλοντ Γιούνκερ, την διευθύντρια του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου Κριστίν Λαγκάρντ και τους προέδρους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ζοζέ Μανουέλ Μπαρόζο και του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Χέρμαν Βαν Ρομπέι οι οποίοι συμφώνησαν να εμείνουν στην κοινή θέση των έξι σημείων για τον Παπανδρέου πως το αντικείμενο του δημοψηφίσματος θα είναι η παραμονή της Ελλάδας στην Ευρωζώνη και πως η εκταμίευση της έκτης δόσης του πρώτου πακέτου θα πραγματοποιούνται μετά την διενέργεια του δημοψηφίσματος. Στη συνάντηση, ο Σαρκοζί επιτέθηκε στον Παπανδρέου και του ζήτησε να αποφασίσει τι θα κάνει όταν επιστρέψει στην Αθήνα. Μετά τη συνάντηση, η Μέρκελ και ο Σαρκοζί παραχώρησαν κοινή συνέντευξη Τύπου στην οποία έκαναν δηλώσεις σε αυτό το ύφος. Πριν από τη συνάντηση, ο Μπαρόζο επικοινωνήσε με τον Σαμαρά χωρίς να ενημερώσει τους άλλους συμμετέχοντες και πως ήταν πρόθυμος να υποστηρίξει το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας για να σχηματίσει κυβέρνηση σε συνεργασία με το ΠΑΣΟΚ προκειμένου να αποφευχθεί το δημοψήφισμα. Ανησυχώντας για τη μεταφορά της κρίσης από την Ελλάδα στην υπόλοιπη ευρωζώνη και τους φόβους αστάθειας τον μήνα πριν από το δημοψήφισμα, ο Μπαρόζο προέτρεψε τον Βενιζέλο να ενεργήσει για να ακυρώσει το δημοψήφισμα, αυτά έλαβαν χώρα μετά την

³⁷ «"It was the point where the eurozone could have exploded"». Peter Spiegel (2014-05-11).

ολοκλήρωση των συνομιλιών με την ελληνική αντιπροσωπεία. Όταν η ελληνική αντιπροσωπεία επέστρεψε στην Αθήνα τα ξημερώματα της Πέμπτης 3 Νοεμβρίου, εξέδωσε δήλωση ο Βενιζέλος κατά της διεξαγωγής δημοψηφίσματος, στην οποία ισχυριζόταν ότι το καθεστώς της Ελλάδας στην ευρωζώνη ήταν μια ιστορική κατάκτηση της χώρας.³⁸ Αρκετοί υπουργοί και βουλευτές του κυβερνώντος κόμματος υποστήριζαν τη θέση του Βενιζέλου. Αφού εγκατέλειψε την ιδέα του δημοψηφίσματος, ο πρωθυπουργός έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης στο κοινοβούλιο στην ψηφοφορία της 4ης Νοεμβρίου, με 153 ψήφους υπέρ, υπερψήφισε και η Λούκα Κατεσέλη και στη συνέχεια επανήλθε στο ΠΑΣΟΚ, και 145 ψήφους κατά. Στις 6 Νοεμβρίου συναντήθηκε με τον αρχηγό της αξιωματικής αντιπολίτευσης Αντώνη Σαμαρά στο προεδρικό μέγαρο παρουσία του Προέδρου της Δημοκρατίας. Στη συνάντηση αυτή, οι δύο πολιτικοί αρχηγοί κατέληξαν σε συμφωνία για σχηματισμό κυβέρνησης συνεργασίας³⁹. Μετά από πολυήμερες διαβουλεύσεις μεταξύ των κομμάτων του ΠΑΣΟΚ, της Νέας Δημοκρατίας και του Λάος για την επιλογή του ανθρώπου που θα ηγηθεί της κυβερνητικής δομής, η διαδικασία ολοκληρώθηκε την Πέμπτη 10 Νοεμβρίου, όταν ο Λουκάς Παπαδήμος εξελέγη νέος πρωθυπουργός. Η νέα κυβέρνηση που ορκίστηκε την επόμενη μέρα περιλάμβανε έξι στελέχη του κόμματος της Νέας Δημοκρατίας τέσσερις από το κόμμα του Λάος, ενώ σχεδόν όλη η κυβέρνηση Παπανδρέου παρέμεινε στην νέα δομή.⁴⁰ Εν τω μεταξύ, η πραγματική οικονομία συνέχισε να επιδεινώνεται, με την ανεργία να αυξάνεται σταθερά. Η επιδείνωση της οικονομίας αντανακλάται στην αυξανόμενη συχνότητα υποσιτισμού μεταξύ των μαθητών. Στα τέλη Ιανουαρίου 2012, το Υπουργείο Παιδείας ανακοίνωσε ένα πρόγραμμα συσσιτίων μαθητών για την αντιμετώπιση αυτού του ζητήματος.⁴¹

Τα νέα μέτρα που συνοδεύουν το μνημόνιο, που εγκρίθηκε από την κυβέρνηση στις 10 Φεβρουαρίου 2012, περιλαμβάνουν τα ακόλουθα:

- Μείωση κατά 22% του κατώτατου μισθού σε όλα τα κλιμάκια του βασικού μισθού (από 751,39€ σε 586,08€) και 32% στους νέους από 18 έως 25 ετών (από 751,39€ σε 510,95€).

³⁸ «Μέρκελ –Σαρκοζί υπαγορεύουν όρους του δημοψηφίσματος». Ελευθεροτυπία. 3 Νοεμβρίου 2011.

³⁹ «Καταρχήν συμφωνία στη συνάντηση Παπούλια – Παπανδρέου – Σαμαρά». Το Βήμα. 6 Νοεμβρίου 2011.

⁴⁰ «Η νέα κυβέρνηση του Λουκά Παπαδήμου». news247.

⁴¹ «Συσσίτια στα σχολεία από το υπουργείο Παιδείας». news247.

- κατάργηση 150.000 θέσεων εργασίας από το δημόσιο τομέα έως το 2015, εκ των οποίων 15.000 μέσα στο 2012.
- Ατομικές ή επιχειρησιακές συμβάσεις εργασίας αντί για τις κλαδικές. Άρση μονιμότητας σε ΔΕΚΟ και υπό κρατικό έλεγχο τράπεζες.
- Περικοπές συντάξεων, επιδομάτων, δαπανών υγείας, άμυνας, λειτουργιών του Κράτους και εκλογών.
- Κατάργηση των Οργανισμών Εργατικής Κατοικίας και Εστίας.
- Αύξηση αντικειμενικών αξιών και ενοποίηση φόρων στα ακίνητα.
- Πλήρες άνοιγμα 20 κλειστών επαγγελματιών.
- Αύξηση των εισιτηρίων στις Αστικές Συγκοινωνίες και στον ΟΣΕ κατά 25%.
- Κλείσιμο 200 εφοριών, κατάργηση φοροπαλλαγών και χαμηλού ΦΠΑ στα νησιά.

Τα νέα μέτρα που επισυνάπτονται στο δεύτερο μνημόνιο οδήγησαν στην παραίτηση κυβερνητικών στελεχών, με το Λάος να αποχωρεί λίγες μέρες πριν την ψήφισή του.

Στις 12 Φεβρουαρίου 2012 το δεύτερο μνημόνιο ήρθε στην βουλή συζητήθηκε με θέμα, «Εγκριση των Σχεδίων Συμβάσεων Χρηματοδοτικής Διευκόλυνσης μεταξύ του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (Ε.Τ.Χ.Σ.), της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Τράπεζας της Ελλάδος, του Σχεδίου του Μνημονίου Συνεννόησης μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Τράπεζας της Ελλάδος και άλλες επείγουσες διατάξεις για τη μείωση του δημοσίου χρέους και τη διάσωση της εθνικής οικονομίας». Το οποίο ψηφίστηκε τα ξημερώματα της 13ης Φεβρουαρίου. 199 βουλευτές ψήφισαν ναι, 74 κατά, 5 παρών.⁴² Διαδηλωτές και δακρυγόνα στο κέντρο της Αθήνας. Από το απόγευμα της 12ης Φεβρουαρίου 2012 έως τις πρώτες πρωινές ώρες της 13ης Φεβρουαρίου 2012, πραγματοποιήθηκαν πολλές συγκεντρώσεις κατά της ταχείας ψήφισης του δεύτερου μνημονίου η οποία εξελίχθηκε σε παρατεταμένη σύγκρουση μεταξύ δεκάδων χιλιάδων διαδηλωτών και των ΜΑΤ. Συγκεκριμένα, στην Αθήνα, τα γεγονότα κλιμακώθηκαν σε όλο το ιστορικό κέντρο με δεκάδες συγκρούσεις που άφησαν τραυματίες και τις δύο πλευρές, συνελήφθησαν διαδηλωτές και κάηκαν περίπου δέκα κτίρια. Το PSI ολοκληρώθηκε με επιτυχία, στις 9 Μαρτίου. Η συμμετοχή του

⁴² «Ναι» στο Μνημόνιο από 199 βουλευτές και «όχι» από 74». Το Βήμα.

ιδιωτικού τομέα έφτασε το 95,7%.⁴³ Για τα υπόλοιπα 8,5 δισ. ομόλογα πήραν παράταση έως τις 20 Απριλίου. Η απόφαση της κυβέρνησης να συμπεριλάβει μια ρήτρα συλλογικής δράσης (CAC) θεωρήθηκε πιστωτικό γεγονός από την ISDA και είχε ως αποτέλεσμα την ενεργοποίηση CDS 3,2 δισεκατομμυρίων. Μέσω του PSI, διαγράφηκαν 106 δισ. ευρώ από ένα προβλεπόμενο χρέος 130 δισ. ευρώ. Για την ανακεφαλαιοποίηση του τραπεζικού συστήματος κατατέθηκαν 49 δισ. ευρώ, ενώ διαγράφηκε το 53,5% από τα 206 δισ. ευρώ από ομόλογα. Ο πρωθυπουργός Λουκάς Παπαδήμος στις 11 Απριλίου 2012, ανακοίνωσε την ημερομηνία των εκλογών. Η ημερομηνία τους έχει οριστεί για τις 6 Μαΐου. Τα αποτελέσματα των εκλογών της 6ης Μαΐου οδήγησαν σε μια θεμελιώδη αλλαγή στο πολιτικό τοπίο. Το ποσοστό των κομμάτων του συνασπισμού έχει μειωθεί σημαντικά, ενώ το ποσοστό των κομμάτων που αντιτίθενται στις κυβερνητικές πολιτικές έχει αυξηθεί σημαντικά. Καμία κυβέρνηση δεν σχηματίστηκε ποτέ από έναν κατακερματισμένο πολιτικό στίβο. Στις 16 Μαΐου, η υπηρεσιακή κυβέρνηση, που είχε διορίσει ως πρωθυπουργό τον Παναγιώτη Πικραμμένο, ανακοίνωσε ότι θα διεξαχθούν νέες εκλογές στις 17 Ιουνίου⁴⁴. Η Νέα Δημοκρατία αναδείχτηκε ως πρώτο κόμμα, στις εκλογές της 17ης Ιουνίου, αλλά δεν κατείχε αυτοδυναμία. Με τη συνεργασία των κομμάτων του ΠΑΣΟΚ και του κόμματος ΔΗΜΑΡ σχηματίστηκε κυβέρνηση σύμπραξης με πρωθυπουργό τον Αντώνη Σαμαρά.

3.4 Η περίοδος του Μεσοπρόθεσμου 2013-2016 και το τρίτο Μνημόνιο

Οι παρατεταμένες διαπραγματεύσεις μεταξύ κυβέρνησης και Τρόικας οδήγησαν στη σύνταξη του μεσοπρόθεσμου δημοσιονομικού στρατηγικού πλαισίου για την περίοδο 2013-2016. Στις 5 Νοεμβρίου κατατέθηκε στο κοινοβούλιο το πολυνομοσχέδιο σε ένα άρθρο 216 σελίδων με κατεπείγουσες διαδικασίες. Όριζε μέτρα συνολικού ύψους 18,9 δισ. ευρώ, εκ των οποίων τα 9,4 δισ. αφορούν το έτος 2013. Στις 7 Νοεμβρίου ψηφίστηκε με 153 ψήφους υπέρ, από τα κόμματα της ΝΔ και του ΠΑΣΟΚ, ανάμεσα τους υπήρχαν και διαφωνούντες βουλευτές.

Μεταξύ άλλων το νέο πακέτο μέτρων ορίζονταν τα εξής:

1. Αύξηση των ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης κατά 2 έτη, από 1-1-2013

⁴³ «Στο 95,7% η συμμετοχή στο ελληνικό PSI ξεπέρασε κάθε προσδοκία». Τα Νέα. 9 Μαρτίου 2012.

⁴⁴ «Ορκίστηκε η υπηρεσιακή κυβέρνηση Πικραμμένου». Το Βήμα. 16 Μαΐου 2012.

2. Μείωση συντάξεων από 5% έως 15%, από τα 1.000 ευρώ και άνω
3. Μειώσεις στο εφάπαξ έως 83%
4. Κατάργηση της καθολικότητας της Εθνικής Γενικής Συλλογικής Σύμβασης Εργασίας
5. Κατάργηση των δώρων Χριστουγέννων και Πάσχα, όπως και των επιδομάτων αδειάς για τους δημοσίους υπαλλήλους και συνταξιούχους
6. Μείωση χρόνου προειδοποίησης για απολύσεις σε 4 αντί 6 μήνες
7. Περικοπές στα ειδικά μισθολόγια
8. Ένταξη στο ενιαίο μισθολόγιο των εργαζομένων στις ΔΕΚΟ
9. Εφαρμογή διαθεσιμότητας ενός έτους, με μειωμένο μισθό σε μόνιμους υπαλλήλους του δημοσίου, οι θέσεις των οποίων καταργούνται
10. Κατάργηση των πολυάριθμων οικογενειακών επιδομάτων και αντικατάστασής τους από το ενιαίο επίδομα στήριξης τέκνων
11. Αύξηση φόρου στο υγραέριο κίνησης κατά 23 λεπτά
12. Εισαγωγή έκτακτης εισφοράς στα φωτοβολταϊκά
13. Αντίτιμο 25 ευρώ για εισαγωγή σε νοσοκομείο

Στις 22 Δεκεμβρίου 2012 ψηφίστηκε ο προϋπολογισμός του 2013 χωρίς διαρροές από την κυβέρνηση⁴⁵. Στις 28 Απριλίου του 2013, η βουλή ψήφισε το πολυνομοσχέδιο από το Υπουργείο Οικονομικών που περιείχε σημαντικές αλλαγές σε αρκετούς επαγγελματικούς κλάδους. Υπέρ του πολυνομοσχεδίου ψήφισε η κυβερνητική πλειοψηφία 168 βουλευτών, αλλά και ανεξάρτητοι βουλευτές. Αρκετές αντιδράσεις προκάλεσε η ψήφιση του πολυνομοσχεδίου κυρίως στον κλάδο της εκπαίδευσης, που είχε ως αποτέλεσμα να οδηγήσει στην απόφαση της κυβέρνησης για επιστράτευση εκπαιδευτικών.⁴⁶ Η συγκεκριμένη επιστράτευση ήταν η τέταρτη μέσα το ίδιο έτος.

Στις 25ης Ιανουαρίου 2015 στις εκλογές, ψηφίστηκε ο Σύριζα ως πρώτο κόμμα κερδίζοντας 149 έδρες με 36,34%, σχηματίζοντας κυβέρνηση συνασπισμού με το κόμμα Ανεξάρτητοι Έλληνες. Η νέα κυβέρνηση ξεκίνησε μια σειρά επαναδιαπραγματεύσεων με τους πιστωτές που σχεδόν πάντα κατέληγαν σε αδιέξοδο, με αποκορύφωμα ένα τελεσίγραφο από αξιωματούχους της ΕΕ στις 25 Ιουνίου 2015. Την επόμενη μέρα, ο Πρωθυπουργός ανακοίνωσε στο υπουργικό του συμβούλιο ότι σκόπευε να διεξαγάγει δημοψήφισμα στις 5 Ιουλίου του 2015 σχετικά με το εάν το

⁴⁵ «Ψηφίστηκε ο προϋπολογισμός χωρίς διαρροές για τη κυβέρνηση». tvxs.gr. 22 Δεκεμβρίου 2012.

⁴⁶ «86.000 εκπαιδευτικούς επιστρατεύει η κυβέρνηση». newsit.gr.

σχέδιο συμφωνίας, που υποβλήθηκε στο Eurogroup από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο στις 25 Ιουνίου 2015, πρέπει να γίνει αποδεκτό. Το συγκεκριμένο σχέδιο είχε δύο μέρη. Το πρώτο ήταν "Μεταρρυθμίσεις για την ολοκλήρωση του τρέχοντος προγράμματος και πέραν αυτού" και το δεύτερο ήταν "Προκαταρκτική ανάλυσης βιωσιμότητας χρέους". Ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ζαν Κλοντ Γιούνκερ, η καγκελάρια της Γερμανίας Άνγκελα Μέρκελ και ο Γάλλος πρόεδρος Φρανσουά Ολάντ κατέστησαν σαφές σε κοινή δήλωση μετά την ανακοίνωση για την πραγματοποίηση δημοψηφίσματος ότι το δημοψήφισμα θα αφορά το εάν η Ελλάδα θα παραμείνει ή όχι στη ζώνη του ευρώ. Το δημοψήφισμα απέρριψε την τελική πρόταση των θεσμών με 61,31 τοις εκατό. Στις 6 Ιουλίου παραιτήθηκε ο υπουργός Οικονομικών Γιάνης Βαρουφάκης και αντικαταστάθηκε από τον Ευκλείδη Τσακαλώτο. Παρά το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος, η κυβέρνηση συνέχισε τις συζητήσεις με τους πιστωτές και τελικά κατέληξαν σε συμφωνία στις 13 Ιουλίου. Η υπογραφή του τρίτου δανείου με τους θεσμούς από τον Αλέξη Τσίπρα είχε δημιουργήσει μεγάλες αντιδράσεις στο εσωτερικό του ΣΥΡΙΖΑ. Ο Πρωθυπουργός αντικατέστησε υπουργούς που είχαν αρνηθεί να συμφωνήσουν με το μνημόνιο και στις 17 Ιουλίου 2015 έγινε ανασχηματισμός του υπουργικού συμβουλίου. Το τρίτο μνημόνιο ψηφίστηκε από 222 βουλευτές στις 14 Αυγούστου, αλλά η διαδικασία σχηματισμού κυβέρνησης υπέστη μεγάλες απώλειες. Αυτές οι απώλειες οδήγησαν τον Αλέξη Τσίπρα να ανακοινώσει την παραίτησή του από την κυβέρνηση στις 20 Αυγούστου. Στις 21 Αυγούστου πολλοί βουλευτές που αποχώρησαν από τον ΣΥΡΙΖΑ σχημάτισαν μια νέα κοινοβουλευτική ομάδα με την ονομασία Λαϊκή Ενότητα. Μετά από μια διαδικασία διερευνητικής εντολής που δεν οδήγησε στον σχηματισμό νέας κυβέρνησης, η πρόεδρος του Αρείου Πάγου Βασιλική Θάνου έλαβε εντολή από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας να σχηματίσει κυβέρνηση για μια θητεία μέχρι τις πρόωρες εκλογές, στις 20 Σεπτεμβρίου. Μέχρι τις 30 Ιουνίου 2015 δεν έχει καταβληθεί το πακέτο δόσεων του δανείου προς το ΔΝΤ, επομένως, σύμφωνα με τους κανονισμούς του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, η Ελλάδα να θεωρείται χρεοκοπημένη χώρα από την 1η Ιουλίου 2015.⁴⁷ Στις πρόωρες εκλογές της 20ης Σεπτεμβρίου 2015, ο Σύριζα ξαναψηφίστηκε με ποσοστό 35,46% και σχημάτισε για

⁴⁷ «Εληξε και επίσημα το πρόγραμμα στήριξης της Ελλάδας - Και τυπική πλέον η χρεωκοπία - Ληξιπρόθεσμες οι οφειλές προς το ΔΝΤ». newsbeast.gr.

άλλη μια φορά κυβέρνηση συνεργασίας με το κόμμα των Ανεξάρτητων Ελλήνων. Ο Αλέξης Τσίπρας ορκίστηκε πρωθυπουργός στις 21 Σεπτεμβρίου 2015, ενώ η νέα κυβέρνηση στις 23 Σεπτεμβρίου 2015. Στις 4 Οκτωβρίου 2015 ο Νίκος Βούτσης εξελέγη νέος Πρόεδρος της Βουλής, με 181 ψήφους. τους επόμενους μήνες ξεκίνησαν οι προετοιμασίες για το νέο ασφαλιστικό. Στα μέσα Ιανουαρίου 2016, οι αγρότες άρχισαν να κινητοποιούνται σε ένδειξη διαμαρτυρίας, αποκλείοντας δρόμους, λιμάνια και συνοριακούς σταθμούς και οργάνωσαν γενική απεργία στις 4 Φεβρουαρίου 2016.

Στις 18 Μαΐου 2017 ψηφίστηκε ο νόμος 4472/2017, ο οποίος από ορισμένα ΜΜΕ χαρακτηρίστηκε ως το τέταρτο μνημόνιο. Το πολυνομοσχέδιο που ήρθε περιλάμβανε μέτρα συνολικού ύψους 5.396 δισ. ευρώ. Εν συντομία:

1. Το 2019 καταργείται το Επίδομα Κοινωνικής Αλληλεγγύης Συνταξιούχων (ΕΚΑΣ)
2. Καταργείται η έκπτωση παρακράτησης εισοδήματος
3. Μείωση του αφορολογήτου έως και στα 5.700 ευρώ
4. Περικοπή κατά 50εκ ευρώ στο επίδομα θέρμανσης ενώ καταργείται η επιδότηση νεοεισερχόμενων, προνοιακό επίδομα απροστάτευτων τέκνων
5. Αύξηση από 14% σε 17% η εισφορά των αγροτών
6. Απελευθέρωση ομαδικών απολύσεων
7. Ανάθεση της συμμετοχής του δημοσίου στο υπερταμείο των ΟΑΣΑ, ΟΣΕ, ΟΑΚΑ, ΕΛΤΑ, Διεθνής Αερολιμένας Αθηνών, Ελληνικές Αλυκές, ΕΤΒΑ - ΒΠΠΕ, Ανώνυμη Εταιρεία Διώρυγας Κορίνθου, Οργανισμός Κεντρικών Αγορών και Αλιείας, Κεντρική Αγορά Θεσσαλονίκης, HELEXPO, Hellenic Duty Free Shops, ΕΥΑΘ και ΕΥΔΑΠ, Κτιριακές Υποδομές ΑΕ, ΕΛΒΟ, Αττικό Μετρό και ΔΕΗ

Στις 21 Αυγούστου του 2018, ο τότε πρωθυπουργός της χώρας, Αλέξης Τσίπρας, ανακοίνωσε την αποχώρηση της χώρας από το πρόγραμμα στήριξης στην Ιθάκη. Την 1η Σεπτεμβρίου 2019 έπαψαν να ισχύουν τα capital controls. Στις 9 Οκτωβρίου του 2019, η χώρα δανείστηκε με αρνητικά επιτόκια για πρώτη φορά. Στις 9 Ιανουαρίου 2020, ο ESM εκμηδένισε τα επιτόκια στο μεγαλύτερο μέρος του ελληνικού χρέους. Στις 2 Ιουνίου 2021, ολοκληρώθηκε η δέκατη και τελευταία αξιολόγηση του

οργανισμού. Στις 5 Απριλίου 2022 ολοκληρώθηκε η αποπληρωμή του χρέους του ΔΝΤ νωρίτερα.⁴⁸

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο : Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης

4.1 Εργασιακά και επιχειρήσεις

Η οικονομική κρίση οδήγησε και σε πτώση της παραγωγής, φυσικά, λόγω μειωμένης κατανάλωσης, στους περισσότερους κλάδους της ελληνικής οικονομίας. Αρκετές επιχειρήσεις αναγκάστηκαν να κηρύξουν πτώχευση, ενώ άλλες προσπάθησαν να σωθούν μειώνοντας το λειτουργικό κόστος. Όλα αυτά έχουν σοβαρές επιπτώσεις στον κόσμο της εργασίας, ο οποίος με τη σειρά του έχει οδηγήσει σε αλλαγές και σε ένα πολύ διαφορετικό σύστημα απασχόλησης από αυτό που γνωρίζουμε. Ως αποτέλεσμα, έχουν σημειωθεί πολύ σημαντικές αλλαγές στις εργασιακές σχέσεις τόσο στην Ελλάδα όσο και παγκοσμίως. Εξάλλου, ο κοινός παρονομαστής στην ανάπτυξη των σχέσεων εργασίας-διαχείρισης σε αρκετές χώρες της ΕΕ τα τελευταία χρόνια είναι η μείωση των θέσεων εργασίας, οι υπεργολαβίες, η μετεγκατάσταση παραγωγικών μονάδων, η εξωτερική ανάθεση εργασίας, η μείωση του μισθολογικού κόστους, η αύξηση των ωρών εργασίας και γενικά, η διεύρυνση της εργασιακής ευελιξίας. Η οικονομική κρίση λοιπόν εμφανίζεται και στη χώρα μας καθημερινά, συνοδευόμενη από πολλές αναπροσαρμογές στο χώρο εργασίας. Επιχειρήσεις και οργανισμοί και αναδιοργανώνονται και οι απολύσεις που είναι αποτέλεσμα αυτών των αλλαγών συνοδεύεται και η ήδη αποδυναμωμένη πλευρά των εργαζομένων αδυνατεί να προσφέρει ισορροπία ανάμεσα σε εργασία και επιχειρήσεις. Ο αντίκτυπος των τρεχουσών προσπαθειών αναδιάρθρωσης των επιχειρήσεων είναι σημαντικός. Πολλές εταιρείες έχουν σταματήσει να προσλαμβάνουν και πολλές απολύουν εργαζομένους. Είναι λοιπόν κατανοητό ότι η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση έχει αλλάξει ριζικά τις συνθήκες της αγοράς στις οποίες λειτουργούν οι επιχειρήσεις. Αυτή η κρίση αποτελεί γενική απειλή για τη ζωή των επιχειρήσεων και των δραστηριοτήτων τους και διαταράσσει την παραγωγική τους

⁴⁸ «Σταϊκούρας: Η Ελλάδα ολοκλήρωσε την αποπληρωμή του χρέους προς το ΔΝΤ». <https://www.skai.gr/>.(4 Απριλίου 2022).

ικανότητα. Στην πραγματικότητα, ανεξάρτητα από το μέγεθος του κλάδου ή της επιχείρησης ή τη θέση του στην αγορά, ο αντίκτυπος είναι εκτεταμένος. Ειδικότερα, οι κρίσεις που αντιμετωπίζουν σήμερα οι επιχειρήσεις ορίζονται ως απρόβλεπτες εντάσεις που απαιτούν γρήγορες απαντήσεις και απειλούν τις υπάρχουσες αξίες και στόχους τους, καθιστώντας φτωχές τις μεθόδους πρόληψης και προσαρμογής. Σε ένα ασταθές οικονομικό περιβάλλον όπως η ελληνική οικονομική κρίση, οι οργανισμοί αντιμετωπίζουν επείγουσα ανάγκη να λάβουν μέτρα για να επιβιώσουν. Γενικότερα, τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν σήμερα οι επιχειρήσεις είναι οι μειωμένες πωλήσεις, η προμήθεια πρώτων υλών, η ανάκτηση χρεών, η περιορισμένη ή ανύπαρκτη δανειακή ικανότητα κ.λπ. Οι επιχειρήσεις θα πρέπει να έχουν την αποφασιστικότητα και τη στρατηγική να διαχειρίζονται τις υποθέσεις τους προκειμένου να καταφέρουν να ανταποκριθούν σε δυσάρεστες οικονομικές αλλαγές εγκαίρως και συχνά τα καταφέρνουν καλύτερα από εκείνες που αντιδρούν βιαστικά. Στην πραγματικότητα, όσο πιο γρήγορα και αποτελεσματικά ανταποκρίνεται μια εταιρεία στις οικονομικές αλλαγές στις υπάρχουσες συνθήκες, τόσο μεγαλύτερος είναι ο αντίκτυπος που θα έχει στη φήμη, την αξιοπιστία, την λειτουργική της ακεραιότητα και την απόδοση της αγοράς. Καθώς η οικονομική κρίση είναι πάντα μία πιθανότητα, πολλές επιχειρήσεις κάνουν σχέδια για να αντιμετωπίσουν μια εξαιρετικά αβέβαιη κατάσταση. Αλλά πολλές επιχειρήσεις δεν είναι καλά προετοιμασμένες να αντιμετωπίσουν αυτήν την κατάσταση. Μια σχετική μελέτη (Penn, Schoen και Berland, 2009) έδειξε ότι το 53% των επιχειρήσεων που λειτουργούσαν σε μια οικονομική κρίση δεν ήταν σε θέση να ανταπεξέλθουν. Ωστόσο, οι επιχειρήσεις που διέρχονται από την κρίση αναμένεται να πληγούν περισσότερο από την άποψη των χαμένων εσόδων από τις καλά προετοιμασμένες επιχειρήσεις. Οι επιχειρήσεις ανταποκρίνονται άμεσα στις κρίσεις και επομένως αναμένεται να ανακάμψουν ταχύτερα, κερδίζοντας προβάδισμα έναντι του ανταγωνισμού. Γενικά, οι εταιρείες σε περιόδους οικονομικής κρίσης είναι πιο πιθανό να δουν θετικά αποτελέσματα από μια γενικά δύσκολη κατάσταση. Καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι όσο καλύτερα προετοιμασμένες είναι οι εταιρείες, τόσο πιο εύκολο είναι για αυτές να αντιμετωπίσουν μια κρίση. Ωστόσο, άλλη έρευνα που διεξήχθη την ίδια περίοδο (Raghavan, 2009) έδειξε ότι οι επιχειρήσεις ανταποκρίθηκαν στην κρίση όπως αναμενόταν. Σχεδόν όλες οι επιχειρήσεις ξεκίνησαν με τη μείωση του κόστους ως απάντηση στην πτώση των πωλήσεων και στην έλλειψη τραπεζικής πίστωσης. Οι μειώσεις κόστους αφορούν ταξίδια,

επικοινωνίες και άλλες διακριτικές δαπάνες, αποθέματα, εισπρακτέους λογαριασμούς, μειώσεις μισθών και απολύσεις. Μάλιστα, αρκετές εταιρείες φαίνεται να χρησιμοποιούν την ύφεση ως κίνητρο για να επεκταθούν, να κυνηγήσουν νέες ευκαιρίες και να επιδιώξουν να αποκτήσουν νέους πελάτες. Ειδικότερα, οι επιχειρήσεις θα πρέπει να υιοθετήσουν υπεύθυνες και πρακτικές που θα τους επιτρέψουν να παραμείνουν οικονομικά βιώσιμες κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, αλλά όχι σε βάρος της κοινωνίας. Μια βιώσιμη επιχείρηση πρέπει να καινοτομεί, να υιοθετήσει κατάλληλες περιβαλλοντικές τεχνολογίες, να αναπτύξει δεξιότητες και ανθρώπινο δυναμικό και να αυξήσει την παραγωγικότητα για να παραμείνει ανταγωνιστική στις εγχώριες και διεθνείς αγορές. Στην πραγματικότητα, μελέτες σε επιχειρήσεις όλων των τύπων και μεγεθών δεν δείχνουν σαφή σχέση μεταξύ των συνθηκών εργασίας, της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας.

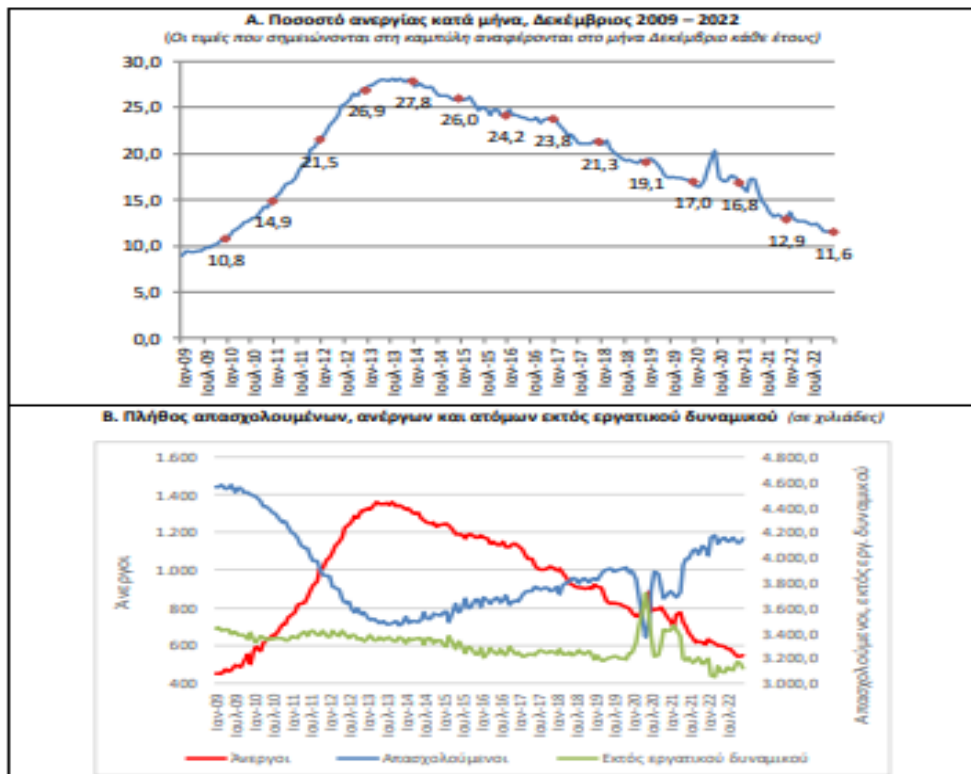
Οι επιχειρήσεις θα πρέπει να προβούν σε κάποιες σημαντικές κινήσεις , για να μπορέσουν να βγούν όσο το δυνατόν λιγότερο αλώβητες από το «στρεβλό» περιβάλλον κρίσης. Η επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης στην Ελλάδα επικρατεί σε όλες τις επιχειρηματικές δραστηριότητες και χαρακτηρίζεται κυρίως από πτώση του κύκλου εργασιών, κατάλυση κερδοφορίας και μείωση της βάσης του εμπορικού κεφαλαίου. Η οικονομική κρίση προφανώς έχει επηρεάσει τις ελληνικές επιχειρήσεις, δημιουργώντας τους κάποια προβλήματα. Ειδικότερα, η οικονομική κρίση επηρέασε άμεσα όχι μόνο τις πωλήσεις τους, τα κέρδη των μετοχών και τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, αλλά και την απασχόληση των εργαζομένων. Σε αυτή τη δύσκολη οικονομική περίοδο για τις ελληνικές επιχειρήσεις, είναι απαραίτητο να υπάρχει μια κατάλληλη στρατηγική. Δυστυχώς, δεν υπάρχει συγκεκριμένη στρατηγική ή τακτική που να μπορούν να εφαρμόσουν οι επιχειρήσεις προκειμένου να επιβιώσουν και να βγουν πιο δυνατές από την οικονομική κρίση. Το οικονομικό περιβάλλον είναι πολύ δύσκολο και απαιτεί άμεση και αποφασιστική δράση από τις επιχειρήσεις. Πρέπει να κατανοούν το περιβάλλον αρκετά καλά ώστε να είναι ενήμεροι και να αξιολογούν τις συνεχιζόμενες αλλαγές, να είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν τη μεγάλη αβεβαιότητα, να είναι σε θέση να αποφύγουν απειλές και τελικά να εκμεταλλευτούν τις ευκαιρίες που προκύπτουν. Οι επιχειρήσεις θα πρέπει να εξασφαλίζουν επαρκές κεφάλαιο κίνησης, να μειώνουν τα περιττά έξοδα, να ακολουθούν πιο ακριβείς τιμολογιακές πολιτικές, να ενισχύουν και να αξιοποιούν πλήρως το ανθρώπινο δυναμικό και ταυτόχρονα να υιοθετούν καινοτόμες ιδέες. Τα

μέτρα που έλαβαν οι επιχειρήσεις για να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες περιλαμβάνουν περικοπές τιμών, περιορισμούς στα λειτουργικά έξοδα, αντικατάσταση προμηθευτών, απολύσεις, ανάπτυξη πωλήσεων στο εξωτερικό και περιορισμούς στις δραστηριότητες. Ωστόσο, καθώς οι περισσότερες εταιρείες επέλεξαν έναν συνδυασμό μεμονωμένων ενεργειών, συμπεριλαμβανομένων περικοπών τιμών και μειωμένων παραγωγικών δραστηριοτήτων. Άλλα μέτρα πολιτικής που προτείνονται για την αντιμετώπιση της επιχειρηματικής κρίσης στην Ελλάδα περιλαμβάνουν χαμηλότερους φόρους, χαμηλότερα επιτόκια, μειωμένη γραφειοκρατία και αυξημένη ρευστότητα στην αγορά. Το μεγαλύτερο μέρος της ερευνητικής εργασίας που έχει γίνει δείχνει γενικά ότι οι μικρές επιχειρήσεις φέρουν το κύριο βάρος της παρατεταμένης οικονομικής κρίσης. Επιπλέον, η βιομηχανία των μέσων ενημέρωσης έχει επηρεαστεί δυσανάλογα από τη σοβαρότητα της ύφεσης λόγω των περιορισμένων οικονομικών πόρων και της μεγάλης εξάρτησης από τραπεζικά δάνεια, αναγκάζοντάς τους να πληρώνουν υψηλότερα επιτόκια από τις μεγαλύτερες εταιρείες. Αντίθετα, η ένταση της κρίσης του 2012 και ο φόβος των υποχρεώσεων μη πληρωμής οδήγησαν τους προμηθευτές σε πολλές περιπτώσεις να απαιτούν προκαταβολές ή αποπληρωμές εντός λογικών προθεσμιών. Το πρόβλημα ενισχύεται περαιτέρω εάν λάβουμε υπόψη τον περιορισμένο ρόλο των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων στη διευκόλυνση της χρηματοδότησης των ΜΜΕ και στην αποθάρρυνση της επενδυτικής χρηματοδότησης από άλλες πηγές. Σύμφωνα με την SBA (2013), η Ελλάδα έχει τις χειρότερες επιδόσεις στην ΕΕ στον σημαντικό τομέα της χρηματοδότησης και δυστυχώς αυτή η τάση φαίνεται να επιδεινώνεται με την πάροδο του χρόνου. Συγκεκριμένα, σχεδόν το ένα τρίτο των αιτήσεων δανείων που υποβλήθηκαν από ελληνικές ΜΜΕ απορρίφθηκαν λόγω της απροθυμίας των τραπεζών να δανείσουν. Επιπλέον, ο συνολικός χρόνος που χρειάστηκε για την ημερομηνία πληρωμής ήταν υπερδιπλάσιος από τον μέσο όρο της ΕΕ (113 ημέρες έναντι 53 ημερών), με τις εκκρεμείς πληρωμές να αντιστοιχούν στο 4,9% του συνόλου (μέσος όρος ΕΕ: 2,9%), ενώ η χρηματοδότηση επενδύσεων επιχειρηματικού κεφαλαίου αντιστοιχούσε μόνο για το ένα δέκατο του μέσου όρου, γεγονός που υποδηλώνει -μεταξύ άλλων- αρνητικό συναίσθημα προς τις επιχειρηματικές συμμαχίες και την αποφυγή ξένων επενδυτών να χρηματοδοτήσουν επενδυτικά σχέδια σε ένα ασταθές κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον. Η ύφεση είναι πλέον ένα παγκόσμιο πρόβλημα και υπάρχει ανάγκη να διερευνηθεί η πιθανή επίδρασή της στον τομέα της υγείας. Ο αντίκτυπος της κρίσης γίνεται αισθητός στις χώρες χαμηλού

εισοδήματος μέσω της μειωμένης καταναλωτικής ζήτησης, της στενότερης πρόσβασης σε κεφάλαια, των χαμηλότερων άμεσων ξένων επενδύσεων και των μικρότερων προγραμμάτων δημόσιων επενδύσεων. Ως αποτέλεσμα, η ανεργία αυξάνεται και το εισόδημα μειώνεται. Καθώς η ζήτηση για ιδιωτικές υπηρεσίες υγείας μειώνεται, οι υπηρεσίες του δημόσιου τομέα γίνονται η μοναδική πηγή υγειονομικής περίθαλψης και ταυτόχρονα μειώνονται τα κρατικά έσοδα για τη χρηματοδότηση αυτών των υπηρεσιών. Το κόστος εισαγωγής αυξάνεται όταν το τοπικό νόμισμα υποτιμάται. Οι προνοητικές και καλά προετοιμασμένες επιχειρήσεις μπορούν να εντοπίσουν σημαντικές ευκαιρίες εν μέσω κρίσεων. Οποιοδήποτε νόμισμα έχει δύο όψεις, η οικονομική κρίση είναι η δοκιμαστική του περίοδος και είναι επίσης μια εξαιρετική ευκαιρία να γίνεις πιο δυνατός και μεγαλύτερος. Εάν μια επιχείρηση θέλει να επιβιώσει από την κρίση, θα πρέπει να διατηρεί υψηλό συγκριτικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα έναντι των ανταγωνιστών της, να είναι ευέλικτη, να προσαρμόζεται στην εποχή, να καινοτομεί και να χρησιμοποιεί τεχνολογία και διάφορα σύγχρονα μέσα. Στην πραγματικότητα, οι επιχειρήσεις δέχονται τεράστια πίεση να προσαρμοστούν σε αυτές τις συνθήκες.

Η ανεργία είναι επίσης ένα θέμα που θα συζητήσουμε σε αυτό το κεφάλαιο. Συνολικά, η ανεργία είναι ένα από τα σημαντικότερα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες. Η Ελλάδα δεν αποτελεί εξαίρεση, ειδικά την στιγμή που η χώρα διέρχεται τη χειρότερη ύφεση των τελευταίων ετών. Ιδιαίτερα ανοδική τάση παρουσιάζει η ανεργία τα τελευταία χρόνια – όπως ήταν αναμενόμενο και με βάση τις προβλέψεις, η ανεργία αναμένεται να αυξηθεί ακόμη περισσότερο τα επόμενα δύο χρόνια. Αρχικά, μπορούμε να πούμε ότι η ανεργία δεν είναι φαινόμενο που η χώρα μας βρίσκεται σε χαμηλό επίπεδο, αν και η υπάρχουσα οικονομική κατάσταση απλώς την επιδεινώνει. Ο παρακάτω πίνακας δείχνει τη μεταβολή του ποσοστού ανεργίας σε σχέση με το εργατικό δυναμικό της χώρας από το 2000 έως το 2009. Προηγουμένως, ωστόσο, από το 1972 έως το 1979, το ποσοστό ανεργίας ήταν μόνο ένα αρκετά χαμηλό ποσοστό, κυμαινόμενο από 1% έως 2%. Από το 1979, λόγω κάποιων εξωτερικών παραγόντων. Η ανεργία άρχισε να αυξάνεται και στα μέσα της δεκαετίας του 1990 ήταν πάνω από 10%. Ωστόσο, το ποσοστό ανεργίας μειώθηκε ελαφρά το 2002, αλλά παραμένει σε πολύ υψηλό επίπεδο.

Γράφημα 1: Εξέλιξη μεγεθών απασχόλησης και ανεργίας

Τα μεγέθη και οι μεταβολές των εκτιμήσεων του πλήθους των απασχολούμενων, ανέργων, των ατόμων εκτός του εργατικού δυναμικού καθώς και το ποσοστό ανεργίας κατά τον Δεκέμβριο των ετών 2017 έως και 2022 παρουσιάζονται στον Πίνακα 1. Οι πλήρεις χρονοσειρές για απασχολούμενους, ανέργους, άτομα εκτός του εργατικού δυναμικού και το ποσοστό ανεργίας δημοσιεύονται στην ιστοσελίδα της ΕΛΣΤΑΤ. Το Γράφημα 2 παρουσιάζει τις ποσοστιαίες μεταβολές σε σχέση με τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους.

Όπως φαίνεται από το παραπάνω σχήμα, ο αριθμός των ανέργων αυξάνεται χρόνο με το χρόνο, ενώ η αύξηση το 2013-2014 ήταν χαμηλότερη από το αντίστοιχο ποσοστό των προηγούμενων ετών. Επομένως, όσο αυξάνεται ο αριθμός των ανέργων, μειώνεται ο αριθμός των απασχολούμενων και το αντίστοιχο ποσοστό.

4.2 Επιπτώσεις στον κλάδο της Υγείας

Κατά τη διάρκεια της ελληνικής οικονομικής κρίσης, ο τομέας της υγείας γενικά επηρεάστηκε αρνητικά και χρειάστηκε χρηματοδότηση τουλάχιστον 1,1 τρισεκατομμύρια ευρώ μέσω δανείων για κατάλληλες υπηρεσίες στον τομέα της

κλινικής θεραπευτικής δραστηριότητας Είναι κοινή πρακτική για τις κυβερνήσεις σε χώρες που διέρχονται οικονομική κρίση να λαμβάνουν μέτρα για τη μείωση του κόστους του δημόσιου τομέα, συμπεριλαμβανομένων των οργανισμών δημόσιας υγείας που πρέπει να μειώσουν το λειτουργικό κόστος και να περιορίσουν σημαντικά τις δαπάνες. Στην Ελλάδα, η κυβέρνηση, οι καταναλωτές και οι μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί υγείας βρίσκονται σε δυσμενή θέση να πιέζονται, καθώς η ανεργία συνεχίζει να αυξάνεται, όπως δείξαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, καθώς οι πιέσεις για τις θέσεις εργασίας συνεχίζονται. Η ανεργία οδηγεί σε περικοπές ασφαλίσεων. Η πίεση για χρηματοδότηση στον τομέα της υγείας προβάλλει δύο αξιόλογες συνιστώσες:

- Την υπερβολική και κρίσιμη σπουδαιότητα της βιωσιμότητας των συστημάτων ιατρικής περίθαλψης, ασφαλιστικής κάλυψης και κοινωνικής προστασίας.
- Την ανάδειξη της κρίσιμης σπουδαιότητας των κοινωνικών προσδιοριστών της υγείας.

Τα δημόσια ελλείμματα και η ανεργία έχουν ασκήσει τεράστια πίεση στους ασφαλιστικούς προϋπολογισμούς, καθώς και σε οργανισμούς που παρέχουν υγειονομική περίθαλψη που ελέγχεται από την κεντρική κυβέρνηση, καθώς και ιδιωτικές εταιρείες που παρέχουν υγειονομική περίθαλψη, οι οποίες, όπως όλες οι εταιρείες, έχουν προβλήματα ρευστότητας. Και δυσκολεύονται να καλύψουν τις δανειακές τους ανάγκες. Δεδομένων των αρνητικών επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στον τομέα της υγείας, φυσικά θα υπάρξουν πρόσθετες απαιτήσεις για υπηρεσίες υγείας. Αυτή η ζήτηση, με τη σειρά της, μπορεί να κατακλύσει πρωτίστως τις δημόσιες μονάδες που παρέχουν περίθαλψη, καθώς αποδεικνύεται ότι σε περιόδους μειωμένων εσόδων, οι ασθενείς στρέφονται σε περίθαλψη που προφανώς πρέπει να καλύπτεται και από ασφάλιση. Το σύστημα παροχής υπηρεσιών υγείας στην Ελλάδα αντιμετωπίζει προβλήματα χρηματοδότησης για δύο βασικούς λόγους, ο πρώτος είναι η μείωση των κρατικών δαπανών για την υγεία λόγω των υφιστάμενων οικονομικών περιορισμών. Ο δεύτερος λόγος έχει να κάνει με τη διακοπή της οικονομικής βοήθειας από ξένες χώρες, συνήθως από τις πλουσιότερες χώρες, το νομοσχέδιο που καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος της χρηματοδότησης για τον τομέα της υγείας θα επιδιώξει τώρα να μειώσει εξίσου τις δαπάνες τους. Στην Ελλάδα, η οικονομική ανάπτυξη έχει συρρικνωθεί από το 2008. Στην Ελλάδα, η ζήτηση και η

χρήση ιατρικών και φαρμακευτικών υπηρεσιών έχει αυξηθεί από το 2009, κυρίως στον δημόσιο και ασφαλιστικό τομέα, καθώς η μείωση του διαθέσιμου εισοδήματος οδήγησε σε στροφή της κατανάλωσης ιατρικών υπηρεσιών σε καλυμμένες από ασφαλιστικές υπηρεσίες. Αυτή η κατάσταση ασκεί πρόσθετη πίεση στην αποτελεσματικότητα και την αποδοτικότητα των συστημάτων υγείας πέρα από τις υπάρχουσες πιέσεις. Σύμφωνα με τα ευρήματα, η ανταπόκριση του ελληνικού συστήματος υγείας ήταν ελάχιστη. Η δυσαρέσκεια καταναλωτή-ασθενούς εκδηλώνεται κυρίως στο υψηλό κόστος των ιδιωτικών εταιρειών που παρέχουν ιατρικές υπηρεσίες, την παραοικονομία, τις μεγάλες αναμονές και την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών, ιδίως στην πρωτοβάθμια περίθαλψη. Ταυτόχρονα, οι κοινωνικοοικονομικές ανισότητες στην πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας και τα αποτελέσματά τους (δηλαδή τα επίπεδα υγείας) θα αυξηθούν. Σε μελέτες που έγιναν στην Ελλάδα, φαίνεται να υπάρχει ισχυρή συσχέτιση μεταξύ της χρήσης των υπηρεσιών υγείας και των αυτοαξιολογούμενων επιπέδων υγείας και εισοδήματος. Τα ευρήματα αυτά έχουν επιβεβαιωθεί και από την ΕΣΥΕ, σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία, το 2006 το 20,3% του εθνικού πληθυσμού (838.910 νοικοκυριά) ανήκε σε οικογένειες χαμηλού εισοδήματος. Όσον αφορά την υγεία, τα μέλη του νοικοκυριού που κινδυνεύουν από φτώχεια ανέφεραν χειρότερη υγεία. Συγκεκριμένα, οι φτωχοί έχουν 35% περισσότερες χρόνιες ασθένειες από τους μη φτωχούς. Οι δυσκολίες στην εξυπηρέτηση των δημόσιων νοσοκομείων και των ασφαλιστικών οργανισμών υγείας είναι ήδη εμφανείς καθώς τα ελλείμματα αυξάνονται, ενώ ο ιδιωτικός τομέας υγείας αντιμετωπίζει ήδη παρόμοια προβλήματα. Οι ιδιωτικές ασφαλιστικές εταιρείες θα αντιμετωπίσουν δυσκολίες χρηματοδότησης καθώς η ζήτηση για ιδιωτικά ασφαλιστήρια συμβόλαια υγείας μειώνεται λόγω της πτώσης του διαθέσιμου εισοδήματος. Προβλήματα προκύπτουν επίσης όσον αφορά την αποτελεσματική διαχείριση των χρόνιων ασθενειών, ιδίως μεταξύ των ατόμων που ανήκουν σε μειονεκτούσες κοινωνικές ομάδες. Ωστόσο, οι διαδεδομένες μορφές οριζόντιας αλληλεγγύης και η παρουσία δομών κοινωνικής προστασίας και υγιεινής είναι θετικά για την Ελλάδα, καθώς μπορούν να απορροφήσουν μεγάλο μέρος αυτής της κοινωνικής και οικονομικής έντασης και να προστατεύσουν τον πληθυσμό από μια υγειονομική-οικονομική κρίση. Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΣΥΕ, τα κοινωνικά επιδόματα και οι κοινωνικές μεταβιβάσεις, δηλαδή κοινωνική βοήθεια, οικογενειακά, επιδόματα ανεργίας και ασθένειας, επιδόματα αναπηρίας-αναπηρίας, εκπαιδευτικά επιδόματα και συντάξεις, έχουν μειώσει σημαντικά το ποσοστό φτώχειας. Έχοντας

αυτό κατά νου, υπήρξε επίσης η ανάγκη υποστήριξης νοικοκυριών που αντιμετωπίζουν καταστροφικές δαπάνες υγειονομικής περίθαλψης, δηλαδή ξοδεύουν περισσότερο από το 40% του εισοδήματος λόγω απροσδόκητων γεγονότων ή δαπανηρών χρόνιων ασθενειών. Παρόλο που το μεγαλύτερο κύμα ύφεσης φαίνεται να έχει περάσει και η παγκόσμια οικονομία άρχισε να παρουσιάζει ενδεικτικά σημάδια ανάκαμψης το 2014, υπάρχουν ακόμη αρκετά προβλήματα που πρέπει να επιλυθούν ώστε οι αγορές να επιστρέψουν στους κανονικούς τους ρυθμούς. Στον τομέα της υγείας, η οικονομική κρίση μπορεί τελικά να έχει θετικά αποτελέσματα, πυροδοτώντας διαρθρωτικές αλλαγές που επικεντρώνονται στη δημόσια υγεία, δημιουργική σκέψη για την ανοικοδόμηση της ασφάλισης υγείας.

4.3 Επιπτώσεις στον χρηματοπιστωτικό κλάδο

Σε αυτό το δύσκολο οικονομικό περιβάλλον, το ελληνικό τραπεζικό σύστημα αντιμετωπίζει πρωτόγνωρες προκλήσεις, τις οποίες πρέπει να ξεπεράσει σε κλίμα αβεβαιότητας. Οι αξιολογήσεις πιστοληπτικής ικανότητας των ελληνικών τραπεζικών ιδρυμάτων υποβαθμίζονται συνεχώς λόγω της αντίστοιχης υποβάθμισης της συνολικής αξιολόγησης της χώρας, της αυξανόμενης απομόνωσης από τις διεθνείς αγορές χρηματοδότησης και των περιορισμών ρευστότητας λόγω μεγάλων εκροών καταθέσεων. Η αύξηση της ρευστότητας που παρατηρείται στην ελληνική αγορά είναι κυρίως κοινά μέτρα ενίσχυσης ρευστότητας από τον μηχανισμό Έκτακτης Παροχής Ρευστότητας (ELA) για λογαριασμό του ελληνικού κράτους, της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας και της Τράπεζας της Ελλάδος. Το 2012 ήταν επίσης μια δύσκολη χρονιά για την Ελλάδα και το τραπεζικό της σύστημα. Αν και το διεθνές οικονομικό περιβάλλον ανακάμπτει σταδιακά, η Ελλάδα έχει πέσει σε ύφεση για πέμπτη συνεχή χρονιά και η οικονομική άνθηση αναμένεται να αντιστραφεί από το 2014. Ταυτόχρονα, όταν ολοκληρώθηκε το εθελοντικό πρόγραμμα ανταλλαγής ομολόγων (PSI+) τον Μάρτιο του 2012, οι ελληνικές τράπεζες συμμετείχαν σε περίπου 50 δισ. ευρώ σε ομόλογα και ομολογιακά δάνεια, που αντιπροσωπεύουν περίπου το 25% του συνολικού πεδίου του προγράμματος. Αυτή η δράση τους ήταν καθοριστική για την επιτυχία του PSI+ και το υψηλό τελικό ποσοστό (96,6%) της συμμετοχής του ιδιωτικού τομέα. Ωστόσο, αυτή η εθελοντική βοήθεια προς το κράτος ήταν δαπανηρή για τις ελληνικές τράπεζες. Λόγω της συμμετοχής τους στο PSI+ και

της (μειωμένης) αποτίμησης των νέων κρατικών ομολόγων με βάση την τρέχουσα αξία τους, αναγκάστηκαν να καταγράψουν εκτιμώμενη (προ φόρων) ζημιά περίπου 38 δισ. ευρώ. Επίσης, τον Δεκέμβριο του 2012, η Τράπεζα της Ελλάδος συμμετείχε σε επαναγορά ομολόγων μετά την απόφαση του Eurogroup της 27ης Νοεμβρίου για την Ελλάδα. Σύμφωνα με σχετικούς υπολογισμούς, το ύψος των ομολόγων στα οποία συμμετείχαν οι ελληνικές τράπεζες ήταν περίπου 14 δισ. ευρώ, αντιπροσωπεύοντας περίπου το 45% της συνολικής περιφέρειας του σχεδίου, συμβάλλοντας όσο το δυνατόν περισσότερο στην έγκριση της δεύτερης παρτίδας πληρωμών κεφαλαίων, στο πλαίσιο του δεύτερου σχεδίου οικονομικής προσαρμογής της Ελλάδας που συμφωνήθηκε τον Φεβρουάριο του 2012, ύψους 49,1 δισ. ευρώ. Παρά τα προβλήματα που περιγράφονται παραπάνω, οι τράπεζες έχουν και θα συνεχίσουν να επιδεικνύουν εξαιρετική ανθεκτικότητα. Στο δύσκολο οικονομικό περιβάλλον, το τραπεζικό μας σύστημα αντιμετώπισε μια σειρά από προκλήσεις, ως εξής:

1. ολοκλήρωση της διαδικασίας ανακεφαλαιοποίησης του, με σκοπό την επαναφορά της εμπιστοσύνης καταθετών και επενδυτών
2. Η συνέχιση της συγκράτησης των λειτουργικών εξόδων των τραπεζικών συστημάτων
3. Η θωράκιση από την επίδραση των αυξημένων μη εξυπηρετούμενων δανείων λόγω της βαθιάς ύφεσης, και
4. Η στήριξη της πραγματικής οικονομίας της Ελλάδας και των διεθνών δραστηριοτήτων των τραπεζικών οργανισμών.

Σε αυτές τις δύσκολες οικονομικές συνθήκες, τα τραπεζικά ιδρύματα που δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα προχωρούν ολοένα και περισσότερο σε εκτεταμένες ρυθμίσεις για πάσης φύσεως δάνεια και άλλα χρέη προς αυτούς, στέγαση, καταναλωτές και επιχειρήσεις. Σε διαρκή βάση, αναπτύσσονται και εφαρμόζονται από κοινού συγκεκριμένα προγράμματα εποπτείας από τις τράπεζες, τα οποία απευθύνονται σε όλους ανεξαιρέτως τους οφειλέτες, με ιδιαίτερη προσοχή στη διευκόλυνση και ανακούφιση όσων έχουν ή επηρεάζονται περισσότερο από τους άνεργους, απολυμένους, συνταξιούχων και όσων έχουν σοβαρά μειωμένα εισοδήματα. Σύμφωνα με στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος και της ΕΛΣΤΑΤ, η χρηματοδότηση φυσικών προσώπων και επιχειρήσεων συνέχισε να μειώνεται την

πενταετία 2007-2011. Ωστόσο, η μεγαλύτερη μείωση σημειώθηκε στην καθαρή ροή δανείων προς φυσικά πρόσωπα. Το χαρακτηριστικό είναι ότι το 2011 η κλίμακα αυτή έπεσε κατά 4,6 δις. σε σύγκριση με αντίστοιχη μείωση 1,4 δις. ευρώ το 2010. Η μείωση αυτή οφείλεται στην πραγματικότητα στη μειωμένη ζήτηση για δάνεια, στη μη ρευστότητα και στην αυστηροποίηση των πιστωτικών προτύπων που έχουν τεθεί από τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Από τις αρχές του 2010, τα τραπεζικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα έδωσαν ιδιαίτερη προσοχή στις αλλαγές της οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης, ανταποκρίθηκαν στη δύσκολη οικονομική συγκυρία και σε περίπτωση προβλημάτων ρευστότητας στο τραπεζικό σύστημα, έχουν προχωρήσει σε μεγάλο αριθμό διακανονισμών με τους οφειλέτες αντιμετωπίζοντας δυσκολίες με ειδικούς προνομιακούς όρους και κατάλληλες κοινωνικές συνθήκες όπως ευαισθησία στις αποπληρωμές δανείων. Το Ρυθμιστικό πρόγραμμα τραπεζών ξεκίνησε το 2010 και διήρκεσε έως το 2011 και το 2012 μέχρι σήμερα για τη χορήγηση δανείων σε πάσης φύσεως οφειλέτες όπως δημόσιους υπαλλήλους και συνταξιούχους (λόγω περικοπών μισθών) καθώς και ανέργους, παρατείνοντας τη διάρκεια και μειώνοντας τη δόση των δανείων τους. Η αύξηση των ληξιπρόθεσμων δανείων είναι πιθανό να οφείλεται στην αβεβαιότητα της ελληνικής οικονομικής κατάστασης το 2011 και στη συνεχιζόμενη επιδείνωση του προσωπικού και επιχειρηματικού εισοδήματος. Τα τραπεζικά ιδρύματα που είναι εγκατεστημένα στην Ελλάδα διατήρησαν συντηρητικές δανειοδοτικές πολιτικές το 2011, με στόχο τη βελτίωση των δανειακών τους χαρτοφυλακίων προς ιδιώτες και επιχειρήσεις. Τέλος, όσον αφορά τις καταθέσεις, σύμφωνα με τα τελευταία στατιστικά στοιχεία που δημοσίευσε η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, στο τέλος Ιουλίου 2012, οι καταθέσεις νοικοκυριών και επιχειρήσεων στις ελληνικές τράπεζες μειώθηκαν κατά 35% σε σύγκριση με τον Δεκέμβριο του 2009. Επιπλέον, στις 30 Ιουνίου 2012, το 93% των καταθετών φυσικών προσώπων στις ελληνικές τράπεζες είχε συνολικές καταθέσεις έως 10.000 ευρώ, ενώ μόνο το 0,4% από αυτούς είχε καταθέσεις άνω των 100.000 ευρώ, που αποτελεί και την εγγύηση του ταμείου καταθέσεων για κάθε καταθέτη (ΤΕΚΕ). Αντίστοιχα ποσοστά έχουν και άλλα μεγάλα διεθνή νομίσματα. Κατά το 2011, οι ελληνικές τράπεζες συνέχισαν να λειτουργούν σε 16 χώρες, συμπεριλαμβανομένων 8 κρατών μελών της ΕΕ, μέσω 48 θυγατρικών και υποκαταστημάτων. Άλλωστε, μετά από χρόνια σημαντικής επέκτασης των υπερπόντιων δραστηριοτήτων των ελληνικών πιστωτικών ιδρυμάτων, το μέγεθος των ελληνικών τραπεζών, που έχουν πληγεί από τη σοβαρή οικονομική κρίση των

τελευταίων ετών, επιβραδύνθηκε σταδιακά το 2011. Σε αυτές τις ιδιαίτερα δυσμενείς συνθήκες, οι ελληνικές τράπεζες κατάφεραν να διατηρήσουν την ηγετική τους θέση μεταξύ των γειτονικών οικονομιών, ιδιαίτερα στην ευρύτερη περιοχή της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για να ανταποκριθούν και να εκμεταλλευτούν πλήρως τις ευκαιρίες που παρουσιάζονται. Έχοντας πλέον δημιουργήσει ένα εκτεταμένο δίκτυο θυγατρικών τραπεζών και υποκαταστημάτων, η περαιτέρω επέκταση θα συνεχιστεί στη Νοτιοανατολική Ευρώπη όταν η εγχώρια οικονομική κατάσταση δείξει σημάδια σταθεροποίησης, κάτι που αναμένεται να διευκολυνθεί από την ολοκλήρωση της διαδικασίας ανακεφαλαιοποίησης από το ελληνικό πιστωτικό ίδρυμα. Στη συνέχεια, από τα μέσα του 2009, οι καταθέσεις αυτές άρχισαν να αποσύρονται από τις ελληνικές τράπεζες στο εξωτερικό σε μια περίοδο που οι δημοσιονομικές αποκλίσεις της Ελλάδας έγιναν πιο εμφανείς, αν και πλέον υπάρχουν σημάδια οικονομικής ανάκαμψης και εξομάλυνσης των χρηματοπιστωτικών συνθηκών. Αυτές οι τάσεις επιταχύνθηκαν όταν η κρίση δημόσιου χρέους της Ελλάδας άρχισε να εμφανίζεται και να γίνεται μεγαλύτερη στις αρχές του 2010. Η ελληνική κυβέρνηση έχασε τελικά την πρόσβαση στην αγορά και οι ελληνικές αρχές αναγκάστηκαν να ζητήσουν διασυνοριακή χρηματοδότηση από τους εταίρους τους στην ευρωζώνη τον Μάιο του 2010. Ακολούθησε μια περίοδος που η εμπιστοσύνη στις οικονομικές προοπτικές της Ελλάδας άρχισε να μειώνεται, με ανεξήγητες αναφορές στις διαδικασίες πτώχευσης και στην έξοδο της χώρας από την ευρωζώνη. Όλα τα παραπάνω έχουν ως αποτέλεσμα εκροή καταθέσεων, είτε στο εξωτερικό είτε σε θυρίδες με τη μορφή τραπεζογραμματίων. Ταυτόχρονα, η απότομη πτώση οδήγησε σε πτώση των εσόδων, γεγονός που οδήγησε και σε πτώση των καταθέσεων. Αυτό είναι το αποτέλεσμα της μείωσης της συνολικής αποταμίευσης, παρόλο που η τάση για αποταμίευση έχει αυξηθεί σε κάθε επίπεδο εισοδήματος. Επισημάνθηκε επίσης ότι δεν είναι σωστό να υποστηρίζεται ότι οι καταθέσεις μειώνονται λόγω χρήσης αποθεματικών σε καταθετικούς λογαριασμούς για την κάλυψη χαμένων εσόδων από την κατανάλωση ή για την πληρωμή φόρων και άλλων υποχρεώσεων, καθώς οι χρησιμοποιημένοι πόροι επιστρέφονται στο τραπεζικό σύστημα ως καταθέσεις. Υπολογίζεται ότι για να δανειστούν από το Ευρωπαϊκό Σύστημα Κεντρικών Τραπεζών, οι ελληνικές τράπεζες έχουν χρησιμοποιήσει εξασφαλίσεις ύψους περίπου 200 δισ. ευρώ. Η διετία 2010-12 οδήγησε σε τεράστια προσπάθεια από τις τράπεζες να βρουν μεγαλύτερες εξασφαλίσεις που θα συνεχίσουν να χρηματοδοτούνται από το Ευρωσύστημα, αντισταθμίζοντας έτσι την αύξηση των

απομειώσεων των εξασφαλίσεων. Αυτό περιλαμβάνει την αύξηση των κρατικών εγγυήσεων για την έκδοση τραπεζικών ομολόγων ως εγγύηση για το Ευρωσύστημα. Στον παρακάτω πίνακα βλέπουμε τα διάφορα μέσα του προγράμματος ενίσχυσης ρευστότητας για την ελληνική οικονομία που χρησιμοποιούνται κατά καιρούς και πώς χρησιμοποιούνται ως εξασφαλίσεις από διάφορες τράπεζες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο : Συμπεράσματα

Την περίοδο 2000-2007, η μακροοικονομική κατάσταση ήταν ευνοϊκή για την Ελλάδα, με υψηλό ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ (πολύ υψηλότερος από τον μέσο όρο της ευρωζώνης), σχετικά σταθερό πληθωρισμό και σταδιακά μειούμενο ποσοστό ανεργίας. Μετά την απελευθέρωση του χρηματοπιστωτικού συστήματος και την ένταξη της Ελλάδας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) το 2001, η ταχεία πιστωτική επέκταση και το χαμηλό κόστος δανεισμού στήριξαν την οικονομική ανάπτυξη. Τα κριτήρια της Συνθήκης του Μάαστριχτ (ΟΝΕ) ως προϋπόθεση για την ένταξη μιας χώρας στην ΕΕ, βασίζονται αποκλειστικά στην ονομαστική σύγκλιση και επομένως δεν παρέχουν κίνητρα για διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις των αγορών προϊόντων και εργασίας και τη λειτουργία του δημόσιου τομέα που είναι απαραίτητο για την ενίσχυση της πραγματικής σύγκλισης, την αύξηση της δυνητικής ανάπτυξης και τη διασφάλιση της βιωσιμότητας των δημόσιων οικονομικών μακροπρόθεσμα. Αντίθετα, τέτοιες μεταρρυθμίσεις που στοχεύουν στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας έχουν συναντήσει έντονες αντιδράσεις από οργανωμένες ομάδες συμφερόντων και στις δύο πλευρές της ατζέντας των εργοδοτών και των εργαζομένων. Αν και το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας αυξήθηκε κατά τη διάρκεια της οικονομικής άνθησης και ήταν κοντά στον ευρωπαϊκό μέσο όρο, το θεσμικό χάσμα με τη ζώνη του ευρώ δεν έχει μειωθεί. Ως αποτέλεσμα, η Ελλάδα εξακολουθεί να υστερεί σημαντικά έναντι των εταίρων της στη ζώνη του ευρώ σε διάφορους δείκτες διακυβέρνησης και διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας. Επιπλέον, το ευνοϊκό μακροοικονομικό περιβάλλον της περιόδου δεν αξιοποιήθηκε σωστά για τον εξορθολογισμό των δημόσιων υπηρεσιών, τη βελτίωση της φορολογικής διοίκησης, την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής και τον περιορισμό του υψηλού δημόσιου χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ. Η απότομη επιδείνωση του δημοσιονομικού και μακροοικονομικού περιβάλλοντος το 2008 και το 2009 και η επακόλουθη υποβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας και η άνοδος των αποδόσεων

των ελληνικών κρατικών ομολόγων οδήγησαν στον αποκλεισμό της ελληνικής κυβέρνησης και των ελληνικών τραπεζών από τις διεθνείς κεφαλαιαγορές. Οι μαζικές εκροές καταθέσεων, η πτώση των τιμών των εξασφαλίσεων και οι ασφυκτικές συνθήκες ρευστότητας έχουν επίσης επιβαρύνει σε μεγάλο βαθμό τον τραπεζικό τομέα. Το 2010, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (ΕΕ), το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) εφάρμοσαν το πρώτο σχέδιο οικονομικής διάσωσης και οικονομικής προσαρμογής της Ελλάδας με στόχο την αποφυγή της χρεοκοπίας και τη διόρθωση των μακροοικονομικών ανισορροπιών. Παρότι, ενώ αρχικά πήγαινε καλά, δεν ήταν αρκετό. Το 2012 υλοποιήθηκε το δεύτερο πρόγραμμα. Και αυτό το σχέδιο, αν και ανανεώθηκε μετά τις διπλές εκλογές του καλοκαιριού του 2012 και εφαρμόστηκε με επιτυχία μέχρι το τέλος του 2014, εκτροχιάστηκε λίγο μετά τις πρόωρες εκλογές του 2015, λίγο πριν ολοκληρωθεί. Το τρίτο πρόγραμμα εφαρμόστηκε αμέσως μετά από ένα γεμάτο γεγονότα πρώτο εξάμηνο του 2015 και ολοκληρώθηκε τρία χρόνια αργότερα το καλοκαίρι του 2018. Αυτά τα τρία προγράμματα παρασχέθηκαν μαζί με μέτρα προσαρμογής του οικονομικού και χρηματοπιστωτικού συστήματος πρώτα από τα κράτη μέλη της ζώνης του ευρώ και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, στη συνέχεια από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΕFSF) και τον διάδοχό του τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας (ΕSM). Όσο η Ελλάδα δεν έχει πρόσβαση στις αγορές κεφαλαίων και χρήματος, αυτές οι δαπάνες έχουν χρησιμοποιηθεί για την αναχρηματοδότηση του δημόσιου χρέους, την ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών και την κάλυψη των δημοσιονομικών ελλειμμάτων. Η κρίση έχει προκαλέσει τεράστιο τίμημα όσον αφορά την παραγωγή, το εισόδημα και τον πλούτο. Από το 2008 έως το 2016, η Ελλάδα έχασε περισσότερο από το ένα τέταρτο του ΑΕΠ της σε σταθερές τιμές, ενώ η ανεργία αυξήθηκε κατά περίπου 16 ποσοστιαίες μονάδες. Επιπλέον, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε όρους αγοραστικής δύναμης μειώθηκε από 93,3% το 2008 σε 67,4% του μέσου όρου της ΕΕ το 2018. Ταυτόχρονα, η αναλογία των μη εξυπηρετούμενων δανείων (NPL) προς τα συνολικά δάνεια εκτινάχθηκε σε περίπου 50%, υπήρξε μαζική μετανάστευση μορφωμένων Ελλήνων (brain drain) και σημαντική απόσυρση των επενδύσεων, με αποτέλεσμα πολύ σημαντικές οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες. Λόγω του αρνητικού ρυθμού μεταβολής του ΑΕΠ, ο λόγος δημόσιου χρέους προς ΑΕΠ αυξήθηκε απότομα και έφτασε σε μη βιώσιμα επίπεδα, παρά τις πολύ μεγάλες δημοσιονομικές προσαρμογές, δημιουργώντας δυσκολίες σε νοικοκυριά και επιχειρήσεις να εξυπηρετήσουν τα χρέη τους. Αυτός είναι ο κύριος,

αλλά όχι ο μοναδικός λόγος, για την αύξηση των μη εξυπηρετούμενων δανείων, την επιδείνωση της ποιότητας του ενεργητικού των τραπεζών και τις δυσκολίες χρηματοδότησης της πραγματικής οικονομίας. Για να ξεπεραστεί η ελληνική κρίση, χρειάστηκαν οκτώ χρόνια για την εφαρμογή τριών προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής στο πλαίσιο των οποίων καταβλήθηκαν δόσεις δανείων συνολικού ύψους 290 δισ. ευρώ, πραγματοποιήθηκε μεγάλη αναδιάρθρωση του δημόσιου χρέους και τρεις γύροι τραπεζικής ένεσης. Αυτό δεν έχει συμβεί σε κανένα άλλο κράτος μέλος της ευρωζώνης στο πλαίσιο του σχεδίου οικονομικής προσαρμογής. Γνωρίζοντας καλύτερα πια, η διάρκεια και η ένταση της ελληνικής κρίσης μπορεί να αποδοθεί σε επτά παράγοντες:

1. Η κλίμακα και η ταχύτητα της δημοσιονομικής προσαρμογής είναι άνευ προηγουμένου. Αυτό σχετίζεται κυρίως με το γεγονός ότι οι αρχικές μακροοικονομικές ανισορροπίες της Ελλάδας (δημοσιονομικό και ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών) ήταν πολύ χειρότερες από εκείνες άλλων μελών που αντιμετώπιζαν δυσκολίες. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια των τριών προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής, οι αυξήσεις φόρων ήταν, κατά μέσο όρο, πιο έντονες από τις περικοπές δαπανών, τις μεταρρυθμίσεις που προσανατολίζονται στην ανάπτυξη και τις ιδιωτικοποιήσεις.
2. Όπως αποδείχθηκε, ο δημοσιονομικός πολλαπλασιαστής ήταν υψηλότερος από ό,τι είχε αρχικά προβλεφθεί στο πρόγραμμα προσαρμογής των διεθνών οργανισμών, επιδεινώνοντας την ύφεση. Ως αποτέλεσμα, η οικονομία έπεσε γρήγορα σε έναν φαύλο κύκλο λιτότητας και ύφεσης.
3. Ο χρόνος των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων προκάλεσε μεγαλύτερη πτώση των πραγματικών μισθών από τον προγραμματισμένο και επιδείνωσε την ύφεση. Με άλλα λόγια, οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες επικεντρώθηκαν περισσότερο στην αγορά εργασίας παρά στην αγορά αγαθών και υπηρεσιών. Έτσι, τα ονομαστικά εισοδήματα πέφτουν ταχύτερα και πιο έντονα από τις τιμές. Η αγοραστική δύναμη των νοικοκυριών μειώθηκε απότομα, γεγονός που με τη σειρά του περιόρισε την ιδιωτική κατανάλωση και βάθυνε την ύφεση.
4. Το πρόβλημα των μη εξυπηρετούμενων δανείων (ΜΕΔ), που προκαλείται σε μεγάλο βαθμό από την ύφεση, έχει αποδειχθεί δυσεπίλυτο. Νομοθετικές

παρεμβάσεις όπως μορατόριουμ στους πλειστηριασμούς πρώτης κατοικίας, κατάχρηση του πλαισίου προστασίας κατά των κατασχέσεων και διάφορα άλλα νομικά και δικαστικά εμπόδια, όπως καθυστερήσεις στη δικαστική διοίκηση και έλλειψη επαρκών γνώσεων, επιδεινώνουν το πρόβλημα. Εκ των υστέρων, εάν υπήρχε μια ισχυρότερη αντίδραση τα πρώτα χρόνια της κρίσης, δηλαδή εάν είχαν εφαρμοστεί πολύ νωρίτερα οι απαραίτητες νομοθετικές μεταρρυθμίσεις και είχαν δημιουργηθεί συστημικές λύσεις με τη μορφή εταιρειών διαχείρισης περιουσιακών στοιχείων (κακές τράπεζες), αυτές θα είχαν αναλάβει την κεντρική διαχείριση των ΜΕΔ, όπως έχουν κάνει άλλα κράτη μέλη, και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουμε σήμερα θα είναι πολύ πιο περιορισμένα.

5. Λόγω της απροθυμίας να υιοθετηθούν οι απαραίτητες μεταρρυθμίσεις (ιδιοκτησίας), η εφαρμογή ορισμένων μεταρρυθμίσεων έχει καθυστερήσει σε σχέση με το συμφωνημένο χρονοδιάγραμμα, κάτι που είναι μια εξαιρετικά ατυχής επιλογή, όπως η επιλογή το πρώτο εξάμηνο του 2015, που έφερε την Ελλάδα ένα βήμα μακριά από την έξοδο από τη ζώνη του ευρώ. Πολιτικές διαμάχες, πολιτική πόλωση και αντίσταση στις μεταρρυθμίσεις από διάφορες ομάδες συμφερόντων. Οι συνέπειες ήταν σοβαρές: μεγάλες καθυστερήσεις, στο τρίτο σχέδιο οικονομικής προσαρμογής το 2015, όταν όλα έδειχναν ότι η ελληνική οικονομία μπορεί να βγει από την κρίση το 2015, κεφαλαιακούς περιορισμούς, κυρίως για τον περιορισμό της εκροής τραπεζικών καταθέσεων, νέος γύρος ανακεφαλαιοποίησης των τραπεζών Και άλλα δύο χρόνια οικονομικής στασιμότητας αντιστάθμισαν τα κέρδη που σημειώθηκαν την προηγούμενη περίοδο.
6. Οι πολιτικές συνθήκες και οι αντιπαραθέσεις σε επίπεδο ευρωζώνης έπαιξαν επίσης σημαντικό ρόλο στην καθυστέρηση της οικονομικής ανάκαμψης της Ελλάδας. Η απόφαση του Eurogroup τον Νοέμβριο του 2012 για περαιτέρω ελάφρυνση του χρέους της Ελλάδας καθυστέρησε πολύ τον Ιούνιο του 2018, αν και πληρούνταν όλες οι απαραίτητες προϋποθέσεις την άνοιξη του 2014. Αυτό υπονομεύει τις προοπτικές ανάπτυξης της Ελλάδας καθώς η ελληνική οικονομική κρίση παρατείνεται. Αυτή η μορφή ελάφρυνσης του χρέους θα είχε πιο θετικό αντίκτυπο στην οικονομία εάν είχε εφαρμοστεί στην αρχή του πρώτου προγράμματος οικονομικής προσαρμογής, μαζί με φιλόδοξες

διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις για την ανάπτυξη και την ίδρυση εταιρειών διαχείρισης περιουσιακών στοιχείων για την αντιμετώπιση των μη εξυπηρετούμενων δανείων, θα είχε καλύτερα αποτελέσματα στην οικονομία, περιορίζοντας σε μεγάλο βαθμό την απώλεια προϊόντων και θέσεων εργασίας.

7. Όταν ξέσπασε η ελληνική κρίση, η ευρωζώνη δεν είχε τα εργαλεία για να την αποτρέψει και να ανταποκριθεί στην κρίση. Το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΣΣΑ) απέτυχε να περιορίσει τη συσσώρευση δημόσιου χρέους πριν από την κρίση. Ανεπαρκής παρακολούθηση και έλεγχος των μακροοικονομικών ανισορροπιών, όπως η εξέλιξη των τρεχουσών λογαριασμών και του δημόσιου και ιδιωτικού χρέους. Ο φαύλος κύκλος των αρνητικών αλληλεπιδράσεων μεταξύ του τραπεζικού τομέα και των δημόσιων οικονομικών επιδείνωσε τις χρηματοπιστωτικές κρίσεις και τις υφέσεις. Λόγω της δυσανάλογης εστίασης στο φαινόμενο του ηθικού κινδύνου και της έλλειψης κατάλληλου θεσμικού πλαισίου, η ζώνη του ευρώ διαθέτει λίγα ή καθόλου εργαλεία διαχείρισης και επίλυσης κρίσεων. Η αρχική δομή της ζώνης του ευρώ δεν παρείχε καταμερισμό κινδύνου. Σε αυτό το πλαίσιο, η παρέμβαση της ΕΚΤ, ιδίως μετά τα μέσα του 2012, έδωσε στις κυβερνήσεις της ζώνης του ευρώ τον απαραίτητο χρόνο για να λάβουν τα απαραίτητα μέτρα για να διασφαλίσουν τη σταθερότητα του χρηματοπιστωτικού συστήματος και να ενισχύσουν την Ευρωπαϊκή Νομισματική Ένωση.

Μετά την κορύφωση της κρίσης το καλοκαίρι του 2015 και την έναρξη ισχύος του Τρίτου Προγράμματος Οικονομικής Προσαρμογής, η οικονομική πολιτική που εφαρμόστηκε μέχρι το τέλος του προγράμματος το καλοκαίρι του 2018 και στη συνέχεια ήταν σύμφωνες με τους στόχους του Τρίτου Προγράμματος Οικονομικής Προσαρμογής, αν υπήρξε πρωτογενές πλεόνασμα (δηλαδή πρωτογενές πλεόνασμα υψηλότερο του στόχου), αλλά κυρίως λόγω της αδύναμης υλοποίησης του προγράμματος δημοσίων επενδύσεων, το οποίο είχε αρνητικό αντίκτυπο στον ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης. Παρά τις σοβαρές αποτυχίες, τις καθυστερήσεις στην εφαρμογή των απαραίτητων μεταρρυθμίσεων, ακόμη και τις σοβαρές οπισθοδρομήσεις στα προγράμματα προσαρμογής, τις απώλειες άνω του 25% του ΑΕΠ και την αύξηση του δημόσιου χρέους προς το ΑΕΠ, έχει σημειωθεί πολύ σημαντική πρόοδος από την αρχή της οικονομικής κρίσης και μέχρι αυτή την στιγμή στην αντιμετώπιση δημοσιονομικών και μακροοικονομικών ανισορροπιών. Η κύρια

αιτία της κρίσης, δηλαδή τα πολύ μεγάλα «δίδυμα ελλείμματα» (έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης και έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών) έχει εξαλειφθεί. Η ανταγωνιστικότητα όσον αφορά το κόστος εργασίας έχει επιστρέψει (αλλά έχει μειωθεί ως προς την τιμή και τη διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα), το τραπεζικό σύστημα είναι πλέον καλά κεφαλαιοποιημένο (αλλά εξακολουθεί να αντιμετωπίζει μεγάλο αριθμό μη εξυπηρετούμενων δανείων και προβληματικές λεγόμενες αναβαλλόμενες φορολογικές απαιτήσεις - DTC). Βελτιώθηκε η φορολογική διακυβέρνηση, ενώ εγκρίθηκαν σημαντικές διατάξεις, αυξάνοντας τη βιωσιμότητα του ασφαλιστικού συστήματος και περιορίζοντας τις δημοσιονομικές του επιπτώσεις. Συνολικά, κατά τη διάρκεια των τριών σχεδίων από το 2010-2018, η Βουλή των Ελλήνων ενέκρινε 15 μεγάλα προγράμματα μεταρρυθμίσεων στην υγεία, την κοινωνική ασφάλιση, την αγορά εργασίας, τις ιδιωτικοποιήσεις, τη φορολογική διοίκηση και πολιτική και τον χρηματοπιστωτικό τομέα.

Με άλλα λόγια, τα τρία προγράμματα οικονομικής προσαρμογής συνέβαλαν καθοριστικά στην άρση των σημαντικότερων οικονομικών ανισορροπιών, ενώ το δημόσιο χρέος αναχρηματοδοτήθηκε από τους εταίρους της Ελλάδας στο πλαίσιο των τριών προγραμμάτων προσαρμογής με δανειακούς πόρους με πολύ ευνοϊκούς όρους. Ένα μεγάλο μέρος προέρχεται από διεθνείς οργανισμούς (κυρίως τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας, που είναι πλέον ο ευρωπαϊκός οργανισμός με τη μεγαλύτερη έκθεση στο ελληνικό δημόσιο χρέος, ακολουθούμενο από το Ευρωσύστημα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, μέρος του οποίου αποπληρώθηκε τον Νοέμβριο του 2019) και από κράτη μέλη της ευρωζώνης. Εν τω μεταξύ, η ελληνική οικονομία συνεχίζει να ανακάμπτει με ρυθμό ανάπτυξης άνω του 2%, παρά την επιβράδυνση της παγκόσμιας οικονομίας. Οι δείκτες οικονομικής εμπιστοσύνης και προσδοκιών βελτιώθηκαν σημαντικά, υποδεικνύοντας τη συνεχιζόμενη αναπτυξιακή δυναμική. Ο χρηματοπιστωτικός τομέας έχει δει θετικές εξελίξεις, με τις καταθέσεις να αυξάνονται και τις συνθήκες τραπεζικής χρηματοδότησης να βελτιώνονται σημαντικά. Η εμπιστοσύνη στον τραπεζικό κλάδο έχει αυξηθεί και οι περιορισμοί στη ροή κεφαλαίων έχουν αρθεί πλήρως από την 1η Σεπτεμβρίου 2019. Η αύξηση των καταθέσεων και η συνολική βελτίωση της ρευστότητας του τραπεζικού συστήματος οδήγησαν στην αύξηση της τραπεζικής χρηματοδότησης για τα μη χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Οι αποδόσεις των ελληνικών κρατικών και εταιρικών ομολόγων μειώθηκαν απότομα τους τελευταίους μήνες, ιδιαίτερα μετά τις

ευρωεκλογές του Μαΐου και τις εθνικές εκλογές του Ιουλίου. Η μείωση της απόδοσης των ελληνικών κρατικών ομολόγων και η πρόωρη αποπληρωμή ορισμένων δανείων του ΔΝΤ έχουν επιφέρει μείωση του κόστους των τόκων και βελτίωσαν τη βιωσιμότητα του δημόσιου χρέους. Οι θετικές εξελίξεις μέχρι στιγμής αποτυπώθηκαν και στην αναβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας της Ελλάδας από την Standard & Poor's τον Οκτώβριο του 2019 και πιο πρόσφατα από την Fitch Ratings τον Ιανουάριο του 2020, φέρνοντας την ελληνική οικονομία πιο κοντά στην επενδυτική βαθμίδα. Η πρόσφατη έκδοση 15ετών ομολόγων με επιτόκιο 1,875% συγκέντρωσε 2,5 δισ. ευρώ, άλλος ένας παράγοντας που αποδεικνύει την πορεία της ελληνικής οικονομίας, ακόμη και αν ληφθεί υπόψη ότι η ημερομηνία λήξης των ομολόγων είναι μεταγενέστερη του 2032, η οποία έχει συμφωνηθεί με τα μεσοπρόθεσμα μέτρα ελάφρυνσης του χρέους. Το έτος κατά το οποίο αναβάλλονται οι πληρωμές τόκων στο Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (EFSF). Οι αποδόσεις των 10ετών κρατικών ομολόγων είναι ήδη κάτω από το 1%, και το spread έναντι των ιταλικών ομολόγων έχει πέσει στο μηδέν. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι η Ελλάδα βελτίωσε πρόσφατα την κατάταξή της κατά επτά θέσεις στον Δείκτη Αντίληψης Διαφθοράς της Διεθνούς Διαφάνειας. Ωστόσο, οι εκτιμήσεις για τις οικονομικές προοπτικές περιλαμβάνουν και σημαντικούς κινδύνους, κυρίως από το εξωτερικό περιβάλλον. Ειδικότερα, αυτοί οι κίνδυνοι σχετίζονται με μια πιο απότομη από την αναμενόμενη επιβράδυνση της παγκόσμιας ανάπτυξης και του παγκόσμιου εμπορίου λόγω του προστατευτισμού και της εξάπλωσης του κορωνοϊού, το περιεχόμενο και το χρονοδιάγραμμα της συμφωνίας για τη μελλοντική σχέση μεταξύ του Ηνωμένου Βασιλείου και της ΕΕ, μια απότομη προσαρμογή στις παγκόσμιες χρηματοπιστωτικές αγορές και οι γεωπολιτικές εντάσεις θα μπορούσαν να αυξηθούν και η προσφυγική κρίση θα μπορούσε να επαναληφθεί. Όσον αφορά το εσωτερικό περιβάλλον, οι κίνδυνοι προκύπτουν κυρίως από καθυστερήσεις στην εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων που έχουν συμφωνηθεί με τους θεσμούς. Αντίθετα, η εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων πρέπει να επιταχυνθεί, ο στόχος του πρωτογενούς πλεονάσματος μειώθηκε άμεσα ή/και έμμεσα από το σημερινό 3,5% του ΑΕΠ σε μεσοπρόθεσμο στόχο 2,2%, και οι ταχύτερες από τις αναμενόμενες υποβαθμίσεις των ΜΕΔ το καθιστούν περισσότερο θετικό αποτέλεσμα οικονομικής ανάπτυξης από το αναμενόμενο. Η Ελλάδα καλείται επίσης να αντιμετωπίσει μια σειρά από προκλήσεις την επόμενη περίοδο που είναι κυρίως αλλά όχι αποκλειστικά η κληρονομιά της κρίσης και που βαραίνουν τις μεσοπρόθεσμες έως μακροπρόθεσμες προοπτικές της

ελληνικής οικονομίας. Αυτές οι προκλήσεις αφορούν: το υψηλό δημόσιο χρέος (αν και φυσικά η βιωσιμότητά του έχει βελτιωθεί σημαντικά, κάτι που θεωρείται εξασφαλισμένο μεσοπρόθεσμα από τα μέτρα που ενέκρινε το Eurogroup από το 2012 έως το 2018), το πολύ υψηλό επιτόκιο δανείων ΜΕΔ, τον τεράστιο αρνητικό αντίκτυπο στην καθαρή διεθνή επενδυτική θέση της χώρας, υψηλό ποσοστό μακροχρόνιας ανεργίας, προβλεπόμενη γήρανση του πληθυσμού λόγω επιδείνωσης του πληθυσμού, αργός ψηφιακός μετασχηματισμός της οικονομίας, μεγάλο επενδυτικό χάσμα, περίπου 10% του ΑΕΠ ετησίως, λόγω πολυετούς ύφεσης, χαμηλή διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα, τη διαρροή ανθρώπινου δυναμικού (brain drain), την κλιματική αλλαγή (ως μεσογειακή χώρα, η Ελλάδα μπορεί να υποστεί κάποιες από τις συνέπειες νωρίτερα) και η μετάβαση σε καθαρότερες μορφές ενέργειας. Υπάρχουν όμως και προκλήσεις που συνοδεύουν σημαντικές ευκαιρίες για τις αναπτυξιακές προοπτικές της χώρας. Σήμερα, οι προκλήσεις της μετάβασης από μια οικονομία χαμηλής εξειδίκευσης και χαμηλής έντασης τεχνολογίας σε μια οικονομία τεχνολογίας μεσαίας-υψηλής εντάσεως και ενίσχυσης της συμμετοχής της Ελλάδας στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας. Η δημιουργία clusters εγχώριας παραγωγής υψηλής προστιθέμενης αξίας σε χωρικά οργανωμένες περιοχές (βιομηχανικά πάρκα, τεχνολογικά πάρκα, πάρκα εφοδιαστικής αλυσίδας κ.λπ.) και η προώθηση συγκεντρωμένων οικονομιών εξωτερικής ανάθεσης δραστηριοτήτων θα παίξουν ενεργό ρόλο προς αυτή την κατεύθυνση. Ο εθνικός πλούτος μιας χώρας είναι το άθροισμα των δημόσιων και ιδιωτικών πόρων της. Η αναπτυξιακή πολιτική πρέπει να στοχεύει στη μεγιστοποίηση αυτού του ποσού. Η συνέργασία μεταξύ τους βελτιστοποιεί το συνολικό αποτέλεσμα. Οι συνεργασίες και οι συμπράξεις δημόσιου-ιδιωτικού τομέα (ΣΔΙΤ) θα πρέπει να αποτελούν βασικούς πυλώνες των νέων αναπτυξιακών στρατηγικών, όπου ο καθένας συνεισφέρει ανάλογα με το είδος του πλούτου, των πόρων, της τεχνογνωσίας και των συγκριτικών πλεονεκτημάτων που διαθέτει. Αυτές οι συμπράξεις και συνεργασίες θα αυξήσουν την απασχόληση και θα συμβάλουν στον επαναπατρισμό και τη δημιουργική απασχόληση ταλαντούχων Ελλήνων επιστημόνων και εργαζομένων υψηλής εξειδίκευσης που έχουν εγκαταλείψει τη χώρα λόγω της κρίσης. Σήμερα, πολλά έργα στην Ελλάδα έχουν υλοποιηθεί με τη μορφή ΣΔΙΤ. Αυτή η γενική αρχή μπορεί να επεκταθεί με διάφορους τρόπους. Έμφαση πρέπει να δοθεί σε τομείς υψηλής οικονομικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής αξίας, όπως η διαχείριση απορριμμάτων, η εξοικονόμηση ενέργειας, οι κοινωνικές υποδομές και η τεχνολογία πληροφοριών και

επικοινωνιών (ΤΠΕ). Αλλά το πιο σημαντικό, οι μελλοντικές ΣΔΙΤ συνδέονται με μεγάλα επενδυτικά έργα. Η Ελλάδα έχει τεράστιες και αναξιοποίητες δυνατότητες στην αξιοποίηση της δημόσιας ακίνητης περιουσίας. Η Εταιρεία Ακινήτων Δημοσίου (ΕΤΑΔ Α.Ε.) φέρεται να διαχειρίζεται ένα χαρτοφυλάκιο ακινήτων που περιλαμβάνει τουριστικά ακίνητα, Ολυμπιακά ακίνητα και ακίνητα ιδιοκτησίας περίπου 71.000 ιδιωτικών ακινήτων του Ελληνικού Δημοσίου. Επιπλέον, το χαρτοφυλάκιο του ΤΑΙΠΕΔ διαθέτει 10 λιμάνια με τη μορφή μετοχικών εταιρειών που θα μπορούσαν να αναπτυχθούν στο εγγύς μέλλον, ενώ το ενδιαφέρον των ξένων επενδυτών για αξιοποίηση μεγάλου αριθμού από τα υπόλοιπα 23 αεροδρόμια που διαχειρίζεται η Υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας είναι αυξημένο. Αλλά επιπλέον, η ελληνική οικονομία θα πρέπει να έχει και τα χαρακτηριστικά μιας σύγχρονης οικονομίας. Για να είναι η Ελλάδα πρωτοπόρος στην ανάπτυξη χρειάζεται ένα σύγχρονο κράτος και μια αποτελεσματική δημόσια διοίκηση ικανή να εφαρμόζει με συνέπεια τις δημόσιες πολιτικές και να χειρίζεται τα ζητήματα των πολιτών με υπευθυνότητα και τεχνογνωσία. Ο εκσυγχρονισμός και ο ψηφιακός μετασχηματισμός της δημόσιας διοίκησης πρέπει να βρίσκονται ψηλά στην ατζέντα των μεταρρυθμίσεων. Η ενσωμάτωση ψηφιακών τεχνολογιών σε αστικά περιβάλλοντα και υπηρεσίες προς όφελος των πολιτών, που συνήθως αναφέρονται ως «έξυπνες πόλεις», είναι μια σημαντική πρόκληση για την αειφόρο ανάπτυξη. Ο εκσυγχρονισμός των πόλεων ώστε να περιλαμβάνει αυτοματοποιημένες μεταφορές, δίκτυα και «έξυπνες» υποδομές υψηλής διασύνδεσης (ειδικά σε δημόσιες επιχειρήσεις ή επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας), ποιοτικές υπηρεσίες και χαμηλά περιβαλλοντικά και ενεργειακά αποτυπώματα (π.χ. ενεργειακά αποδοτικά κτίρια) θα αυξήσει την απόδοση των υποδομών, θα αναβαθμίσει την ποιότητα των ζωών, διασφαλίζουν την κοινωνική συνοχή και δημιουργούν συνέργειες μεταξύ όλων των στοιχείων της αστικής ανάπτυξης. Αρκετοί ελληνικοί δήμοι έχουν ήδη κινηθεί για να εφαρμόσουν τέτοιες «έξυπνες» λύσεις. Επιπλέον, οι επενδύσεις έντασης γνώσης και η εκπαίδευση και κατάρτιση του πληθυσμού θα καθορίσουν σε μεγάλο βαθμό το μέλλον της ελληνικής οικονομίας. Η καινοτομία δεν είναι αποκλειστικό προνόμιο μεγάλων χωρών, οι οποίες διαθέτουν αρκετούς πόρους για έρευνα και ανάπτυξη, μεγάλα ερευνητικά κέντρα, ισχυρούς επιστημονικούς ερευνητές και εταιρείες με μεγάλους προϋπολογισμούς. Η καινοτομία εξαπλώνεται πλέον σε όλο τον κόσμο. Οι μικρές χώρες όπως η Σουηδία, το Ισραήλ και άλλες έχουν καταφέρει να αναδειχτούν ηγέτιδες της καινοτομίας με εμφανή αποτελέσματα στην οικονομική τους ανάπτυξη.

Το Ισραήλ, το οποίο έχει δημιουργήσει ένα από τα πιο επιτυχημένα επιχειρηματικά οικοσυστήματα στον κόσμο, είναι ένα εξαιρετικό παράδειγμα για το πώς μια μικρή οικονομία μπορεί να ακολουθήσει μια συγκεκριμένη στρατηγική για την υποστήριξη νεοφυών επιχειρήσεων και την προσέλκυση επενδύσεων από τις μεγαλύτερες εταιρείες στον κόσμο σε έρευνα και τεχνολογία στον τομέα τους. Η πρόοδος στην Τεχνητή Νοημοσύνη (AI) θα μεταμορφώσει πολλούς οικονομικούς τομείς και αγορές εργασίας πιο γρήγορα από όσο φαντάζονται πολλοί. Η Ελλάδα θα πρέπει να είναι έτοιμη να διαχειριστεί αυτή τη μετάβαση προς όφελος της οικονομίας και της κοινωνίας. Τα ρομπότ και οι αλγόριθμοι θα αυξήσουν την παραγωγικότητα, εκτελώντας πολλές εργασίες πιο αποτελεσματικά και πιο γρήγορα από τους ανθρώπους. Η τεχνητή νοημοσύνη είναι πιθανό να μειώσει τις ώρες ή και τις ημέρες εργασίας. Με τα φυσικά της πλεονεκτήματα, η Ελλάδα μπορεί να εκμεταλλευτεί αυτή την εξέλιξη για να αναπτύξει περαιτέρω τον τουρισμό, την πολιτιστική κληρονομιά και τις βιομηχανίες αναψυχής. Η υψηλότερη παραγωγικότητα θα αυξήσει το ΑΕΠ, αλλά πρέπει να ληφθεί μέριμνα ώστε αυτές οι εξελίξεις να μην οδηγήσουν σε αύξηση της ανεργίας και σε άνιση κατανομή αυτού του οφέλους. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με τη χρήση κατάλληλων μέτρων οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής. Η Ελλάδα μπορεί να γίνει κέντρο τεχνολογικής αριστείας. Προς αυτή την κατεύθυνση, ο ιδιωτικός τομέας θα πρέπει να είναι προνοητικός, αναλαμβάνοντας πρώτα πρωτοβουλίες και επιχειρηματικά εγχειρήματα που θα αποφέρουν μακροπρόθεσμα κέρδη. Οι μεταρρυθμίσεις θα πρέπει να προκύψουν από συνεχείς και δυναμικές διαβουλεύσεις, με τις επιχειρήσεις και τα γενικά ιδρύματα παραγωγής να αναλαμβάνουν την ηγεσία στην ανάδειξη των τεχνολογικών προτεραιοτήτων. Η χώρα αυτή τη στιγμή διαθέτει μεγάλο αριθμό καταξιωμένων, διεθνώς αναγνωρισμένων επιστημόνων. Επιπλέον, μεγάλος αριθμός διακεκριμένων Ελλήνων επιστημόνων δραστηριοποιείται στο εξωτερικό. Αυτός ο πλούτος του έθνους παραμένει αναξιοποίητος εδώ και δεκαετίες. Ο ιδιωτικός τομέας πρέπει να εμπιστευτεί τα καινοτόμα ταλέντα των νέων Ελλήνων επιστημόνων. Ως εκ τούτου, θα πρέπει να παρασχεθεί περισσότερος χώρος για την έρευνα και τις επιχειρηματικές δραστηριότητες, θα πρέπει να δημιουργηθεί ένα αξιόπιστο, απλό και ευέλικτο θεσμικό υπόβαθρο για spin-offs και την ανάπτυξη νεοσύστατων επιχειρήσεων και την επέκταση των υφιστάμενων επιχειρήσεων, καθώς και πόροι για εγγυήσεις και χρηματοδοτήσεις. Όλα αυτά βασίζονται στην πορεία της παγκόσμιας οικονομίας στην οποία η πρόοδος των ψηφιακών τεχνολογιών, δηλαδή η Τέταρτη Βιομηχανική

Επανάσταση, αναδεικνύει ως μείζον θέμα, την επιτυχημένη συμβολή του εκπαιδευτικού συστήματος στη δημιουργία νέων εξειδικεύσεων και ειδικοτήτων που αναζητά η αγορά. Ωστόσο, η οικοδόμηση μιας σταθερής βάσης επιστημονικών δεξιοτήτων απαιτεί βελτιώσεις στο εκπαιδευτικό σύστημα. Στην Ελλάδα, ένας μεγάλος αριθμός μαθητών κινδυνεύει με λειτουργικό αναλφαβητισμό μετά την ολοκλήρωση του σχολείου. Αποδεικνύεται ότι η ρίζα του προβλήματος βρίσκεται στα πρώτα στάδια του σχολείου και αφορά το κοινωνικό σύνολο. Τα σύγχρονα ελληνικά σχολεία θα πρέπει να διδάσκουν στους μαθητές πώς να μαθαίνουν πράττοντας, να αναπτύσσουν κριτική και επαγωγική σκέψη και να λαμβάνουν αποφάσεις χρησιμοποιώντας πολλαπλές πηγές πληροφόρησης αφού συγκρίνουν και εξετάζουν κάθε πηγή για αξιοπιστία και εγκυρότητα. Η εκπαίδευση των νέων σε αυτές τις πιο βασικές δεξιότητες είναι ζωτικής σημασίας. Ταυτόχρονα, το κράτος θα πρέπει να συνεργαστεί με τον ιδιωτικό τομέα και την ακαδημαϊκή κοινότητα για την ανάληψη στοχευμένων δράσεων για την ψηφιακή αναβάθμιση της πρωτοβάθμιας, δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης για τη βελτίωση του ψηφιακού αλφαβητισμού. Επισημάνετε ότι όσο μεγαλύτερο είναι το κόστος προσαρμογής στις νέες ψηφιακές τεχνολογίες (λόγω έλλειψης δεξιοτήτων και υποεπενδύσεων), τόσο πιο αργή είναι η εξάπλωση των νέων τεχνολογιών στην οικονομία και την κοινωνία και τόσο μεγαλύτερος ο κίνδυνος εισοδηματικής διαφοράς με άλλες ανεπτυγμένες οικονομίες, ιδίως με τις χώρες μέλη της ΟΝΕ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Φραγκιαδάκης Αλέξης Ελληνική οικονομία (19^{ος}-20^{ος} Αιώνας) Δεκέμβριος 2007
Εκδόσεις Νεφέλη

Ρωμαίος Γιώργος Η Ελλάδα των Δανείων και των χρεοκοπιών Απρίλιος 2012 Εκδόσεις
Πατάκη

ΠΗΓΕΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ

Taxheaven.gr

el.wikibooks.org

in.gr

capital.gr

prototheme.gr

kathimerini.gr

naftemporiki.gr

tanea.gr

news247.gr

ethnos.gr

bankofgreece.gr